orașe...



OCTAV ȘULUȚIU

BRAȘOV





FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂȚEANU	*Libertatea mărilor și prizele maritime*	epuizat

Au apărut BIBLIOTECA «ENERGIA»

M. CONSTANTIN-WEYER	*Cavelier de la Salle*, traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
I. F. ROUQUETTE	*In căutarea fericirei*, traducere din limba franceză de E. FLAMÂNDA	Lei 40
ALAIN GERBAULT	*Singur, străbătând Atlanticul*, traducere din limba franceză de A. VIANU	Lei 20
COLONEL T. E. LAWRENCE	*Revolta în deșert*, traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă	2 vol. Lei 60
RENÉ BAZIN	*Pustnicul din Sahara. Viața părintelui Charles de Foucauld*, traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	Lei 30
MIHAI SADOVEANU	*Viața lui Ștefan cel Mare* (Ediția a III-a)	Lei 30
C. ARDELEANU	*Domnul Tudor* (Ediția a II-a)	Lei 30
R. P. HUC	*Descoperirea Tibetului*, traducere din limba franceză de Apriliana MEDIANU	Lei 30
HOMER	*Odiseia*, traducere in proză din limba elină de E. LOVINESCU (Ediția a II-a)	Lei 60
JAKOB WASSERMANN	*Viața lui Stanley*, traducere din limba germană de Radu CIOCULESCU	Lei 40
H. M. STANLEY	*Autobiografie*, traducere din limba engleză de Mary M. POLIHRONIADE	Lei 60
R. P. HUC	*In China*, traducere din limba franceză de Natalia BĂLUȚĂ	Lei 40
F. YEATS-BROWN	*Bengali*, traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	Lei 40
JAKOB WASSERMANN	*Christofor Columb*, traducere din limba germană de I. SÂN-GIORGIU	Lei 40
DEAN FARRAR	*St. Winifred sau Școala și lumea ei*, traducere din limba engleză de W. și C. NOICA	Lei 60
R. P. HUC	*In Tartaria*, traducere din limba franceză de Victor STOE	Lei 40

Au apărut BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

Ing. I. ORBONAȘ	*Manual de atelier mecanic*	Lei 80
H. STAHL și DAMIAN P. BOGDAN	*Manual de paleografie slavo-română*	Lei 140

Au apărut BIBLIOTECA «ARTISTICĂ»

O. HAN	*Sculptorul D. Paciurea*, cu 24 de planșe	Lei 60
AL. BUSUIOCEANU	*Andreescu*	Lei 120

Au apărut BIBLIOTECA «ORAȘE»

MIRCEA DAMIAN	*București*, cu 48 de planșe	Lei 120
TUDOR ȘOIMARU	*Constanța*, cu numeroase ilustrații în text	Lei 80
OCTAV ȘULUȚIU	*Brașov*, cu numeroase ilustrații în text	Lei 100

Au apărut BIBLIOTECA «DOCUMENTARĂ»

	Amintirile Colonelului Lăcusteanu, publicate de Radu CRUTZESCU	Lei 70
ELENA G-RAL PERTICARI-DAVILA	*Din viața și corespondența lui Carol Davila*	Lei 200
E. DVOICENCO	*Inceputurile literare ale lui B. P. Hasdeu*	Lei 60
EM. BUCUȚA	*Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)*	Lei 120

Au apărut BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

CONST. C. GIURESCU	*Istoria Românilor, I*, ediția a II-a, cu numeroase ilustrații în text	Lei 200
Dr. G. BANU	*Sănătatea poporului român*	Lei 200
I. SIMIONESCU	*Țara noastră*, cu numeroase ilustrații în text	Lei 200

BRAŞOV

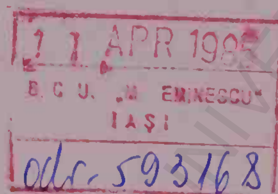
OCTAV ŞULUŢIU

BRAŞOV

CU 41 DE FIGURI ÎN TEXT



BUCUREŞTI
FUNDAŢIA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ „REGELE CAROL II"
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1937



Lydiei

pentru amintire

acest oraş

DESCHIDERE

Am scris această monografie tocmai despre acest oraş pentrucă numai despre el aş fi putut scrie. L-am întâlnit în fragede copilărie şi de atunci nu l-am mai uitat: mi-a intrat în sânge. L-am reîntâlnit de atunci mereu cu aceeaşi bucurie mirată cu ai cărei ochi mari copilul din mine a privit odată şi-apoi a crescut-o acolo cu ei. Şi azi, când o fericită soartă m'a adus să locuesc în oraşul unde doar în vis speram să ajung a sta, azi încă iubesc Braşovul ca pe o fiinţă vie, mai mult, ca pe o femeie. Despre niciun alt oraş nu m'aş fi angajat să vorbesc. Deoarece despre un oraş, despre oricare ar fi, nu se poate vorbi decât cu dragoste. Informaţia e la îndemâna oricui, spiritul de observaţie îl pot avea şi alţii, iar scrisul nu e un monopol al nimănui. Dar mai presus de toate e nevoie de o pasiune, ca să-l însufleţească pe acela care trebue să dea viaţă fiinţei complexe care e un oraş. Ce-am izbutit să fac va vedea fiecare. Un singur lucru mi se pare sigur: că nu va izbuti să scrie un Braşov *mai bun decât doar acela care-l va iubi mai mult decât mine.*

Socotind că e mai lăudabil să ajungi un scop umil decât să ratezi cine ştie ce intenţie pretenţioasă, n'am urmărit să scriu nici o carte frumoasă, nici una savantă. Principiul care m'a călăuzit a fost acel precept infailibil al bătrânului Horaţiu: utile dulci. *Am avut în vedere să scriu o carte folositoare: un ghid cât se poate mai complet. N'am vrut să distrez, ci să*

informez. De aci și caracterul pe alocuri cam didactic, alteori pur descriptiv, al lucrării. M'am gândit că scriu această carte pentru aceia cari nu cunosc, dar vor și trebue să cunoască orașul.

Nici nu se putea scrie o carte științifică completă asupra orașului. Brașovul e un centru urban atât de complex, cu un atât de bogat trecut și putând fi studiat din atâtea puncte de vedere, încât un cercetător ambițios ar avea nevoe de 20 de ani pentru a putea da o monografie științifică completă, o sinteză a tot ce s'a scris până acum despre oraș. O vastă bibliografie, a cărei epuizare ar cere numai ca 10 ani, în trei limbi, stă la îndemâna cui ar vrea să se încumete. Cartea mea nu epuizează nimic. O sută de alte cărți asupra Brașovului sunt încă posibile, fiecare reușind să fie altceva. Ceea ce cred că am făcut e că am schițat în lucrarea de față o sumă de sugestii care ar putea fi tot atâtea puncte de plecare pentru cine ar avea dorința să mai scrie despre Brașov.

Tot ceea ce depășește modestul scop pe care mi l-am propus: de a da un ghid plăcut, face parte din acele sugestii. Astfel am încercat să surprind fizionomia caracteristică a orașului, fizionomie pe care i-o dă stilul său urbanistic deosebit, precum și viața sa socială. Pe de altă parte, am axat întreaga carte pe o idee pe care numai am schițat-o, dar care poate fi reluată și tratată cu lux de argumentare științifică și anume: cu tot aspectul aparent străin Brașovul este înainte de orice un oraș românesc, prin rosturile lui și prin trecutul lui, cel mai important oraș românesc din trecut și de astăzi.

Inainte de a încheia această prefață, simt o imperioasă datorie care mă obligă să mulțumesc câtorva oameni fără de care această carte poate n'ar fi fost scrisă. Astfel trebue să-i mulțumesc în primul rând prietenului Eugen Jebeleanu căruia, prin faptul că a renunțat de a scrie această monografie care-i fusese întâi lui repartizată, mi-a dat prilejul de a o face eu.

Ii aduc mulțumirile mele și d-lui Profesor Al. Rosetti, a cărui deosebită grijă pentru literatura română și a cărui încredere și înțelegere au sprijinit realizarea acestei cărți. Mulțumesc apoi prietenilor mei Dr. Constantin Sassu, directorul Arhivelor orașului Brașov și Alexandru Elian, precum și colegului profesor Candid Mușlea, care prin informațiile prețioase ce mi-au dat au ușurat o muncă destul de complicată.

Dar înainte de orice gândul meu se îndreaptă spre Acela care a creat instituția înaltă unde apare această monografie. M. S. Regele Carol II e un creator de cultură românească și fără de inițiativa sa pasiunea pentru Brașov nu s'ar fi putut concretiza într'un volum. Lui îi aduc cel mai mare prinos de laudă și recunoștință și sub zodia Sa pun acest rod al muncii mele: un oraș într'o carte.

AUTORUL

Brașov, 11 Octomvrie 1936.

BRAŞOVUL CARE ESTE

1.

INTRARE

Când trenul cârmește spre stânga la ieșirea din valea Timișului, n'ai putea bănui în aglomerarea de zidiri din fund ce este propriu zis Brașovul. Vezi doar Tâmpa gheboasă și înălțimile mici din jurul ei, printre cari cea dintâi e Dealul Melcilor. Dar grămădeala de coperișuri cu țigle roșii nu prevestește încă nimic din farmecul istoric ce se țese acolo.

Nici când ai coborît în gara cu aspect întunecos și mereu plină de fum nu găsești nimic mai mult decât banala înfățișare a gărilor de provincie, cu aceeași piață în spate, înghesuită de case fără expresie și unde stau moțăind și birjarii și șoferii, aparent moțăind, pentru ca la apariția cetățeanului să izbucnească din toropeală și să sară îmbietor cu gura chemând clientul. Căci gara e departe de oraș, departe mai bine zis de acel oraș care odată nu se întindea până aici decât prin prelungirea lui suburbană Blumăna, și încă. Gara a fost clădită departe pentru a nu supăra tihna burghezilor sași, și orașul a venit câte puțintel către ea. Linia ferată a fost construită în 1873 și pe atunci stația se afla în plin câmp. In jurul ei s'au adunat câteva fabrici, câteva case de funcționari, câteva cârciumi și hanuri. O strânsură de clădiri fără expresie, fără apropiere organică între ele, care nu au nimic comun cu specificul brașovean. Din toate aceste cherestele,

curţi şi hanuri jegoase, o atmosferă dubioasă de mahala bucureşteană se desprinde. Impresia aceasta o ai o bună parte din Calea Victoriei — care duce dela gară în centru — până la fabrica Schiel.

2.

BLUMĂNA

Blumăna e primul cartier din cele patru care constitue despărţirea naturală a oraşului. Numele său e românizarea unui vechi cuvânt slav *bolona*, care însemnează *vale*, poiană. De aceea Saşii i-au spus *Blumenau*, iar ungurii *Bolonya*. E cartierul care se întinde între gară şi promenadă, trecând de-alungul dealului Cetăţuii şi ajungând în partea opusă până în noile stabilimente industriale ale suburbiului. Blumăna este, laolaltă cu Şcheiul şi Braşovul vechi, una din cele mai vechi aşezări de aici. Al patrulea cartier, Cetatea, a fost construit după celelalte trei. In Blumăna se afla un sat unguresc, a cărui instalare a fost atrasă desigur de vecinătatea satelor de mai veche aşezare, al Românilor din Braşovul vechi şi al Slavilor din Schei. Cu timpul Blumăna a devenit o comună suburbană a oraşului şi astăzi face corp comun cu el.

Dela fabrica Schiel până la Promenadă, calea Victoriei se întinde între vile luxoase, înconjurate de curţi şi grădini splendide. O profuziune de flori înconjoară cu buchete casele de un bogat şi planturos baroc, iar alteori chiar rococo, sprijinite todeauna şi de fãcliile verzi, decorative, ale brazilor. E ceva paşnic şi sătul în acest cartier şi crezi că te afli într'un cartier bogat din Cluj, acel oraş al magnaţilor apuşi. El s'a aşezat firesc în jurul Căii Victoriei ca în jurul unei coloane vertebrale, din care se desprind în lături coastele strâmbe

ale străzilor. Paralel cu ea merge alt bulevard, Calea Iuliu Maniu, care începe abia dela fabrica Schiel pentru a se opri tot la Promenadă. In partea stângă o altă stradă, Calea Dorobanţilor, se strecoară tot paralel cu celelalte, pe sub Dealul Melcilor. Intre acesta şi de partea cealaltă Dealul Morilor şi Dealul Cetăţuii e cuprinsă Blumăna. Cartierul e legat prin două străzi principale, Cuza-Vodă şi Mihai Viteazul, de Braşovul-vechi, care se întinde de cealaltă parte a Cetăţuii. Tot pe lângă Dealul Melcilor curge şi canalul Timişului, venind din cealaltă parte, din Braşovul vechiu.

Blumăna nu e un cartier numai de vile luxoase ci şi de muncă grea. In el se află multe dintre fabricile cele mai mari ale oraşului. Centru industrial important, oraşul are concentrate câteva din nodurile de activitate materială aici. Sunt uzinele de gaz şi electricitate, rafinerie de petrol, fabricile de maşini Schiel şi Teutsch, fabrica de postavuri Scherg, fabrica de bomboane Hess, fabrica de cremă de ghete Schmollpasta, fabrica de cremă Nivea, o fabrică de parchete, una de ciment şi mozaic, etc.... Acestea dă oraşului aspectul muncitoresc intens. Tot în acest cartier, pe Str. Dârste, ajungi la un întins cartier de locuinţe muncitoreşti, situate la marginea oraşului. Mai încolo, spre Noua, sunt alte fabrici, de ceramică, de ciment, de piele şi, de curând instalate, fabricile reunite, pentru locomotive şi vagoane, Romloc, Astra şi Unio.

Blumăna se termină la capătul Promenadei.

E un loc vast, care pe vremuri constituia un câmp larg de apărare între zidurile Cetăţii şi cartierele din jur. Căci Cetatea era loc întărit de apărare şi în ea se retrăgeau şi locuitorii din Blumăna şi Braşovul vechiu, cartiere ce se aflau în afara zidurilor, tot aşa cum afară de ziduri se afla, de cealaltă parte, Şcheiul.

Aşa că de-alungul Cetăţii a rămas un loc vast, unde fosta stăpânire austriacă a înălţat câteva clădiri administra-



Braşovul văzut de pe Tâmpa
Foto Netoliczka-Braşov

tive, atunci când civilizaţia tunurilor a făcut inutile zidurile şi când diferitele cartiere s'au contopit. Aici, la capătul Căii

Victoriei, este Palatul de Justiţie, având în spate Inchisoarea, pentru o mai grabnică transportare a delicvenţilor. In faţa acestuia este Palatul Poştei, alături de care este Administraţia Financiară. In flancul Palatului de Justiţie stă, peste drum, liceul de fete « Oltea Doamna » şi mai încoace Şcoala Comercială superioară de băieţi. Toate clădirile acestea alcătuesc trei laturi ale unui careu deschis înspre Promenadă, care începe din laturea patra. Ultima clădire din careu e Vila Kertsch. In mijloc un rond cu flori desparte autorităţile adunate buluc la un loc şi mai este şi un mic parc cu pomi umbroşi. Pe lângă Palatul de Justiţie ajungi la capătul Tâmpei, unde sunt clădiri, vile şi pensiuni, strânse într'o vale căreia plastic i s'a spus Curmătura.

Din acest punct administrativ şi juridic o lungă promenadă, paralelă cu un lung bulevard, merg până în capătul Braşovului vechiu. Până acolo se înşiră, începând dela Vila Kertsch, o şcoală de menaj, liceul de Stat « I. Meşotă » şi o biserică reformată.

Acolo unde se sfârşeşte Promenada şi unde se află un al doilea parc vechiu, cu arbori bătrâni sub ale căror frunze ruginite stă neschimbată arama bustului lui St. O. Iosif, iar de altă parte un Cincinat Pavelescu nefiresc, fixat în bronz sub un aspect pe care nu l-a avut niciodată, acolo se mai găseşte clădirea cea mare a Prefecturii, în stil renaştere, având alături o modestă clădire a bibliotecii « Astra », cuprinzând însă multe amintiri generoase şi cărţi excelente, şi, închizând şirul acesta de edificii publice, Camera de Comerţ şi Industrie, într'un perfect stil românesc de banal clişeu bucureştean. Intr'un şir de clădiri vechi cu aspect dărăpănat, se adăpostesc alte birouri şi sala de conferinţe şi cinematograf a « Astrei », provizoriu, pentrucă zidurile cu importanţă istorică, dar fără nicio valoare de artă, vor cădea în curând

pentru a face loc unei clădiri moderne. Vai! Vor fi poate chiar prea moderne pentru un Braşov, al cărui stil unic este de vreo douăzeci de ani stricat de desorientarea cetăţenilor, dar mai ales a edililor!

3.

PROMENADA

Pentru aceia cari consumă praful cu pasiunea cu care scriitorii consumă şvarţurile, plimbarea cea mai plăcută este numai pe această porţiune a oraşului, alee umbrită de ondulaţiile permanente ale castanilor, ce se întinde de la Poştă până la Camera de Comerţ. Pe sub castani mai stă şi straja răbdătoare a băncilor dela cari câte un cerber neînduplecat strânge dijma, niciunui cetăţean nefiindu-i permis a se odihni decât contra taxă. In ea intră şi deliciile orchestrei militare, care farmecă auditorii în beată admiraţie cu sonorităţile sale de alamă şi tobă. In chioşcul rezervat special în acest scop, se masacrează cât e vara de mare toate capodoperile muzicii universale şi naţionale. O droaie pestriţă de gură cască îţi dă iluzia că muzica e o pasiune universală şi cosmică. Se adună buluc în faţa gesturilor d-lui plutonier major o mulţime compozită, ochi fascinaţi de agitaţiile baghetei ca fluturele de lumina lămpii, guri în perpetuă muncă, scuipând cu poftă cojile de seminţe şi urechi — o, acestea foarte recazistente! — larg deschise sgomotului. Se amestecă toate categoriile sociale, toate sexele şi toate vârstele, cei mai importanţi, funcţionarii, pe bănci, pentrucă au putut plăti taxa, ceilalţi în picioare. Printre elevi sau proaspeţi recruţi învoiţi în oraş, câte o Iulişcă sau o Marişcă se ţin pe după mijloc cu un Ianoş sau Şandor — dacă nu Ghiuri. Stau perechi cuprinse de beatitudine, bălăcindu-şi sufletul în armoniile

alămurilor. Uneori orchestra are curajul — prea deseori! — să-l cânte și pe Wagner. Atunci e un penibil moment de lungire a figurilor ascultătorilor. Ele se destind însă repede, îndată ce d-l capelmaistru îi dă într'un ghiveci (traducerea națională a lui *potpourri*) național. Nu s'ar putea numi melomani acești auditori, ci mai de grabă larmomani.

Pe aleea asta se 'nnoadă și desnoadă intrigi amoroase. N'am spus că se și desfășoară aici. Nu! Aici se nasc doar și mor. Incep cu întâlnirile pe bănci, cu « agățările » pe alee, și se termină cu despărțirile prin nevenirea la « rendez-vous ». Ce se petrece între « capo » și « fine » o știu doar miile de locuri ascunse ale marelui oraș. Perechile n'au decât să se urce pe Livada Poștei, spre Varte, până la Stejeriș, sau să se oprească în drum, să urce serpentinele Tâmpei, să se ascundă în valea Răcădăului, sau să fugă — contra 10 lei dus și 10 întors — la Noua. Zeci de chilometri își oferă boschetele și umbrarele naturale cu iarbă moale, pentru contemplarea naturii. Nicăieri nu va supăra vreodată trecerea perechilor, mereu identice, decât doar, pentru câteva secunde, apariția taxatorului care e un fel de magician omniprezent, un fel de Bosco al Brașovului: unde nu te aștepți, acolo dă peste tine, — se cațără ca o capră pretutindeni, pe potecile cele mai tăinuite și e în stare să taxeze și pe ocupanții buturugilor, numai din afecțiunea ce o poartă taxelor comunale. Și dacă în centru te mai poate scăpa în mulțime atenția lui nenea Ardeleanu, apoi pe băncile acestea depărtate de centru nu e rost să salvezi leul! Cred că șezutul cu taxă e cea mai originală invenție a secolului. Ea ar trebui transformată în impozit; ce, parcă acasă nu șade omul? Și dacă șade de ce să nu plătească? E tot atât de logic ca și taxarea băncilor de sub Tâmpa, unde nu-ți oferă nimic comuna, ea fiind tot atât de nevinovată ca și orice guvern de frumusețile naturii.

Majoritatea plimbăreţilor de pe promenadă sunt vilegiaturiştii şi evident Românii, cari admiră de aici toate frumuseţile Braşovului şi în primul rând Tâmpa. Niciunul nu cutează să meargă mai departe: Braşovul începe şi sfârşeşte pentru ei aici. Dacă sunt mai în vârstă, fac o conversaţie cu un tovarăş, o nevastă, sau un cunoscut întâlnit din întâmplare (= ce fericire!).

Dacă sunt tineri leagă un flirt sau, dacă sunt în bandă, spun grosolănii femeilor, fac scandal şi « fac pe nebunii », pentru a da dovada ireparabilă a unei deşteptăciuni specifice.

Aerul de pe promenadă mai e agrementat şi cu mult praf, farmec pe care vilegiaturiştii nu-l pot găsi în pădurile care acoperă înălţimile.

La capătul promenadei e şi staţia tramvaiului electric, galben de oboseala drumului lung ce face de aici până la Dârste şi la Satulung.

Lumea se mai calcă pe picioare şi într'alt loc: în piaţa Sfatului, pe porţiunea de trotuar — şi de lângă trotuar — dintre Str. Regele Carol şi Str. Voevodul Mihai, prin faţa librăriei Zeidner. Aici e acel Corso care nu-i lipseşte niciunui oraş românesc, după cum nu-i lipseşte chelului tichia de mărgăritar. Aici se plimbă lumea bună, adică profesorii, militarii, înalţii funcţionari şi elevii.

4.

PARCUL

O vrednică de laudă operă edilitară de după războiu, şi care a împlinit abia trei ani în 1936. Lângă promenadă, între staţia de tramvai, Administraţia Financiară, poalele dealului Cetăţuii şi Cinematograful « Astra », un vast teren, odinioară

acoperit de gunoaie, a fost curăţat şi după ce o vreme a fost amenajat un moment de lăcomia amatorilor de împroprietărire — care mai există şi azi şi poftesc la minunatele terenuri de sub Tâmpa — a fost amenajat ca parc. S'au tăiat



Vedere cu Dealul Cetăţuii

Foto Direcţia Presei-Bucureşti

câteva peluze bine îndesate cu iarbă şi mărginite de straturi de flori, având rânduri de flori şi'n mijloc. Lipsesc oribilele grilajuri de fier cari marchează de obicei în parcuri limitele peste cari civilizaţia nu permite să se treacă. (Dar vai, la noi prea adesea e necesar a se atrage atenţia asupra acestor limite!) Ici un şir de « cârciumărese » îşi desfoaie fustele violent colorate, colo altul, de « gura-leului » cască buze groase şi puternic sângerii, plecate înainte spre picioarele goale în

sandale romane, ale fecioarelor care trec. Intr'un loc stau la sfat, în cerc, lujerele săgetătoare cu sdrenţe cărămizii în vârf ale « canei indica ». Pansele au căzut pe alocuri, aruncate în grabă şi pecetluind multicolor pajiştea.

Dar minunea acestei grădini improvizate şi care va putea fi frumoasă peste câţiva ani — dar cu o atentă îngrijire — sunt daliile. Din rochia de frunze dinţate, ca dintr'o profuziune de volane, daliile îşi înalţă silueta cochetă cu bucălatul cap de marchiză. Sunt dalii albe ca nişte vestale, sunt altele galbene ca o sălbatecă gelozie de fiere, sunt unele violete ca turnesolul, şi altele roşii ca vinul, şi de coloarea cărămizii învechite, sunt de toate nuanţele paletei şi toate sunt falnice şi-şi ridică petalele cu semeţie în aerul pur. E o mândrie, un triumf, în dalii.

De aici din Parc se etalează Tâmpa în toată frumuseţea ei şi în orele dinainte de prânz, când soarele e dincolo de ea, şi după amiază când soarele din spatele dumitale nu-ţi mai împiedică vederea şi colorile muntelui apar desprinzându-se netezi pe cer.

Parcul mai are câţiva pomi, mărunţi încă, subţiri, la umbra cărora, abia peste cincizeci de ani, copiii cari azi aleargă prin soare îşi vor putea adăposti bătrâneţele şi scuipa astma. Azi parcul mai e bine bătut de soare, ca un platou pe un vârf de munte, sau ca o plajă pe care ai putea face cură de soare. E bine aici, unde soarele-şi plouă lumina din belşug şi copiii sburdă pretutindeni, stăpâni cu larma lor veselă şi cu jocurile bătăioase. Mai sunt şi cărucioare şi pe bănci îşi proptesc reumatismele, ceilalţi copii — de-al doilea — nenumăraţii pensionari cari vin să umple parcul şi să golească ziua în care n'au ce face (în plus îşi usucă ciolanele umezite la soare).

5.

CETĂŢUIA

Este pe dealul care-i şi poartă numele — şi i se mai spune şi *Straja* — şi se înalţă deasupra parcului Cuteanu. Dedesubt, la poale, un şir de case noui, căruia critica ironică a opiniei publice îi spune « Şirul hoţilor », deoarece casele au fost clădite de funcţionari la Stat, strică estetica oraşului, printr'o sumedenie de stiluri cari nu se încadrează în stilul oraşului. Numai două case în stil baroc consună cu atmosfera oraşului. In capătul de peste drum de « Astra » s'a înălţat anii aceştia şi o biserică greco-catolică, pentru puţinii uniţi cari se găsesc aici. E singura biserică în stil bizantin, cu turlele—trei—caracteristic orientale şi e parcă un simbol al revenirii rătăciţilor la ortodoxie — ceea ce nu poate lipsi să se întâmple în viitor. Tot dealul Cetăţuii e strâns, pe toate părţile, într'o centură de vile.

Nu e înalt dealul, cu puţine serpentine care te urcă până la castelul simplu, cu ziduri tari şi cu metereze, cu câteva bastioane şi cu stâlpi proptitori groşi. Actuala « cetăţuie » s'a ridicat la 1630 şi e probabil refăcută de câteva ori. Dar atunci abia a fost clădită în piatră, în locul unui bastion de lemn ce exista încă din 1524, refăcut la 1553. Desigur că şi acesta era un puternic loc de apărare care colabora cu mai puternicele ziduri ale oraşului. Duşmanul se găsea astfel prins între două focuri. Azi între zidurile care au văzut dedesubt armate şi care au primit în piept ghiulele, stau soldaţi închişi, dezertori sau nedisciplinaţi. O prozaică închisoare militară a înlocuit viaţa eroică a « Cetăţuii ». In spatele ei şiruri proaspete de zarzavat se clatină melancolice în bătaia vântului. Suliţele verzi ale ţevilor de ceapă sunt acum singura inofensivă ameninţare pentru pietrele granitice cu cicatrice

negre, în umbra cărora cresc, condescendent patronate de istorie, verzele.

Ceva mai de o parte, dealul se continuă cu o spinare lată şi se prelungeşte în pantă, cu bălării şi iarbă, până coboară dincolo în Braşovul vechiu. Poţi rătăci în voe sub năvala soarelui mieros şi perechile nu se deranjează niciodată după ce le-ai descoperit, totdeauna câte una de tufiş.

Acolo unde dealul începe să coboare cu grabă, se deschide priveliştea peste câmpia Bârsei, cu, — în depărtare — Codlea, şi munţii, şi cu un bun fragment din oraş, în spre gară şi uzinele I.A.R., spre cartierul muncitoresc din Blumăna, care e acolo, pe dreapta. In malul stâng al dealului o repede râpă arată urma, jupuită de cazmale, a calcarului: e vechea carieră de unde se lua piatră pentru ridicarea oraşului. O altă carieră se află în Dealul Şprenghiului, care se vede de aici, cu Biserica Bartolomeu dedesubt.

Aici, în marginea Dealului, un monument simplu arată că pe aici a trecut măsurătoarea meridianului Europei, între 1883—1885.

De pe Cetăţuie mai poţi coborî şi pe alt drum, care te duce aproape în acelaşi loc de unde ai venit, în dosul Poştei, dar cu un frumos ocol.

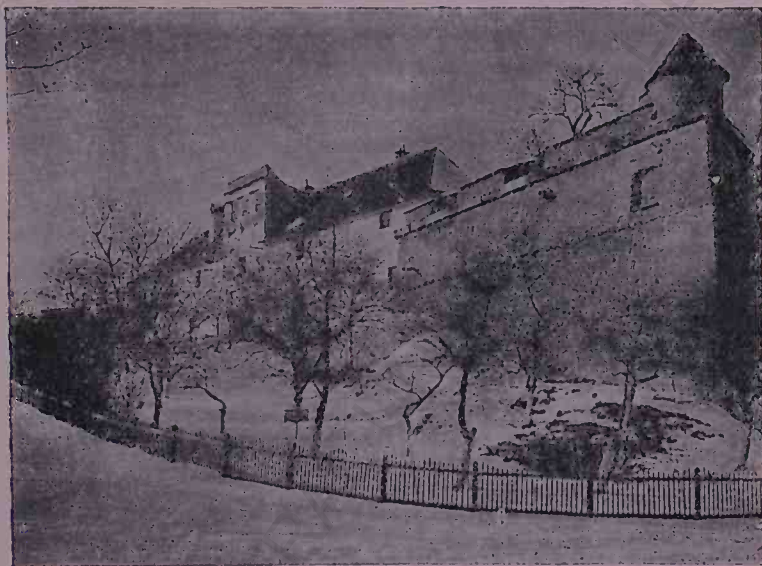
6.

PE VARTE, SPRE STEJERIŞ

Locuri de plimbare sunt multe în Braşov, dar cele mai frumoase, numai acelea singuratice şi naturale, care te duc pe înălţimi şi care te scot la lumină, desvăluind ochilor întinsa panoramă a câmpiilor. Aşa e Stejerişul.

Intâi te urci la Varte. Şi întâi te urci pe Romuri. Din capătul Promenadei, în dosul Camerei de Comerţ, serpentine

umbrite duc pe așa zisa Livada Poștei până la locul numit pe Romuri. Intâi treci pe lângă Turnul Negru. Mai departe e Turnul Alb. Amândouă bastioane ale vechilor ziduri. Și « Romurile » sunt un colț de deal cu vederea deschisă asupra ora-



Cetățuia

Foto Netoliczka-Brașov

șului, cu Biserica Neagră drept în față, cu Tâmpa ca ultim plan, iar în fund toată magma roșiatică a Șcheiului, care curge în vale ca o lavă.

Mergând pe drumul acesta, drept, ajungi să te înfunzi între livezile oamenilor, tivite cu garduri. Dincolo de ele sunt plantați liliaci și primăvara te plimbi aici între două ziduri înțesate de buchete roze și albe, legănat de parfum (și

pentru ca romantismul să fie perfect, să mergi singur). Să ai răbdare, chiar când liliacul nu-i înflorit. Puțin după aceea ai scăpat de drumul înfundat și strâns între ziduri: ești pe un drum de pădure. Urci fără să simți și ca la vreo doi km ajungi la Varte. Locul e însemnat cu o pitorească curte de cârciumă, de unde se vede Brașovul prin bogatul frunziș al pomilor. Poți bea și o bere, servită de o ardeiată unguroaică și te poți da și într'unul din cele două leagăne de acolo. (Cel din stânga e istoric: acolo m'am legănat eu în 1931 și vânt îmi făcea Eugen Jebeleanu.)

Să nu te oprești aici însă! Mai departe, pe drumul de pădure, ajungi la Stejeriș. Poți merge la Stejerișul mare, pe un drum pe stânga și acolo ai un orizont mai larg. Și la Stejerișul mic, pe dreapta, față în față cu cel mare, mai înalt, despărțite amândouă de o vale strâmtă, e frumos. Drumul duce pe cărări întesate de ambele părți cu arbori, mai mult cu stejari. La Stejerișul mic e o poiată sub arbori, dar poți urca și pe extremitatea sa, un loc stâncos unde iarba e pârlită mereu și galbenă, pentrucă nu sunt arbori. De acolo se deschide vederea peste câmpia Bârsei, către Codlea cu Măgura ei și către Zărnești.

De aici te înapoezi la Varte și poți coborî în oraș pe una din multele cărări care duc toate în vreo stradă din Șchei sau din Cetate. De pierdut, să vrei și nu te poți pierde!

7.

BRAȘOVECHI

Cartierul acesta e cel mai vechi al Brașovului, cum îl și arată numele. Dar cele două consoane *v* s'au contopit și nu spune nimeni *Brașovul vechi*, ci pe toți îi auzi pronunțând

Braşovechi. Pe locul acesta a fost cea mai veche aşezare a oraşului de azi. Aici stăteau Românii, în forma în care îi lăsase evul mediu şi năvălirile barbare şi i-au găsit aşa Saşii, când după situarea lor în ţinutul Sibiu au început să se lăţească peste tot şi au ajuns şi în ţara Bârsei. Saşii i-au gonit pe Români în Şchei, peste aşezarea slavă care era mai veche decât a saşilor, dar mai nouă decât a Românilor. Poate Românii să se fi retras acolo din calea Saşilor chiar înainte ca aceştia să fi, venit. Poate că Slavii din Şchei se împuţinaseră şi Românii s'au retras în acel loc mai ferit, mai prielnic unei vieţi apărate şi din pricina năvălirilor barbare prea dese. Oricum ar fi, Românii din Braşovechi, aşezaţi în Şchei, au desnaţionalizat cu totul pe slavi. Iar în locul lor vechi Saşii au pus temelia unui oraş. Se crede că la început oraşul s'a întemeiat acolo în Braşovechi şi că numai din pricina inundaţiilor, precum şi din motive strategice s'au mutat Saşii pe locul unde e azi Cetatea. Faptul e credibil şi prin mai marea vechime a Bisericii Bartolomeu din Braşovechi, Biserica Neagră fiind cu 200 de ani mai recentă.

Braşovechiul începe dela capătul Promenadei, din faţa cinematografului « Astra », cu Str. Lungă şi e strâns între Dealurile Cetăţuii şi al Morilor pe dreapta, şi dealul Faţa Poştei pe stânga. Şi aici aceeaşi carasteristică aşezare urbanistică dispune străzile paralel, trei străzi lungi, care merg până la marginea oraşului şi între care se întind şi comunică sistemul încâlcit de mici vase arteriale, al străzilor secundare. La capătul cartierului, pe stânga, Dealul Şprenghiului îşi ridică gheba pleşuvă din care se taie piatră şi la poalele căreia se depun gunoaele cetăţii. In faţa dealului biserica Bartolomeu stă ca o navă gata de plecare. Şi peste drum este gara Bartolomeu, având pe dreapta lungul cimitir al eroilor.

Principala stradă, strada Lungă, este cum o arată numele şi se prelungeşte cu drumul care duce la Stupini, localitate la 3 km depărtare de oraş. Stupini era o adunare de ferme şi vile ale bogătaşilor saşi, cari îşi aveau acolo resursele agricole şi se retrăgeau vara să se odihnească. Acum satul a intrat în mâinile românilor, care, la început arendaşi, sunt proprietari de ferme azi, cu stupi de albine şi pomi fructiferi, pe care le-au cumpărat dela foştii patroni.

Casele Braşovechiului, în vechiul stil al barocului german provincial, cu aspectul lor simplu şi ţărănesc, au mirosul de vetustate pe care-l simţi şi în Cetate. Ele se înghesue una într'alta, legate într'un lung şir de porţi mari şi grele.

Şi acest cartier e industrial, ca şi Blumăna, deţinând restul de fabrici, care nu se găsesc dincolo. Intre altele se află acea de piele, Scherg, acea de postav Tellman et Co., aceea de licheur Czell, acea de ciocolată şi bomboane Stollwerck şi una de Frankkaffee.

Incă o biserică săsească e vârâtă în coasta Dealului Cetăţuii, biserica Sf. Martin. De aici se vede în flancul dealului, ca o rană adâncă şi prăpăstioasă, cariera de unde s'a clădit oraşul, înalt tobogan natural pe care ai avea poftă să te rostogoleşti.

In cariera din Dealul Şprenghiului toate păsărelele oraşului se adună iarna, cu miile, să se ospăteze din resturile de gunoaie şi în tot timpul anului mişună locul de câini vagabonzi.

Pe lângă Dealul Faţa Poştei e un şir de vile, care se prelungeşte, urcă întâi, apoi coboară, formează străzi înfundate care înconjoară dealul şi unele te duc pe stânga pe sub Varte, iar altele se revarsă în str. Lungă.

8.

BISERICA BARTOLOMEU

Stă cu fața către Dealul Șprenghiului și pare'ar sta într'o rână. Intrarea e pe partea dinspre miazănoapte. Spre răsărit intrarea principală, sub o arcadă ogivală fără podoabe, e mereu închisă. De jur împrejur se odihnesc morții comunității, în aceleași morminte aliniate perfect ca și casele, în ordine pedantă, într'o supărătoare monotonie. Nici florile nu reușesc vara să înviorcze atmosfera de răceală, de cazarmă a morților, produsă de această corectitudine exemplară. Nici morții n'au individualitate aici.

Biserica Bartolomeu e cea mai veche din oraș și clădirea ei s'a început pe la 1223, de către Cavalerii Teutoni pe semne. Atunci ea se afla în centrul orașului, până pe la mijlocul secolului XIV când orașul s'a mutat în Cetate.

E impresionantă prin masivitate. Planul e roman, având transept și la Vest un turn. Acesta, asemeni cu al Bisericii Negre, e pătrat și nu prea înalt. Schema bisericii închipue o cruce perfectă. E în toată înfățișarea ei ceva de navă care-și ia avântul de plecare. E ceva greoi și în același timp avântat totuși, în ea. Mult mai simplă decât Biserica Neagră, n'are nimic din bogăția aceleia. E mai simplă în linii. Nicio podoabă inutilă. Totul nu e făcut decât pentru a susține zidăria. Bolțile puternice seamănă cu cele de cetate. Zidurile sunt ca întăriturile. Contraforturi sprijină bolțile. Ferestrele au un arc ogival foarte dulce și sunt mici. Doar acele ale altarului sunt înalte și subțiri. Geamurile n'au picturi, ci doar sticle colorate cafeniu.

Interiorul bisericii e de o sobrietate care pare paupertate. Parcă e un sanatoriu, poate din cauza prea îmbelșugatei

lumini ce o inundă şi din prea albul pereţilor lipsiţi de podoabe şi ostentativ spoiţi cu alb. Lumina pătrunde din plin pe ferestre şi alungă de peste tot obscuritatea. Niciun colţ n'ai unde să te poţi ruga singur. Nicio umbră nu e unde să te poţi



Biserica Bartolomeu

Foto Netoliczka-Braşov

retrage. Eşti trădat şi scos în evidenţă, adus în colectivitate. E ceva indiscret şi promiscuu în această claritate a interiorului. Ruga cere reculegere şi semiîntunerie. Le găseşti în Biserica Neagră. In Biserica Bartolomeu nu există tenebre, totul e limpede, domestic, logic. Rugăciunea trebue să fie aici liniştită, lipsită de incertitudini, de sbucium, de sughiţuri a plâns. E o atmosferă de siguranţă de sine, de comodă

împăcare cu lumea, care nu place. E, într'un cuvânt, o lumină de lume lipsită de îndoeli.

Intr'o capelă din Sud se pot vedea resturi din picturile murale medievale. Sunt reminiscenţele catolicismului care a lăsat moştenire luteranismului şi această biserică.

In cimitir, de o parte, un loc în formă de cerc. In patru colţuri, patru pietre paralelipipedice, închipue canapele care te invită la şedere. Poate că în nopţile de spaimă vin strigoii să-şi întindă pe ele oasele. Ziua sunt doar morminte ale căpeteniilor parohiei. E şi într'asta ierarhie: mulţimea de rând la o parte, căpeteniile într'alta. Cimitirele ar trebui să aibă scris pe poartă doar cuvintele Eclesiastului: « Deşertăciunea deşertăciunilor... ». Dar atunci ar trebui să devină simple gropi comune. De fapt ele sunt mici reflexe ale stratificării sociale, care apare chiar şi la aceşti Saşi, oameni cu o viaţă în general uniformă şi formând o castă închisă şi unitară. Detaliul de mai sus aruncă o lumină şi asupra diferenţierii dintre clasele lor, în sânul unei aparente comunităţi. Caste în caste, aceasta până la reducerea la individ. E singura lege certă a omului social.

9.

CIMITIRUL EROILOR DELA BARTOLOMEU

Inşirându-se de-a-lungul liniei ferate, merge cimitirul eroilor, pe care dela fereastra vagonului îl treci în revistă. Intr'un spaţiu de trei metri lăţime abia, dar lung de peste două sute, câteva pietre funerare vârfuite cu o cruce se ţin una după alta, iar în mijlocul lor, dominându-le, un monument simplu, ca o urnă închisă cu o acvilă deasupra. La capătul şirului, pe o troiţă, inscripţia cuvintelor Reginei Maria: « Nu trebuie să-i plângem pe eroi, ci să-i lăudăm în cântece pentru

ca slava numelui lor să treacă în legende... ». Peste drum de inscripţie, pe peretele alb al unui depozit al gării, o cruce neagră e desenată şi sub ea o dată: 8.X.1916.

E ziua când au adormit aceia cari se odihnesc şi acum aici. Câteva sute de soldaţi români, din diferite companii, cu ofiţerii lor, stăteau aliniaţi de-a-lungul liniei ferate, pe locul de azi al cimitirului, cu puşca la ochi, ţinând în loc înaintarea trupelor duşmane. Dincolo de linie, armatele austro-germane nu puteau trece din cauza soldaţilor cari, cum îi vedeau apropiindu-se, deschideau focul. Vreo două zile înaintarea a fost zădărnicită, până la 8.X.1916. Atunci, câţiva nemţi, cu o mitralieră, au venit prin Cetate până la gara Bartolomeu şi s'au ascuns în depozitul unde e acum inscripţia. Mitraliera ucigaşe i-a secerat pe toţi. Au rămas întinşi cu faţa la pământ, cu puşca la ochi, cu degetul pe trăgaci, adevărată moarte la datorie. Şi au fost înmormântaţi aici, claie peste grămadă, în câteva gropi comune...

In dreapta un şir de brazi, în stânga tufişuri de salcie întovărăşesc pietrele funerare. Tot pe stânga trece trenul, tulburând odihna celor dedesubt.

Cimitirul acesta e înduioşător: un singur nume e identificat: Sava Cristescu. Restul se ascund în anonimatul jertfei: « Aici zac osemintele unui căpitan necunoscut... unui locotenent necunoscut... » « Aici zac osemintele a 20 de soldaţi căzuţi pentru desrobirea neamului... » « Aici zac osemintele a 81 de soldaţi... », acolo sunt 87, dincolo 17 şi aşa mai departe. Toţi sunt anonimi şi toţi au căzut pentru apărarea neamului şi pentru întregirea lui. Mai departe câteva pietre n'au nicio inscripţie. Aici sunt necunoscuţi de tot. Celorlalţi li se ştie cel puţin unitatea.

Şi te cuprinde deodată o dragoste pentru nişte oameni pe cari nu i-ai cunoscut, de care nu ştii cum îi chiamă şi care

nu mai sunt. E o minciună naţionalismul? Se poate: pentru cine n'are un neam. Dar pentru acela care simte că face parte dintr'o colectivitate care a dăinuit de mii de ani pe acelaşi pământ, sângele are o voce care-i strigă o chemare şi o datorie.

De unde vine acest val de caldă înduioşare ce mă învălue printre pietrele de mormânt ale unor necunoscuţi? De unde vine sentimentul de profundă dragoste pentru aceia cărora nu le-am văzut faţa şi nu le-am auzit glasul? De unde se ridică vocea care mă înfrăţeşte cu ei? De ce mă scurmă recunoştinţa pentru acela care presimt doar că e dedesubt şi nici nu mai este el, căci viermi au intrat acum şi rod şi'n oase? Şi de ce mi se urcă în ochi lacrimile în faţa unor pietre sub care acum şi pământul e putrezit?

Din sentimentul că viaţa mea de acum, forma acestei vieţi, împrejurările ei, sunt determinate de jertfa celor de aici. Moartea lor — şi nu numai a lor, ci a celor 800.000 cari au căzut ca şi ei — determină viaţa mea de astăzi. Convingerea continuităţii care leagă viaţa mea de moartea lor, ca o legătură de efect la cauză, convingerea datoriei pe care am contractat-o în mod involuntar faţă de ei... In viaţă poate a fost fiecare un ticălos ca oricare altul. Da: omul e un amalgam de bine şi de ticăloşie. Şi dacă ar fi scăpat cu viaţă ar fi fost poate iar nişte ticăloşi ca noi toţi. Dar soarta a vrut altfel. Viaţa lor şi-au răscumpărat-o prin sacrificarea ei. Acum, când zac aici toţi, nu mai atârnă în balanţa judecăţii suprem nici cea mai mare greşeală a vieţii lor. Totul e şters şi asta graţie jertfei. Sufletul le-a fost purificat de moarte. Şi moartea lor a fost o faptă, faptă fără de care viaţa mea — şi a ţării mele — ar fi astăzi alta.

In faţa mormintelor dela Bartolomeu, rânduite unul după altul în mionom, am încercat să-mi evoc acel moment de

groază, când maşina drăcească scornită de om, i-a ţintuit de pământul pe care erau culcaţi, pe soldaţii români. Era poate soare ca şi acum. In fund se vedeau tot aşa Bucegii, ca şi acum, cu profilul înzăpezit neted tăiat din cer. In locul acesta nu era nimic, locul era liber. De-a-lungul liniei ferate trupele se aliniau, la pândă... O linişte absolută plutea în aer şi poate un greere întârziat mai ţârâia în falnicul început de toamnă... Şi deodată ţăcăniturile au început să pârâie şi panica s'a trezit în ziua blondă. Insă n'a avut vreme nimeni decât să-şi facă o cruce cu limba. Doar capetele au căzut grele pe patul puştii prăvălite, şi braţele s'au muiat. Gurile au muşcat pământ, parcă vrând să dovedească încă odată că e pământ românesc şi al nostru va rămâne. Mitraliera-şi scuipă plumbii mai departe, prin trupurile deja amorţite, ca să fie sigură că nu se mai scoală eroii. Soarele străluceşte nepăsător deasupra. Acelaşi soare e şi-acum, care-şi trimite doar alte raze. Pe locul unde s'au întins cadavre şi sânge, acum e pământul şi cimitirul. Natura indiferentă se uită de sus, de prinprejur. Viaţa şi-a reluat cursul normal. Moartea a fost odată... Acum trece căruţa pe lângă lăcaşul morţii şi parcă nici nu-l vede. Un covrigar se reazemă cu spatele de unicul grilaj înconjurător şi vinde hrană celor vii. Iar trenul fuge dârdâind alături cu sgomot de fier...

La Bartolomeu am înţeles odată mai mult că sentimentul naţional nu e o batjocură, nici un lătrat cum vor să pretindă unii, ci sentimentul solidarităţii cu un neam şi mai ales cu morţii lui. Căci fiorul care m'a străbătut, iubirea pe care am simţit-o pentru necunoscuţii cari zăceau acolo, nu puteau fi înşelăciune. Nu! Am trăit un moment când mi-am dat seama că un lanţ de simţire mă leagă de morţii ţării mele, de oamenii cari, fără să se fi apropiat de mine, au făurit destinul meu şi pe al celor din jurul meu.

Eroii dela Bartolomeu creează încă un drept de legitimitate asupra pământului brașovean, Românilor. Brașovul este românesc prin multe. Dar mai tare este el astfel prin sângele de care a fost stropit pentru apărarea lui, prin sângele



Cimitirul eroilor de la Bartolomeu
Foto M. G. Samarineanu-Oradea

acelora cari se odihnesc la Bartolomeu. Soldații cari au pierit la 8.X.1916 au creat ultima indestructibilă legătură a Brașovului cu România, înainte de definitiva lui stăpânire.

La Bartolomeu, în cimitirul eroilor, să mergi să faci cum spune Lucian Blaga:

...schimb de taine cu strămoșii,
norodul spălat de ape sub pietre.

10.

CETATEA

Din dreptunghiul care uneşte capetele Blumănei şi Braşovechiului intri în Cetate, cartierul central, prin două străzi principale, str. Regele Carol şi str. Voevodul Mihai, amândouă paralele (care ca toate străzile paralele din Braşov se... întâlnesc la un capăt!) şi amândouă principalele centre comerciale. Amândouă străzile sunt mărginite numai de vitrine bogat înţesate, pentrucă prăvăliile se ţin lanţ, dela început şi până în Piaţa Sfatului. Şi magazinele se revarsă şi în străzile intermediare. Paralel cu aceste două străzi mai merg trei, urcându-se progresiv până sub Tâmpa. Sunt mai liniştite şi numai cu case burgheze şi necomerciale. Dar viaţa care pulsează în acest loc cu un viu ritm negustoresc se răspândeşte în toată cetatea, mereu înghesuită de pietoni, de pierde vară, de gospodine cu coşurile sub braţ şi chiar de oameni-reclamă.

La începutul străzii Regele Carol se găsesc faţă în faţă Inspectoratul C.F.R., Primăria şi Coroana, hotel şi cafenea.

Cafeneaua Coroana e Capşa Braşovului. Mai sunt şi alte localuri asemănătoare, dar şi samsarii şi intelectualii şi vilegiaturiştii, toţi preferă Coroana. Local imens şi bine aerisit, e singurul monument istoric şi natural pe care-l cunosc pe de rost vilegiaturiştii. Veniţi din căldura Capitalei, sau de pe aiurea, domnii cu chelii sau cu stomacuri în basorelief, doamnele cu silueta bine dată la rândea, fetiţe cu ochii fugând mereu alături sau băieţaşi cu coşi şi corigenţe, stau îngrămădiţi în jurul meselor, sirotând dintr'un pai siropul sau sorbind un şvarţ prost, între orele dintre mese. După o lună de asemenea plăcută vilegiatură, după ce n'au făcut cunoştiinţă cu nimic din Braşov, decât poate cu Promenada,

vilegiaturiştii se înapoiază satisfăcuţi la vetrele lor, cu pieptul plin de alt praf. Pentrucă după o îndelungată reşedinţă la cafeneaua Coroana nu se poate spune că au schimbat aerul, ci numai praful.

Străzile Ecaterinei (care prelungeşte str. Voevodul Mihai oprită în Piaţa Sfatului), Murăşeni şi Tache Ionescu şi Castelului, paralele cu str. Regele Carol (oprită şi ea în Piaţa Sfatului) merg până în Piaţa General Berthelot. Acesta e capătul extrem al Cetăţii, unde sfârşeşte cartierul central şi începe cartierul românesc al Şcheiului.

Lângă Piaţa Sfatului se află, strânsă într'un corset de clădiri, Biserica Neagră.

Piaţa General Berthelot a fost făcută pe locul vast ce despărţea Şcheiul de Cetate. Când nu s'a mai simţit nevoia acestei depărtări între centru şi suburbii aici s'au înălţat câteva din clădirile importante, mai ales şcolare. Pentrucă pe o latură se află liceul « Andrei Şaguna », străjuind intrarea în Şchei, şi la dreapta lui e şcoala primară « Ioan Popasu ». In cealaltă latură e şcoala profesională de fete, şcoala normală de fete, şi liceul săsesc « Honterus ». In latura a treia, chiar pe marginea Cetăţii e gimnaziul săsesc de fete. Şi într'a patra latură e o şcoală primară săsească. Mai este aici şi spitalul oraşului, lângă şcoala profesională. O alee superbă de castani te petrece ca un arc de triumf stufos şi adânc până la liceul românesc « Andrei Şaguna », în faţa căreia se ridică şi o clădire făcută (aşa se zice!) pentru profesorii liceului.

Pe lângă şcoala primară săsească de fete se urcă şi o stradă şi o alee între care se află un şir de vile şi care merg până sub Tâmpa. La capătul lor se află un cimitir românesc ortodox unde e îngropat Andrei Mureşanu. La mormântul lui depuneau elevii liceului « Şaguna », pe vremuri, flori învelite în tricolorul românesc, atunci când aceasta nu era

permis şi o făceau totuşi, noaptea, în ciuda vigilentei paze a autorităţilor. In acelaşi cimitir mai sunt îngropaţi, foştii profesori ai liceului « Şaguna », Andrei Bârseanu şi Virgil Oniţiu. Azi elevii liceului pot merge liberi în fiecare an să depună florile amintirii recunoscătoare, morţilor lor. Mai e şi un cimitir al eroilor minoritari aici. Iar de-a-lungul Tâmpei, până în Şchei, se întind şiruri de vile şi case, fie pe str. Ciocrac, fie mai sus, pe str. Puşcaşilor.

La capătul aleii se găseşte un pavilion sportiv cu un teren unde iarna se face patinaj, iar vara se joacă tenis. La începutul aleii este terenul de sport al liceului « Honterus ».

11.

CASELE

Nu pot să încep acest capitol fără impresia globală a Cetăţii, dată în această descriere făcută de pana măestrit evocatoare a lui N. Iorga:

« Peste multele case cu zidurile tari, coperişurile ascuţite şi ferestile mărunte, peste şerpuirea întunecoasă a multor strade înguste se ridică turnul unei mari biserici negre, tăiată aspru din piatră sfărămicioasă şi mai târziu un al doilea turn, al Casei de sfat, unde se hotărau împrejurările de toate zilele ale vieţii braşovene de sine stătătoare ».

Atmosfera deosebită a oraşului este datorită acelor case cu acoperişurile ascuţite şi cu ferestre mărunte, arhitectură caracteristică de burg german. Vechea cetate săsească mai păstrează şi astăzi înfăţişarea sa medievală, deşi un foc din 1689 a distrus acel Braşov autentic ridicat de primii germani stabiliţi aici. Câteva case foarte vechi, de cinci sute de ani, se mai găsesc pe ici pe colo. Majoritatea au fost reconstruite în stilul baroc provincial, cu linii simple şi care

se găsește în mii de exemplare prin toate târgurile și chiar sătulețele din Germania și Austria. Casele Brașovului au un parfumat aer de vechime. Aspectul lor se mai găsește în țara noastră doar în celelalte orașe germane ca Sibiu, Bi-



Casă tipic brașoveană

Foto M. G. Samarineanu-Oradea

strița sau Sighișoara. Din el se distinge stilul colectiv, fizionomia particulară care închide în sine liniile sufletești înșiși ale poporului care le-a plantat în acest pământ. Casele brașovene sunt expresia unei vieți organice.

Casele acestea sunt aproape toate identice, cu acoperișul aplecat în pantă, deoparte și de alta, unit sus într'un ascuțiș, cu o fațadă simplă, cu intrarea nevăzută, în curtea a cărei

poartă puternică se adăposteşte sub o boltă de zid perfect semicirculară, case care rareori stau cu latura cea mai largă spre stradă, mai descori prezentând o faţadă îngustă cu un fronton caracteristic: triunghiul pe care ar trebui să-l facă acoperişul în colţul casei este teşit în vârful lui de sus ca o frunte dată pe spate. Ele au ferestre mult ridicate deasupra nivelului străzii şi acelea înguste, parcă ochiuri de metereze, acoperite de pleoapele ermetic închise ale obloanelor. Sus la pod mai e câte o ferestruică, numai atât cât să treacă prin ea ţeava unei flinte şi ochiul pânditor al locuitorului. Sunt simple, cu linii cari nu permit jocul nici al celei mai exercitate fantezii şi lipsite de orice ornament inutil.

Ochiul se repauzează pe aceste contururi care sunt contrarul perfect al rococoului, al acelui stil încărcat, expresie a unei epoce de fantezie necontrolată şi de gust capricios şi eclectic. Sunt case fără maiestate, dar cu o impunătoare nobleţă de lucru construit energic şi fără ocoluri inutile. Ele adăpostesc o viaţă închisă şi sobră, viaţă încercuită, ascunsă, viaţă aspră, ale cărei bucurii sunt ordonate, ca şi necazurile, cu aceeaşi măsură cumpănită ca şi afacerile zilnice. Ele ilustrează un spirit de disciplină colectivă de unde capriciul individual e exclus, totul fiind redus şi integrat în comunitate.

Trebue văzut Braşovul într'o dimineaţă când cerul e acoperit de nori cenuşii — dar să nu plouă — în lumină cenuşie pe la ora 9, după ce s'au golit străzile de bărbaţii umblând spre slujbă şi nu s'a umplut încă de gospodine ducându-se la piaţă. Dacă nu e Vineri, zi de târg, e bine să vezi aspectul medieval de linişte burgheză, pe care-l are burgul abia ieşit din somn. Atunci, în calmul potolit al atmosferei cenuşii îţi apare tot farmecul vechi al oraşului, care e aşa ca în versul lui Ion Barbu, un:

Vechi burg de-amurg, în ţară şvabă.

E un mediu de reculegere romantică, în care parcă te aştepţi să vezi apărând în pragul uneia din porţile de cetate ale curţilor, un maistor cu şorţul de piele legat pe după şolduri, un maistor jovial, un Hans Sachs cu obrajii roşii şi cu o stufoasă, bonomă barbă. Un decor din « Maeştrii Cântăreţi », acesta e Braşovul Cetate, la acea oră şi sub acel cer acoperit. Ţi se pare nefirească lipsa unor femei cu bătrânescul port al fustelor largi, cu un cornet înalt deasupra coafurei cu grele cocuri, un cornet alb cu o dantelă fluturând, şi nu înţelegi unde întârzie David, ucenicul sprinţar, de nu iese sărind într'un picior înaintea Magdalenei şi de ce Sixtus Beckmesser nu şi-a făcut încă apariţia, să-şi ducă spre Sfat săltăreaţa dumisale persoană, cu gesturi calculate, de flăcău-bătrân, scuturându-şi de pe hainele călcate ultimul fir de praf şi călcând cu băgare de seamă. Toată viaţa autentică de burghezie aşezată şi activă, germană, din evocarea lui Wagner, ţi se trezeşte în amintire pe aceste străzi pe care ea a fost odată trăită, exact în acel mod.

Casele braşovene se sprijină una de alta. Nu se poate concepe o asemenea casă *singură, izolată*. Stilul ei cere să fie înregimentat în unitatea de ansamblu a altor asemenea semene. Toate se lipesc una de cealaltă, mai înalte sau mai scunde, mai largi sau mai strâmte, dar toate bine strânse laolaltă, ca o linie de soldaţi uniţi umăr la umăr şi hotărîţi să meargă alături până la unul. Aşa trebuie că înaintau Cimbrii şi Teutonii, în rânduri strânse, asupra duşmanului. Se zice că la atac ei erau legaţi cu o frânghie între ei şi aşa se prăvăleau, în bloc. In urbanistica germană s'a păstrat parcă aceste linii de atac ale străbunilor. Adunate în şiruri care nu lasă să treacă între ele nici vântul, casele se aliniază de-a-lungul străzilor, făcând din ele nişte coridoare. In această aşezare se ascunde desigur şi nevoia de economie şi de

restrângere a spațiului ocupat în jurul burgului, dar și un instinct de apărare împotriva amenințării din afară. In felul cum fiecare casă se proptește de vecina ei e un gest de protecție reciprocă, de asigurare contra pericolului.

Așa e și în Brașovul vechi arhitectura caselor și urbanistica așa e mai ales în Cetate, unde se strângeau, între zidurile apărătoare, toți locuitorii de prin împrejurimi, curățind locul înaintea năvălitorilor tătari și mai târziu turci. Aici străzile se aliniază paralele, pogorînd ca niște trepte, de sub Tâmpa și până la poalele Dealului Fața Poștei, dispuse în forma coloanelor soldățești. Intre ele sunt legate de alte câteva străzi, de legătură, foarte înguste, mai ales cele din jurul Bisericii Negre, prin care nu poate trece decât o trăsură. E și o stradă foarte pitorească, lungă între șirurile caselor, deșirată ca o sfoară, pe unde nu poate trece decât un singur om — și trebue să se lipească de zid dacă vine un altul din față — stradă din acelea unde se tăia gâtul trecătorilor aventurați pe acolo, în evul-mediu, și care poartă numele ce i se potrivește: strada Sforii (Schnurgasse). Leagă str. Mureșenilor de str. Tache Ionescu și mirosul care-ți indică destinația ce i se dă azi, îți trădează și prezența ei...

Fizionomia de cetate medievală așezată în ordine militară de apărare e acuzată pe aici și de umbra Tâmpei care întunecă totdeauna străzile de sub ea. La orice oră a zilei umbrele se joacă prin colțuri scoțând valori și tonalități noi din case. Luminile soarelui se joacă pe acoperișuri și prin mijlocul străzilor, și ele sunt vânate pretutindeni de umbrele care înving totdeauna repede. Pentru a înveseli orașul cetățenii și-au vopsit casele în colori pastel, fiecare altfel, roz, verde, galben... Totuși umbrele care se strecoară pe sub streșini, măresc solemnitatea liniștii și a singurătății străzii. Iar porțile mari, negre, par ochiul închis al mortului.

Curţile acestor case sunt adevărate revelaţii. Sunt încântătoare surprize pentru acela care le descoperă, deoarece ele se cer descoperite. Toate sunt interioare, ascunse, strânse între zidurile caselor, după porţile înalte de cetate şi adăpostite de bolţi rotunde. Când poarta grea de lemn şi fier e dată la o parte, de după ea îţi apare câte un interior rectangular, pavat, cu scări de piatră, cu bolţi şi parapete, cu ziduri pe laturi, cu scări de lemn, cu balcoane, ferestre şi terase, şi unde nu creşte nicio plantă. Lipsa de varietate a exteriorului caselor e în contrast izbitor cu aceste curţi, aceleaşi ca idee generală, dar oferind sute de aspecte, cu cotiturile lor neaşteptate, de piatră. Sunt adevărate curţi de cetate, fără plante, fără iarbă, curţi de adăpost, umbrite, ermetice. Dar în întortochierea unora, în ciudata strâmtoare unde se deschid uşi, scări şi geamuri, se vede necesitatea melancolică a variaţiei, pentru ochiul exasperat de uniformitatea de afară. Intr'unele din curţi ajungi după ce ai trecut prin ganguri de piatră, cu arcade gotice care susţin casa de deasupra. Curţi întărite, curţi de întărituri. Aici stăteau desigur, întinşi pe lângă ziduri, răniţii aduşi de pe metereze, aici se odihneau bătrânii povestind fapte de arme sau basme nepoţilor şi tot aici vedeai oameni lihniţi, cu feţe supte de secetă, cu trupul plin de pete, bolind ghemuiţi în colţuri de umbră, cu limba uscată între fălci fără salivă, seceraţi de ciumă, într'o vară toridă.

Un asemenea interior de curte se poate vedea la cârciuma «Zum süssen Loch», a cărui traducere românească are un echivoc pe care nu s'a gândit desigur să i-l dea Sasul. Cârciuma este ea însăşi pitorească, cu cele câteva odăiţe strâmte unde poţi chefui ferit de orice priviri indiscrete, ca şi cu acea curte acoperită şi podită cu lemn.

12.

« IN EINER KLEINEN CONDITOREI... »

In fiecare stradă din Cetate trebue să fie una. O cofetărie mică, într'una din casele acestea braşoveneşti vechi. Două vitrine mici, deadreapta şi deastânga unei uşi. Intrând cobori o treaptă sau două şi te pomeneşti într'o cameră foarte mică. Numai câteva — uneori trei — mese cu scaune. Asta e toată cofetăria. E ceea ce înţelege neamţul prin Conditorei. La ferestre perdele albe, frumos brodate, te primesc cu un aer de familiaritate, pe care micimea odăii, nesemănând deloc a prăvălie, o măreşte. E intimitate şi e căldură aici şi nu te opresc numai delicioasele prăjituri, mici, aşa cum se fac toate la Braşov, dar mai sunt uneori şi ochii albaştri şi vii ai fetei patronului. Intr'o asemenea cofetărie n'ai impresia că ai venit să cumperi, ci ai intrat în casa unui prieten care te serveşte cu plăcere.

La câte-o masă şade Gretchen, scuturându-şi pe spate coadele blonde împletite şi cu funduliţe în vârful biciuştei, potrivindu-şi cu mâini grăsune şorţul cu bretele prinse peste umeri şi ascultând ce-i povesteşte arianul blond cu şapcă roşie cu cozoroc scurt. In faţa unei prăjituri idilele se înfiripă şi prind curaj şi conditoraiele sunt adevăratele locuri de întâlnire, condito-raiuri preferate de tinerii pentru care dragostea e o continuă joacă.

Când plouă, să stai aici, în faţa ceaiului aburind fierbinte, într'o semiobscuritate de toamnă, să priveşti cum şiroeşte apa pe geamurile îmbrăcate în albituri şi cum trec oamenii grăbiţi. Nu te va supăra niciodată din reverie patroana rotundă şi roşie 'n obraji, cu mâinile ca nişte pâinuţe cu lapte şi cu părul dat peste frunte sau strâns în coc la ceafă. Ai vrea să stai aici

mereu, și când ești singur și când însoțit îți pleci fruntea peste altă frunte deasupra parfumului de ceai și cozonac.



Curte interioară

Foto Netoliczka-Brașov

« In einer kleinen Conditorei »... cântecul atât de casnic, de potolit și blând se pornește să-ți sune în urechi, făcut

parcă pentru aceste prăvălioare de jucărie, răspândite în toată Cetatea, şi unde dacă nu preferi să te odihneşti în visare sau să flirtezi intim, poţi gusta cele mai bune produse ale cofetăriei nemţeşti.

13.

STILUL ORAŞULUI

Sunt prea puţine oraşe în România, care să aibă un stil. Orice stil, dar să-l aibă. Nici măcar capitala ţării, Bucureşti, n'are acest stil, care e necesar oricărei creaţii omeneşti de valoare.

Ce e stilul în înţelesul pe care i-l dau aici, o ştie toată lumea: e unitatea caracteristică bazată pe anumite elemente care se repetă, e sensul comun care străbate mai multe creaţii disparate altfel, e fizionomia caracteristică şi deosebitoare de altele. Un stil e o complexitate de elemente armonizate în jurul unei idei, şi care se repetă de câte ori apare ideea. Stilul unui oraş este prin urmare aspectul unitar pe care-l au casele sale şi el rezultă din armonia unei arhitecturi cu elemente comune, în care nu capriciul, saltul şi anarhia brutală a gustului individual fac regulă, ci supunerea la anumite reguli generale. Stilul unui oraş este creat de o urbanistică înţeleaptă. Urbanistica e ştiinţa care trebue să înţeleagă corespondenţa dintre un stil arhitectonic şi mediul în care acest stil e potrivit. Stilul acesta arhitectonic trebue astfel decretat de urbanistică drept stil unic, care va da caracterul particular oraşului. Casele trebue să se axeze pe o trăsătură comună, unitară şi să creeze astfel o uniformitate de ansamblu. In această uniformitate arhitecturală gustul individual nu se poate manifesta decât în nuanţe, în amănunte.

El însă trebue să respecte caracterul general, linia unitară, aspectul armonios al ansamblului.

Un asemenea stil are Braşovul. Sau mai bine zis îl are încă. Incă, deoarece barbaria nepriceperii, a lipsei de gust, a şi început să strice stilul oraşului. In Cetate, printre pitoreştile case pline de poezia unui trecut îndepărtat, au început să apară case fără niciun stil sau, mai monstruos, de stilul cel mai modernist. Trebue să aibă cineva o totală absenţă a simţului frumosului, o absolută neînţelegere a stilului şi a organicităţii sale, pentru a comite o asemenea crimă: să înfigă un bloc modernist, — care şi-o fi având el rostul lui oriunde aiurea, dar nu aici! — lângă o paşnică şi plăcută casă de burg. Asemenea crimă — fără nicio exagerare: gravă crimă împotriva stilului acestui frumos oraş care e Braşovul! se comite de o vreme încoace mereu.

E uluitor cum poate permite primăria asemenea lucru. Ce nepriceput se află în permanenţă în fruntea treburilor comunale pentru a permite să se schilodească stilul oraşului şi să ne facă să vedem, alături de casele atât de potrivite aici, crescute în mod firesc din acest pământ, hidoasele cuburi ale cine ştie cărui idiot fără gust!

In străinătate, pentru a păstra caracterul istoric al oraşelor care merită să-l aibă, primăria nu permite construcţii noui, sau în orice caz impune un plan şi un anume stil, care e acela al locului. Dar poţi cere edililor noştri în absoluta lor majoritate fără idee de stil, de arhitectură, sau de altă artă, atâta elementară pricepere?

In Braşov e de imperioasă necesitate interzicerea de noui construcţii în Cetate sau în Braşovul vechi şi întemeierea unui regulament pentru reconstrucţia celor vechi în acelaşi stil pe care l-au avut! E de urgentă necesitate ca toate casele din Cetate şi din Braşovul vechi, în vechiul stil baroc, să fie

decretate monumente istorice, de către o comisie pe care o avem și mă întreb ce face și ce mai așteaptă?! Căci dacă barbaria stilistică, abia la început, va continua, în câteva zeci de ani, din minunatul, pitorescul Brașov, nu va mai exista nimic! Și burgul cu iz din ev de mijloc se va transforma într'o pastă informă din care fanteziile mitocănești ale unor cetățeni își vor etala pretențiile ridicule în case de zeci de stiluri, dar în ansamblu fără niciun farmec, fără haz, fără Dumnezeu.

Stilul Brașovului trebue salvat. Dar cine s'o facă, la noi?!

14.

NOAPTEA ORAȘULUI

Când întunericul se 'ngroașe din umbre tot mai dese, când valurile de negreală îmbracă 'n mister casele din Cetate, atunci farmecul Brașovului începe să se distileze mai tare. E mai puțin frumos acest Brașov de azi, noaptea, pentrucă e un oraș civilizat. Trebue să ne consolăm cu simple presupuneri pentru ce era Brașovul în întunericul veacului trecut. Vai! Cum îi dai dreptate lui Duhamel în diatribele sale împotriva progreselor tehnice și a mașinismului! Lumina electrică a risipit poezia nocturnă a Brașovului. Se înțelege că la opaițe, nici la lumânări, nu se mai poate înturna lumea. Nu mă pot însă opri de a constata că sunt oribile becurile care iluminează strada cu o lumină directă, brutală, pozitivă, o lumină care nu permite incertitudini, șovăeli, dibuiri, penumbre. E o lumină gălăgioasă, indiscretă care se revarsă cu mai multă impudoare în centru, acolo unde magazinele te orbesc cu zeci de reclame luminoase. Piața Sfatului e plină de aceste lumini roșii, verzi, albastre, galbene

şi albe, a căror multicoloră alarmă face să pălească stelele, violează lumina lunei şi pălmuesc peisajul nocturn. Ce folositoare e civilizaţia, dar şi cât e de lipsită de frumuseţe, aici vezi.



Biserica Neagră, văzută din turnul Sfatului
Foto M. G. Samarineanu-Oradea

Trebue să închizi ochii şi să evoci Piaţa Sfatului muiată în varul lunii ca într'o baie, cu turnul lucind poleit şi cu sclipirile de mai departe ale Bisericii Negre. Să-ţi plimbi ochii închişi pe străzile strâmte din jurul Bisericii Negre şi prin str. Castelului, să vezi în urmă cu ani regiunile de întuneric la capătul cărora apărea sclipirea pală a unui felinar, pâlpâind legănată de vânt, agăţată de unul din braţele de fier

forjat care-şi mai întind şi azi scheletul inutil şi gol pe la colţuri. Atunci, în vraja discretă şi calmă a penumbrei vezi apropiindu-se altă lumină, legănată, auzi paşi târâţi şi afli aproprierea paznicului de noapte care din când în când suflă în corn şi cu o voce răguşită de băutură îşi cântă melopeea tristă, invitând pe paşnicii burghezi la culcare. Sgomotul paşilor se depărtează, tăcerea e acuzată de clipirile depărtate ale felinarelor în care arde rapiţa şi deodată luna risipeşte întunericul străzii, arătându-şi faţa grasă de după Tâmpa, stropind acoperişurile cu apă de raze şi desenând pe trotuare contururile negre ale caselor. Umbrele tremură prin colţuri ca mantalele, gonite de lumina lunară...

Dacă te-ai amăgit prea mult, deschizi ochii, vezi că trăieşti într'un veac în care poezia a fost ucisă şi în care poeţii sunt doar nişte vulgari calamburişti. Iar luna a fost desfiinţată dela postul ei de către becul electric cu care adesea se şi confundă.

15.

ZIDURILE

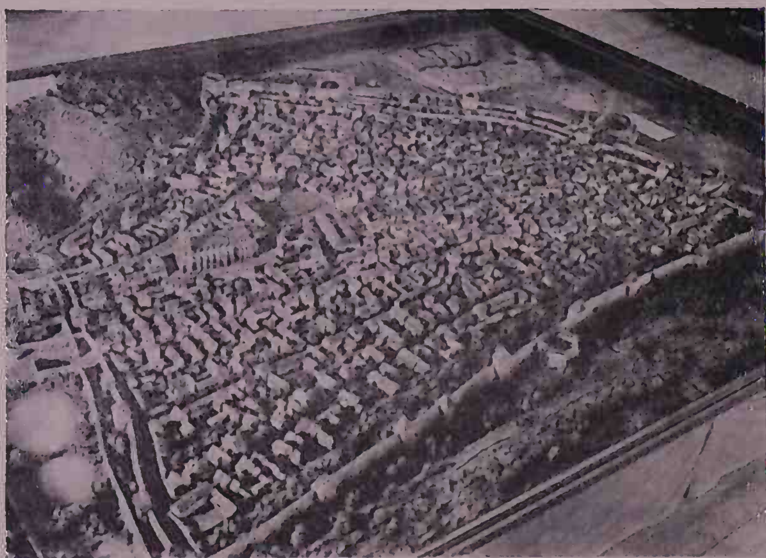
Cetatea a fost pe vremuri ocolită de înalte ziduri întăritoare. Vestigiile lor s'au păstrat şi astăzi în câteva părţi, puţine faţă de ce reprezentau întăriturile oraşului, destule însă pentru a-i da un aspect medieval. In două părţi s'au păstrat zidurile în toată lungimea lor: pe sub Tâmpa şi pe sub ziduri (de-a-lungul dealului Faţa Poştei). Din resturile acestea se poate imagina, cu puţin efort, ceea ce erau zidurile care înconjurau cetatea, începând din locul unde e azi vila Kertsch, tot lungul Bulevardului Ferdinand, paralel cu Promenada, până la Camera de Comerţ; de acolo zidul

cotea la stânga, pe sub deal, până lângă liceul Honterus; acolo zidul făcea alt unghi și se oprea tocmai în locul de patinaj, în bastioanele și azi păstrate, de unde pornea pe sub Tâmpa, până la capăt și de acolo se unea în poarta care se afla în fața Promenadei.

Dacă mergi sub Tâmpa, vezi, chiar lângă pavilionul de patinaj, un puternic bastion — Bastionul Țesătorilor — cu turnuri. Găurile mici pe unde ieșeau țevile puștilor și după care omul neliniștit pândea apariția vrăjmașului și ferestrele mai mari, pe după care se arătau gurile tunurilor, sunt acum astupate și privesc trist cu ochii orbi. Din această cea mai rezistentă ruină se întinde zidul cu piatra măcinată. cu câte un turn pătrat din loc în loc, cu țuguiată pălărie de țigle, până la celălalt capăt al aleii de sub Tâmpa, unde mai stă în picioare un larg turn rotund cu știrbe creneluri: e turnul pompierilor.

De cealaltă parte, pe sub Dealul Fața Poștei, într'un șanț accidentat și stâncos, curg apele descinse din Șchei și pe lângă ele zidul se ridică mai înalt, pe alocuri foarte înalt, uneori plecându-se nițel pe o coastă, făcând burtă, gata să cadă, inutil ca și creasta lui împodobită de țigle înegrite de fum. La mijloc, o poartă a fost, sub a cărei boltă goală apa cade în torente ușoare, copilărești. Din loc în loc câte o fereastră cu gratii desprinse și ruginite mai rânjește batjocoritor timpului care încă n'a răpus-o. Câte un turn depășește nivelul crestei. Acesta e locul numit: « După ziduri », care unește Camera de Comerț de str. Ecaterinei; zidurile au rămas doar să sprijine dosul curților cetățenești sau chiar să facă al patrulea perete al caselor. De cealaltă parte a apei coasta dealului se urcă în pantă abruptă și des împădurită. Răcoare și mister natural, murmur istoric acompaniat de plescăitul apei, parfumul vegetației și freamătul pădurei,

exercită asupra trecătorului o magică incantaţie. Şi uneori luna, cu alifia argintie a razelor sale, unge rănile zidurilor, pe deasupra bolţii, peste care a răsărit odată, de mult, văzând alţi oameni şi fala acestor fortificaţii.



Cetatea cu vechile ziduri — machetă din muzeul săsesc —
Foto Netoliczka-Braşov

Mai sus, chiar pe dealul Faţa Poştei, mai sunt două turnuri, care par azi desprinse din rest, dar care făceau parte odinioară din a doua incintă a zidului: unul mai sus, turnul negru, altul mai jos, turnul alb, primul mai lătăreţ, celălalt mai svelt, amândouă pătrate, amândouă roase de intemperii, par cu adevărat nişte «măsele cariate ale istoriei» (St. Roll).

Zidul acesta se termină în capătul dinspre liceul « Honterus » cu Bastionul Fierarilor, care, refăcut azi, adăpostește Arhiva orașului.

Intre cele două ziduri, în Piața General Berthelot, față cu liceul « A. Șaguna », a mai rămas ce nu s'a dărâmat în secolul trecut din ziduri: O poartă mică, încununată cu un turn conic și alte patru turnulețe conice în cele patru colțuri, adevărat bastion, purtând în piept tatuajul de piatră al stemei orașului, e strânsă între clădirile gimnaziului săsesc de fete și locuințe particulare, pe care gustul priceput al proprietarilor le-a armonizat într'un delicios stil baroc. Și mai e poarta din capătul str. Mureșenilor, simplă în stil roman de arc de triumf, cu trei bolți, cea mijlocie mai mare și cele laterale mici. In fața acestei porți se opreau odinioară Românii cari n'aveau voie să treacă în cetate. Spre aceste porți pornea năvala vitejească a Junilor, năvală simbolică, reprezentând virtual o cucerire a Cetății de către Români. Și aici se opreau Junii până 'n pragul războiului, iar azi trec pe sub ele, până la Sfat.

Zidurile, cu turnurile lor, mai întrețin poezia trecutului și mai evocă luptele eroice și viața patriarhală a unei vechi istorii. Când ele se vor destrăma în praf sufletul orașului se va risipi și el. Ele mai păstrează încă, trainică, imaginea a ceea ce a fost Brașovul și a ceea ce nu mai este. In rânjetul pietrelor scrijilate se văd cicatricele obuzelor, în zgârieturi se citește ricoșa gloanțelor și printre crăpăturile negre se vede pământul în care s'a închegat sângele ce curgea de sus.

Aceste ziduri au constituit odinioară o dublă incintă. Ele erau groase de 2—4 m. și înalte pe alocurea până la 12 m. Nenumărate turnuri de pază le înădeau încheieturile și fiecare purta numele unei anumite bresle. Zidul, dublu, era

unul numai sub Tâmpa, unde al doilea zid era înlocuit cu o solidă palisadă de lemn.

Când suna alarma în turnul Sfatului şi porţile se închideau, fiecare breaslă alerga la turnul ce-i era sorocit spre apărare. Trebue să-i fi văzut pe acei paşnici burghezi şi uneori direct greoi, sărind sprinteni, încheindu-şi o platoşă albă pe deasupra vestei de postav, punând coif de metal şi gonind spre metereze, cu sâneţe sau archebuze, cu scări şi cu săbii... Atunci meseriaşii deveneau oşteni şi negustorii de asemenea. Şi încă viteji oşteni, care au rezistat veacuri asediilor repetate. Turcul cădea de pe scară împins de suliţa nervos mânuită de curelar şi jos, hoardele erau stropite cu apă fierbinte, sau tocite cu bolovani...

Zidurile au fost începute în 1400 şi la ridicarea lor au fost de folos şi pietrele cetăţii de pe Tâmpa, dărâmată. In 1421 Braşovul e pustiit de sultanul Amurad şi Turcii săi. Orăşenii se refugiază pe Tâmpa care rămâne necucerită. Dar atunci zidurile nu erau gata. In 1427 ele sunt. In jurul lor un şanţ lat şi adânc este umplut cu apă, pentru a opune încă un obstacol duşmanului. Iar în 1434, când Turcii revin, ei nu mai pot lua Cetatea, care de aci înainte va rezista oricui o va ataca.

16.

BISERICA NEAGRĂ

Este neagră fiindcă a ars-o focul (cel din blestem poate!). In 1689, generalul italian care a asediat oraşul i-a dat şi foc. Atunci au ars majoritatea caselor din Cetate şi toată lemnăria bisericii, ale cărei ziduri au rămas afumate până azi, aşa cum le-a lăsat linsoarea limbilor de flăcări şi funingine.

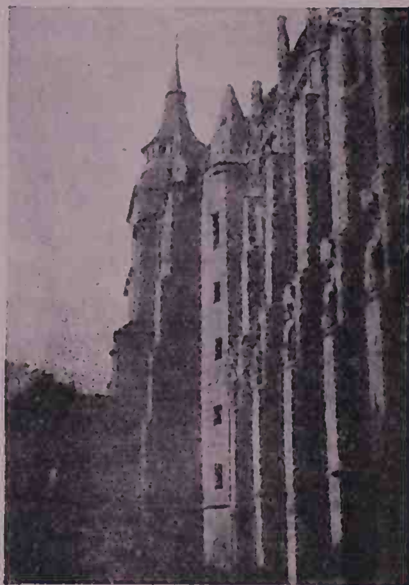
Are o impozantă masivitate, dar e elegantă aceasta, nu ca acea simplă a Bisericii Bartolomeu. Se vede că e bătrână. Eleganţă vetustă şi resemnată. Aparţine celui mai vechi gotic german. Dar interiorul a fost refăcut în baroc, după focul din 1689. E mai împodobită decât Biserica Bartolomeu şi n'are forma crucii. E doar o navă, dreaptă. Cu acoperişul în două înălţimi, una mai jos, alta mai sus, dominate ambele de turnul din frunte, patrat, cu o căciulă prismatică şi vârful ascuţit. Păcat că turnul n'are înălţime, nu e acea perfectă săgeată gotică, necesară proporţiei bisericii, aşa cum este aceea din Cluj. Se vede că banii burghezilor s'au isprăvit tocmai când să construiască o măreaţă săgeată cum s'ar fi şi potrivit aici.

Bolţile înalte sunt susţinute de puternice parapete. Lungimea e de 89 m şi lăţimea de 38. Inălţimea zidurilor laterale e de 21 m., a tavanului interior de 42 de m. şi a turnului de 65 m. E clădită din pietre cubice de gresie şi din blocuri de andezit.

Ferestrele laterale au o înălţime subţire, sveltă, aristocratică. Ogivele sunt elegant frânte. Vitraliuri filtrează discret lumina şi-i dau valuri de penumbre misterioase. In jurul altarului, pereţii exteriori mai sunt acoperiţi de statui, dintre care multe s'au stricat şi au dispărut în foc, lăsând multe firide goale, iar marginile tavanului au himere. Portalurile tuturor intrărilor au frumoase motive ornamentale. Deşi nu e o broderie de piatră, Biserica Neagră are un cumpătat început de împodobire, care-i dă farmec. Marginile turnului şi ale contraforturilor sunt uşor dantelate.

La venirea Cavalerilor Teutoni nişte călugări au zidit aici o capelă mică, dărâmată pe la 1242 de către Tătari. Clădirea actualei biserici a început pe la 1385 şi a durat un secol întreg. Poarta dela intrare — singura lemnărie scăpată din

focul dela 1689 — poartă scris în semne gotice vechi anul 1477. Cam pe atunci se termina așa dar o clădire din acelea la care în evul mediu era natural a lucra generații întregi. Fundamentele erau puse de o generație și abia strănepoții aceleia puteau să vadă, în bătrânețele lor, terminată opera. Dar aceste opere au și durată. Ele s'au creat cu greul și cu sforțarea anonimă a mii și mii de lucrători, dar durează și vor mai dura. Pe când clădirile de azi, înădite în pripă, fabricate telegrafic — și în stil telegrafic — sunt expuse unei și mai telegrafice durate.



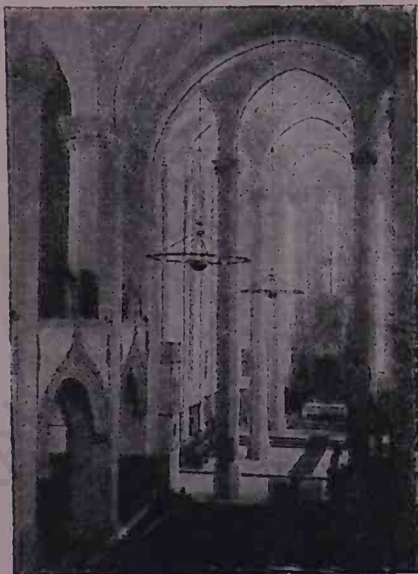
Zidurile Bisericii Negre
Foto Ing. Weis-Wiena

De o eleganță cumpătată pe dinafară, Biserica Neagră e somptuoasă în interior. Lemnăria e sculptată și lucrată în broderii, la fel ca și piatra. De stâlpii susținători ai corului sunt rezemate statui, reprezentând pe Maria Fecioara cu pruncul Isus în brațe, pe Mântuitorul cu Evanghelia deschisă, un Arhanghel, pe Sf. Nicolae apărătorul Ardealului și alți sfinți și apostoli. Intre ei se află și chipul întemeietorului bisericii, cu modelul clădirii în mâini. E poate — așa se bănuește — meșterul Conradus Lapicida, care a trăit aici pe la mijlocul sec. XV. Stâlpii susținători din partea de Nord

reprezintă un războinic şezând, o femeie îngenunchiată, un leu şezând, un tânăr.

In aceeaşi parte de Nord se află şi figura lui Isus, la 12 ani, în templu.

In tinda bisericii e o frescă în ulei, din sec. XV, închipuind pe Maria stând pe tron, cu copilul Christ în braţe; într'o parte stă Sfânta Ecaterina, iar în cealaltă Sfânta Barbara. Intr'un colţ al portretului se pot vedea armele lui Matei Corvinul şi ale soţiei sale Beatrix de Aragon, care au şi fost în Braşov şi s'au interesat de Biserică, sprijinind construirea ei.



Interiorul Bisericii Negre
Foto Ing. Weis-Wiena

Corul are 28 m. lungime şi 16 m. ½ lăţime şi e susţinut de 6 coloane. Aici e orga, un admirabil instrument clădit în 1839 având 4000 de ţevi. E una din cele mai mari din ţară. Tot în Cor se află o pictură reprezentând jurământul depus de Saşi în faţa lui Honterus, cu prilejul introducerii reformei.

In mijlocul bisericii e o cristelniţă de bronz purtând o inscripţie cu anul 1472.

Bogăţia cea mai de seamă a bisericii, în care se mai află felurite obiecte de artă pentru slujbă, sunt însă cele 119

covoare turcești, atârnate de galerii. Sunt covoare de mare artă, toate din secolele XVI-XVII și XVIII și cuprind reprezentate aproape toate modelele de motive turcești. Câteva asemenea covoare se găsesc și la Biserica Bartolomeu, dar puţine.

In Biserica Neagră sunt îngropaţi preoţi, cavaleri, magistraţi și consilieri ai orașului, ale căror pietre de mormânt frumos scrise în literă gotică și basoreliefate cu chipul răposatului, se văd câteva și în pereţii interiori. Alte monumente se află ascunse sub dale.

Mai sunt în biserică niște table albe, agăţate de coloane, pe care litere mari negre și cifre, arată numere și semne ce s'ar părea cabalistice unui vizitator străin neobișnuit cu ele. Nu cuprind niciun mister. Sunt doar cifre și litere indicând pasagiile Psalmilor și ale rugăciunilor pe care le vor cânta credincioșii în Dumineca următoare.

E într'adevăr înălţătoare atmosfera Dumineca, în interiorul acesta semiumbros și adânc în sus. Orga revarsă melodiile religioase în valuri sonore și glasurile credincioșilor se amestecă printre ele, în sărbătorirea colectivă a lui Dumnezeu. Această cântare colectivă seamănă cu aceea a Românilor ortodoxi dela sate, unde ţăranii nu se sfiese să-și amestece glasul cu al cântăreţului. In această consonanţă inimile se apropie mai mult și atmosfera de fervoare mistică e mai puternică.

Afară, lângă zidul Bisericii Negre, statuia lui Honterus, făcută în 1818 de Harro Magnussen, își înalţă silueta sobră, neagră și ea, cu o mână întoarsă pentru sublinierea unui gest și cu un pergament în cealaltă.

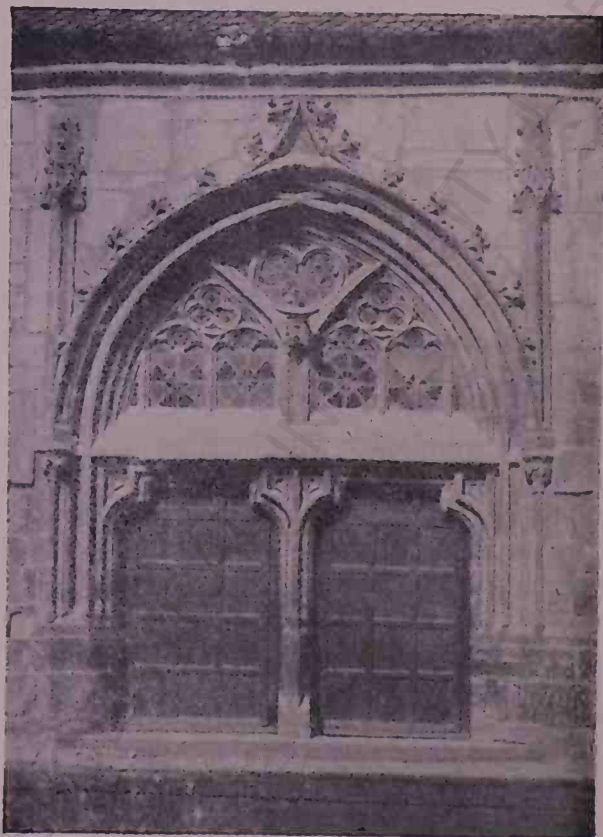
17.

PIAŢA SFATULUI

In inima Cetăţii e aşa numita astăzi Piaţă a Libertăţii. In mijlocul ei se înalţă clădirea arhaică a Sfatului. La început a fost doar un turn. E turnul actual, care a suferit doar refaceri exterioare, de 58 m. înalt. Casa care face corp cu el a fost clădită în 1420. A mai rămas din ea, desigur, doar planul, în urma repetatelor schimbări ce i s'au adus, schimbări mărunte ce-i drept. Dar suficiente pentru a-i schimba aspectul, în stilul baroc tipic, de azi. Din turnul acesta se veghea asupra întregii Cetăţi şi azi încă este o vedere măreaţă de sus de acolo, asupra oraşului. Casa slujea pentru întrunirea comitetului de 100 de cetăţeni cari cârmuiau oraşul liber. In tinda casei au răsunat de multe ori proclamaţiile sau deciziile Voevozilor Ardealului, iar mai târziu ordinele Impăratului din Viena. Tot de aici au răsunat încurajările conducătorilor saşi, pentru o rezistenţă sau o răzvrătire. Tot aci erau legaţi sau închişi răufăcători, sau rebelii.

Imprejurul Cetăţii se întinde larga piaţă unde de sute de ani se desfac mărfuri şi produse aduse de ţărani în oraş, din satele împrejmuitoare. Tarabe şubrede sau simple scânduri de lemn, umbrite cu o pânză sau alteori bătute de soare, străjuite de bătrâne sbârcite, cu largi pălării de pai galben, ca nişte clopote, legate sub bărbie cu fundă... Aceleaşi de ani, sunt şi acum pline cu flori, fructe, legume sau mărunţişuri. Luni şi mai ales Vineri, dimineaţa, forfoteala e în toi: sunt zilele hărăzite târgului. Acesta îşi strecoară prelungirile, cu tărăbi şi coşuri, pe uliţa lui Hirscher, până în cealaltă piaţă, din str. Castelului. O altă piaţă, mai mică, e şi în str. Neagră, la confluenţa cu str. Weiss. Mai e o piaţă în Şchei,

pentru românii de acolo şi alta la Fabrica Schiel, pentru localnicii din Blumăna. Dar târgul adevărat, cu aspectul lui



Un portal al Bisericii Negre
Foto Ing. Weis-Wiena

multicolor şi vegetal, cu fierberea certăreaţă a cucoanelor, cu amestecul celor trei limbi, cu râzătorul bâzâit de viespar,

cu înghionteli şi zarvă, aici este, în piaţa Sfatului. Pe lângă zidurile Bisericii Negre se înşiră coşurile şi căldările cu flori, a căror prospeţime se detaşează violent de pe fundalul aspru şi sterp al pietrei afumate. Legume ca şi mărunţişuri, fructe, cizme şi opinci, pâine, mobile şi albituri, vestminte ţărăneşti, lapte şi oglinzi, icoane şi săpunuri şi cuţitaşe, totul se concentrează aici în intervalul a câteva ceasuri, după care totul dispare înghiţit de oraş sau înapoiat pe la case. Stomacul oraşului pulsează în locul acesta şi de aici se alimentează sângele lui.

Pe vremuri fiecare marfă îşi avea locul ei şi s'au mai păstrat denumirile caracteristice de atunci: târgul grâului, târgul cailor, târgul boilor, etc. Azi totul s'a amestecat.

Mai e în Piaţa aceasta Biserica ortodoxă cu hramul Adormirii Maicii Domnului. Ea e clădită în 1895—96 şi arată primul pas în cucerirea centrului de către români. Biserica e ascunsă într'o curte, iar faţada, care e casa parohială, are un turn rotund şi e făcută din cărămizi cu dungi roşii, ceea ce l-a făcut pe N. Iorga să o asemene cu Domniţa Bălaşa din Bucureşti. Biserica a înlocuit o veche capelă a negustorilor români, existând aceea aici din 1833.

Pe această parte se amestecă publicul doritor de plimbare şi promiscuitate. Aşa zisa «lume bună», care caută amestecul, contopirea în vulgar, bălăcirea în mulţime, îşi face şi aici promenada, ca în toate oraşele, la ora prânzului sau către cină şi Dumineca toată dimineaţa. Natural că nimeni nu se opreşte să privească vitrina librăriei Zeidner, una din cele mai bine organizate şi asortate în cărţi germane, din toată ţara. Cine lucrează prea mult cu picioarele uită uşor de cap.

In cealaltă parte, pe aşa zisul Târg al grâului, este şi o biserică grecească, dar nu chiar în piaţă, ci trebue să urci



Sfatul

Foto Direcţia Presei-Bucureşti

puţin pe str. Ecaterinei. E ascunsă şi ea într'o curte şi are în spate un cimitir în care zac osăminte de Brâncoveni, de Văcăreşti şi fostul Mitropolit al Munteniei Nectarie. Pentrucă pe atunci s'au stabilit aici numeroşi greci cu familiile lor, formând la un moment dat şi o companie. Dar cu timpul ei s'au risipit şi mă întreb cui o fi slujind preotul care e totuşi plătit ca să cânte cuiva. Poate doar oaselor Brâncoveneşti le-o fi slujind, care nu s'ar putea odihni liniştit în acest cimitir cu perete vechi de zid de cetate.

Biserica grecească a fost zidită de un bogat negustor grec, Costache Geanli, pe la 1784—87, pe locul unei mai vechi capele din sec. XVII. O admirabilă bibliotecă de cărţi vechi e adăpostită în casa parohială. La clădirea bisericii au contribuit şi Românii, de bună credinţă, cu condiţia să fie lăsaţi a sluji şi ei aici. Dar după ridicarea bisericii grecii au început a le face mizerii, până au ajuns a-i goni punând cărţile şi lucrurile preotului român în stradă. De aceea şi-au zidit negustorii români capela aceea în 1833 unde e azi biserica Adormirea.

18.

HULUBII

Aceiaşi veseli locuitori înaripaţi ai Veneţiei şi la Braşov. Hulubii cenuşii fluturând în văzduhul auriu şi între case vetuste par bucăţi desprinse din bătrânele ziduri cernite. Incadraţi în atmosfera de cenuşiu, de sobrietate, aceşti hulubi sunt un surâs auster, ca bucuria unui grav puritan.

Parcă la ei s'ar fi gândit Isus când a dat drept pildă păsările: ele nici samănă, nici seceră şi de foame nu mor. Intr'adevăr hulubii sunt pensionarii oraşului. Nimeni nu le

face vreun rău. Au dreptul să sburde în voie, să se joace cât le place. Cuibul lor e în clopotniţa şi sub streşinele Bisericii Negre, unde se adună puzderie. De acolo stolul se sparge deasupra oraşului ca un bulgăr de pământ aruncat de pumnul turnului. Ii găseşti apoi peste tot, pe străzi, însă mai cu seamă prin pieţe şi în jurul Sfatului. Umblă pe granitul uliţelor şi nu se sfiesc de trecători, nu le fug dinainte, ci aşteaptă să se dea ei la o parte. Umblă legănându-se elegant şi pigulesc resturile, pe locul unde a fost târgul.

Viaţa hulubilor e în toi dimineaţa. E înduioşătoare grija orăşenilor pentru porumbeii lor. Atenţia pe care o dau acestor suflete înaripate răscumpără poate multe din păcatele lor.

Prima oară când am văzut hulubii Braşovului intram într'una din străduţele înguste din jurul Bisericii Negre. Când am întors cotitura, am rămas uluit: la o fereastră un copil de vreo şase ani, blond şi bucălat, cu faţa plină de lumină şi bunătate, cu mâinile pline de grăunţe şi în jurul lui numai hulubi, cu zecile. Erau pe fereastră, sub fereastră, pe trotuar, pe stradă, umplând mica trecere cu mulţimea lor agitată şi pigulitoare, alergând după grăunţele aruncate, iar unul se aşezase chiar pe umărul puiului de Siegfried. O imagine pură, proaspătă, neaşteptată, ceva de povestire morală, de manual nemţesc, cu poze, doar fără nuanţa de constrângere şi fără chinina pedantă a lecţiei la sfârşit, ceva liber, firesc, nestingherit de litera cărţii.

De-atunci am mai văzut asemenea tablouri. O femeie abia ieşită din pat, cu pielea fragedă şi ochi frumoşi strălucitori, învelită într'o spumoasă rochie de casă, uşor deschisă la piept pentru a lăsa să se vadă o cămaşe albă, dantelată, apariţie fermecătoare şi plină de ispite, dedată gospodăreştii griji de a hrăni micile păsări pacifice. Altă dată, pe str. Voevodul Mihai, la fereastra unei case severe, un bătrân cu o

barbă încărunţită, cu faţa văduvă de orice surâs, dar cu ochii vii şi mulţumiţi, se deda aceleiaşi ocupaţii, aruncând în mijlocul străzii oale de mei. Hulubii se adunau împărtăşindu-se din dar cu aceeaşi graţie vioaie.

Spre seară stolurile se înapoiază în podul şi în clopotniţa Bisericii Negre, acasă, acolo unde au cuiburi, ouă şi pui. Guruitul lor se înalţă ca o rugăciune de vecernie şi fâlfâitul cenuşiu care-şi caută somnul pune mai multă melancolie deasupra zidurilor afumate ale bătrânei clădiri. Seara, în clopotniţa lor, hulubii oficiază slujba pentru paza oraşului.

19.

ARHIVA ORAŞULUI

E instalată într'un vechi bastion al zidului marginal, la extremitatea dreaptă, dinspre Şchei, în bastionul fierarilor — ale cărui ziduri de o grosime de trei metri şi jumătate se mai pot vedea — renovat, însă păstrându-i-se stilul, pentru a se încadra unităţii oraşului. In câteva camere sunt îngrămădite hârţoage care cuprind o istorie de vreo 600 de ani. Ele încep cu documente vechi, scrisori şi privilegii, pergamente îngălbenite, cu scrisul tipic şi caligrafic al cancelariilor voevodale sau regeşti, cu litere gotice sau slavone, cu pecetii grele atârnând de un şnur de mătase.

Iată privilegiul dat de Sigismund în 1410, întărire a unuia mai vechi, al lui Ludovic, cu litera măruntă gotică dar cu miez latin şi având pecetea de ceară protejată într'un cartuş de lemn, iar pe pecete figura regelui, pe tron, cu sceptrul şi bula şi cu coroană. Iată pactul de prietenie, un fel de pact de neagresiune, încheiat între Radu Mihnea şi braşoveni în 1613 sau un pact identic, mai vechiu, al lui Vlăduţ, din 1511,

acesta având, pe lângă pecetea mare a Domnului, toate pecetiile mai mici ale boierilor mari. Tot un pact de neagresiune însoţit de privilegiu comercial e documentul cu purpură, în gen de cancelarie bizantină, iscălit cu uriaşe litere roşii, dat în 1517 de Neagoe Basarab. Iată şi actul simplu, dar şi cel mai important, prin care Vladislav a creat Braşovul, dându-i primul privilegiu de comerţ, prin Ţara Românească, în 1368. Iată scrisoarea prin care Vlad Ţepeş cere adăpost şi sprijin în caz de primejdie şi izgoană de către Turci. Şi iată şi privilegiul dat de Mihai Viteazul la Alba Iulia, în 1600, având pe el şi semnătura autografă a Voevodului. Sunt multe, sunt nenumărate aceste hârtii prin care palpită istoria. Ele ajung în vremuri mai apropiate, se transformă în scrisuri pe hârtie mai simplă, dispar pecetiile, înlocuite de iscălituri. Apoi apar condici de toate felurile, de socoteli, registre de morţi, condici de protocoale, unde secretarul nota procesele verbale ale consiliului comunal. Sunt condici cu hârtie groasă, rezistentă, cu cerneală clară, neagră, cu coperţi de piele... Sunt şi cărţi nenumărate, şi vechi şi noui, o întreagă bibliotecă privind oraşul, sunt şi vechi colecţii de ziare şi reviste...

Sus, arhiva are o sală luminoasă, cu pupitre, unde cercetătorul poate lucra, şi deseori întâlneşti aici pe câte unul din pasionaţii compulsatori de documente, sau un student care-şi pune o lucrare la punct. E într'adevăr plăcut să lucrezi aici, între zidurile care simţi că-ţi apasă în spinare cu o greutate de cinci veacuri şi când îţi arunci ochii pe fereastră verdeaţa proaspătă a Tâmpei năvăleşte în suflet cu tinereţea mereu nouă a naturii...

Intins teren pentru cercetător, bărăgan rodnic, Braşovul, care are şi o veche tradiţie istoriografică, ar putea să mai dea încă istorici de valoare. Pentru cine caută documente vechi, îi stă la dispoziţie Arhiva, apoi bibliotecile dela

Biserica Sf. Nicolae, dela Muzeul Săsesc și dela liceul Honterus, iar pentru cărți și vechi și noui, și privind istoria orașului și altele încă, pe lângă bibliotecile de mai sus, mai sunt celelalte două, a Astrei și a Liceului « Andrei Șaguna », acestea din urmă însă, asortate mai bine în ceea ce privește cultura românească, decât istoria orașului.

20.

MUZEUL SĂSESC AL ȚĂRII BÂRSEI

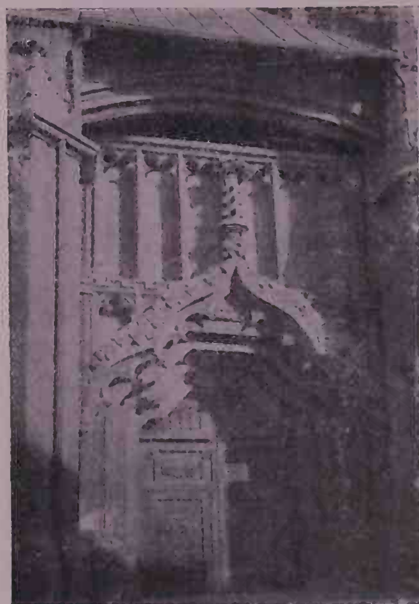
Instalată într'o casă a Bisericii Negre, e instituția unde trăești mai mult istoria orașului. Un muzeu bine făcut, unde îngrămădeala pe care o condamnă Paul Valéry nu e un defect. Și mai ales e ceea ce trebue să fie un muzeu: nu o adunare de opere de artă, ci de obiecte edificatoare. Aici alăturarea obiectelor expuse nu te supără, și ceea ce vezi nu ai vrea să vezi izolat, pentrucă nu sunt obiecte care se adresează simțului estetic. Dimpotrivă, detașat din atmosfera tuturor, fiecare obiect și-ar pierde farmecul.

Sala dela intrare cuprinde obiecte de fier, puști, suliți, halebarde... Câteva spade vechi, poate chiar ale Cavalerilor Teutoni, cu fierul tot ros de rugină... Spedele călăilor... Butucul de lemn pe care au fost despicate multe veacuri capetele de trunchiu îți arată lemnul știrb de carii... Pe sus insigne care indicau înainte vreme magazinele, embrioanele firmelor de azi, cu simbolul negustoriei, o cheie, o pălărie, etc... Zale, cărți.

Sala din dreapta are în mijloc macheta vechii cetăți, cu zidurile înconjurătoare reconstituite... Pe pereți steagurile pompoase ale diferitelor bresle, cu broderii în fier de aur... Apoi casete ale acelorași bresle, ca și obiecte făcute de ele, cu instrumentele lor, cu carnete vechi de statute, cu miniaturi

pe margini... Tot felul de obiecte vechi, de studiu, de medicină, de toaletă, de menaj, tablouri, totul strâns într'o bogată sobrietate.

Sala din stânga, prima dintr'un şir lung, conţinând vestminte şi obiecte bisericeşti, câteva altare cu picturi vechi şi mai recente (trei tablouri din sec. XVI, ale bisericii din Feldioara), statuete primitive, sau baroce, de sfinţi, cărţi de rugăciuni, obiecte de cult, crucifixuri, candele... In altă sală toată geologia judeţului, cu mostre de pietre, cu mersul evolutiv al epocelor şi desvoltarea rocelor, cu hărţi şi diagrame... Urmează preistoria, unde se văd rezultatele săpăturilor care dovedesc vechimea din care e locuită regiunea, obiecte din epoca de piatră, de bronz şi un sarcofag dintr'o epocă mai apropiată, de vreo 3—4000 de ani, descoperit în str. Voevodul Mihai: înăuntru oasele scheletului, câte au rămas, arată cum s'a aşezat mortul cu genunchii la gură, reproducând poziţia pe care a avut-o corpul la naştere... Mai sunt aici urme de civilizaţie a omului din Aurignac, descoperite în Valea Cremenei, în Buzăul ardelean. Urmează două săli zoologice, unde sunt strânse vietăţi—împăiate vie-



Poarta principală a Bisericii Negre
Foto Ing. Weis-Wiena

tăţi! — din toată regiunea. Mai sunt şi două săli etnografice, pline cu produse populare, cu obiecte şi mobile şi cu porturile celor trei naţiuni conlocuitoare. E remarcabilă o impresionantă colecţie de ouă încondeiate, toate din Bran, cu bogăţie de motive...

Biroul directorului cuprinde o bibliotecă unde se află bibliografia completă a ceea ce s'a scris despre Braşov şi Ţara Bârsei, un material pe care cel care ar vrea să scrie o sinteză monografică asupra acestui ţinut ar trebui să-l citească 10 ani ca să-l epuizeze şi abia atunci să pornească la lucru. Pentrucă în cele trei limbi, româneşte, nemţeşte şi ungureşte, au apărut până acum monografii privitoare la cele mai mici detalii, ca spre ex: vânatul sau pescuitul. Uluitoare muncă de o pedantă şi migăloasă conştiinciozitate. Dar şi sterilă, pentrucă e inaccesibilă marelui public..

21.

TÂMPA

Fără Tâmpa nu poate fi conceput Braşovul. Ea e cel mai important element din fizionomia oraşului şi nu i-ar putea lipsi după cum nu i-ai putea tăia nasul cuiva fără să-i strici figura.

Apare prin surpriză, după ce ai ieşit din Dârste şi trenul coteşte spre stânga. O vezi deodată şi te miri cum a apărut, de unde, dacă nu ştii că trenul face aici o curbă. Şi creşte mereu până te opreşti în gară. De acolo te uiţi la ea şi-ţi merge tot timpul înainte, până în centru. Drumul dela gară duce spre Tâmpa. Ea este în centru chiar, adică la marginea care e centrul oraşului. Intr'adevăr, centrul Braşovului este intrat în marginea pe care o formează această înălţime.

Sub Tâmpa se strânge viaţa oraşului, viaţa cea mai vie, cea mai activă, pulsul cotidian al său, la adăpostul acesta care şi-a păstrat atitudinea de protecţie majestuoasă asupra aşezărilor omeneşti dela poale. In trecute vremi Tâmpa a ocrotit pe Domnitorii de sub ea în sensul propriu al cuvântului. Acolo sus au fugit oamenii ameninţaţi de invaziile tătăreşti şi turceşti, iar mai apoi, când cetatea s'a încercuit în ziduri tari, Tâmpa a fost un zid al acestei cetăţi, un zid natural, inaccesibil din partea cealaltă.

Şi azi oamenii se simt ocrotiţi încă de acest munte, deşi el nu mai joacă un rol de apărare materială. Dar e un puternic sentiment de securitate acela pe care-l încearcă un om aşezat la poala muntelui şi mai ales într'o vale, între munţi înalţi. Aici te simţi la adăpost. Nu mai e nicio primejdie, imediată evident. Dar sentimente atavice au rămas în tine, care se răscolesc şi aduc la suprafaţă satisfacţia ce trebuie s'o fi simţit strămoşii simţindu-se apăraţi de munţi: aceste fortăreţe naturale. Sentimentul acesta de securitate e şi mai puternic în valea Timişului, unde munţii se ridică din ambele laturi şi în atât de strâmt loc încât şi intrările văii parcă sunt închise. Acolo te simţi apărat ca într'o găoace, la adăpost de orice incursiune inamică. In mai mică măsură, acelaşi sentiment e provocat de Tâmpa.

Acoperită toată cu păduri de fag, Tâmpa n'are brazi decât la poale, o centură strâmtă şi mai mulţi pe cealaltă parte, care nu se vede, în spre Valea Răcădăului, unde un primar inteligent a plantat nişte stânci pleşuve cu arborele acesta căruia-i place solul arid şi incomod. De altfel toată podoaba păduroasă a muntelui e de recentă origine, ea neavând mai mult de o sută de ani — şi nici atât — deoarece abia în secolul trecut s'a făcut împădurirea ei şi cu câte eforturi s'a ajuns la rezultatul de acum!

Tâmpa e frumoasă văzută din cetate, adică din lature. Trebue s'o vezi din coastă, ca să-i măsori lungimea dela un capăt la celălalt. Atunci, în lumina zilei, vara, când pomii au întreg frunzișul lor stufos, Tâmpa apare ca o îngrămădeală de oi mițoase care s'au înghesuit una într'alta de frica ploii. Pomii, ghemuiți unul într'altul, cu coroanele încâlcite, par trupurile gheboșite și flocoase ale unei turmi numeroase. Ochiul are impresia unui moale și lânos vălmășag și impresia vizuală e însoțită de una musculară: ai o poftă teribilă să te arunci în această adunare de oi, lânoasă. Această poftă o ai mai ales când te afli pe Romuri, mai sus de turnul negru, unde ești oarecum mai aproape de înaltul Tâmpei. Simți că dacă te-ai azvârli în frunzișul abundent și catifelat ai cădea pe moale și te-ai cufunda plăcut ca în conținutul unei saltele proaspăt făcute.

Noaptea însă, când ochiul plin de întuneric nu mai distinge detaliile și frunzișul a dispărut în pasta neagră a pomilor, nu se mai vede decât blocul muntelui, care în nopțile cu lună își desprinde conturul precis de pe cer și atunci Tâmpa apare așa cum a văzut-o poetul Eugen Jebeleanu:

Și ca un spate negru de cămilă,
De-aceleași nopți banale fiindu-i silă
Adoarme Tâmpa ca întotdeauna.

Pe sub Tâmpa se plimbă dela un capăt la celălalt o largă alee boltită de mari copaci. Pe sub ea alte alei coboară, multe, și peste tot, vara, se păstrează o penumbră și o răcoare calme, și iarna nu e prea întunecos. De pe aleea de sus, printre ochiurile frunzelor apar acoperișurile și parte din zidurile Cetății, dintre care, ca de pretutindeni, se vede predominând turnul Bisericii Negre, cu — mai încolo — celălalt turn, al Sfatului. Aleea de sub Tâmpa e unică în toată țara noastră.

Construită de om, ea n'are nimic din caracterul artificial a ceea ce e făcut. Dimpotrivă, într'un oraş înţesat de arhitectură, e un refugiu natural de o paşnică frumuseţe. Urechea e izbită doar de sunetele vătuite de departe şi din când în când clopotele cari bat de vecernie îşi pun peste oraş valurile sonore şi la intervale timpul e despicat în felii de bătăile ceasului din turnul Sfatului.

Rugina orelor se sparge într'o neagră turlă (Şt. Baciu).

Pentru unii Tâmpa e o figură de geometrie plană: ei o văd ca pe o lună, cu o singură faţă şi se înşeală. Tâmpa respectă ca orice corp legile volumelor şi e situată în spaţiu cu toate trei dimensiunile nu numai cu două. Ca atare ea are şi o faţă în dos, adică o altă latură pe unde nu se aventurează niciodată vilegiaturiştii dela Coroana. Acea latură dă în aşa zisa Vale a Răcădăului. E o vale propriu zisă, care-ţi apare după ce ai mers o bună bucată de vreme pe drumul care înconjură Tâmpa cu un brâu. Acest drum, pe care-l iei de pe chiar promenada de sub Tâmpa, te duce prin dreptul Dealului Melcilor, pe care-l vezi foarte bine, situat în coada dinspre Blumăna, a Tâmpei. E un drum de legendă, având în dreapta un perete abrupt, stâncos, drumul însuşi fiind tăiat în această strâncă, pe care calci, iar în stânga coboară, tot prăpăstios, valea. Stânca din dreapta te însoţeşte mereu, mai înălţându-se, mai coborînd, până la un punct, la un popas romantic, unde stâncile adunate într'o masă împietrită se ridică la înălţimi ameţitoare. Pe aici sunt nişte trepte, adică un drum săpat în stâncă şi pe care poţi ajunge în vârful muntelui. De aci mai departe drumul se eliberează de stâncă în dreapta, căpătând însă un versant repede, împădurit cu brazi, în stânga valea înclinându-se în pantă dulce. Poţi continua

pe acest drum care e un coridor parfumat de mirosul esenţial de brad, miros compus, în care intră aroma acului verde dar şi a răşinei care sângerează pe trupul scorţos. E umbră, e linişte, răcoare şi parfum, parfumul tare, proaspăt, întărit de aerul ozonat. Poţi să cobori însă şi în valea din stânga. Aceasta e valea Răcădăului, culcuş între munţi. Ea merge până la Poiana. Frumos e drumul acesta, pe pajiştile înclinate ale văii, unde din loc în loc se ridică un fag, un mesteacăn sau un ulm, care toamna îţi oferă surpriza fermecătoare a unei coafuri roşii aprins sau de un blond solar. Pe dreapta nu poţi părăsi din ochi Tâmpa care îşi arată partea ei abruptă, stâncoasă, prăpăstioasă, plantată pe alocuri cu acei bravi brazi, locuitorii solului sărac şi ingrat.

Tâmpa mai îţi dă şi prilejul ascensiunii. O serpentină îşi încovoaie cotiturile dulci până pe culme şi nu e pierdut acel ceas făcut pentru a ajunge pe cocoaşa cămilei de pământ. Afară de această serpentină şi de drumul pe la trepte, mai e unul, prin dreapta, mai accidentat, pe unde e preferabil să cobori. Mai sunt şi nişte oameni barbari, lipsiţi complet de simţul vieţii asociate şi cari urcă direct, tăind serpentinele şi stricându-le, desprinzând din ele bolovanii pentru a-i slobozi în capul altora. E o infracţiune pentru care bătaia ar fi singura corecţiune civilizată şi încă poate prea duioasă.

Sus, în vârful Tâmpei, peisajul se deschide cu o amplitudine circulară largă. In faţă se întinde toată câmpia Bârsei, având într'o parte siluetele munţilor Carpaţi, în spre pasul Timişului, cu Piatra Mare, mai în fund cu Postăvarul, iar în cealaltă parte, în spre stânga, e Măgura Codlei, în fund Piatra Craiului. Dar câmpia ce se întinde îşi desfăşoară pătratele şi dreptunghiurile culturilor verzi sau galbene, marcând proprietăţile ţăranilor, peste care se plimbă umbrele negre ale norilor care se oglindesc în pământ.

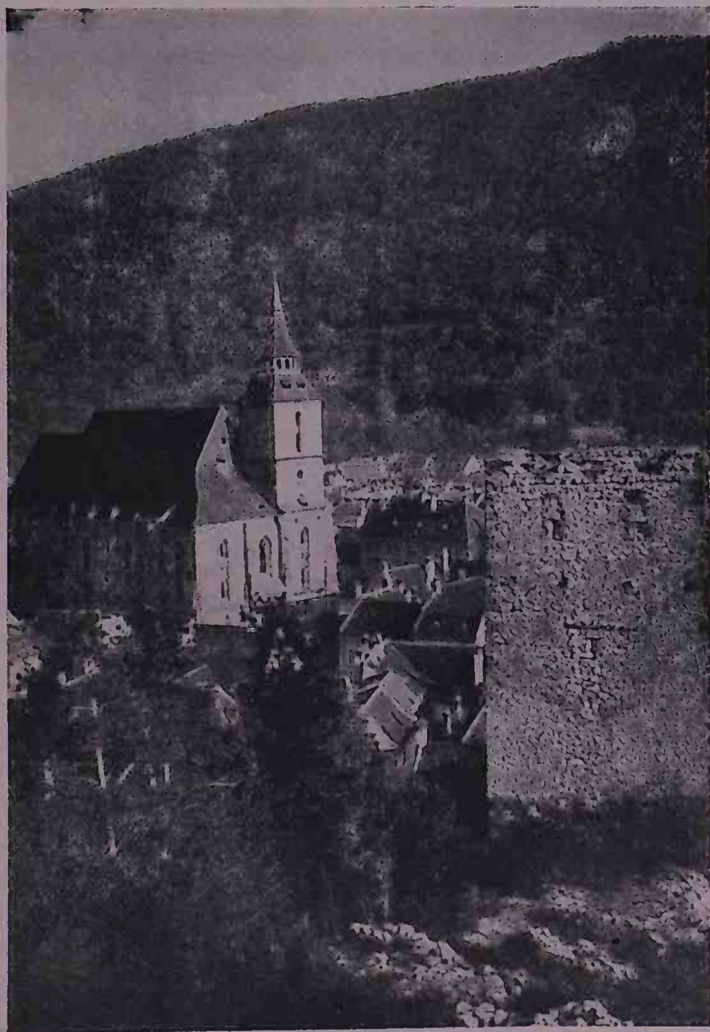
La poalele muntelui apare Braşovul ca o revărsare de jucării din traista unui Moş Crăciun, cu casele roşii, mărunte şi geometrice, orânduite în linii drepte. Parcă din Şchei, din valea din stânga, a pornit un puhoi imens care a adus cu el casele şi le-a risipit până departe, în câmpie. De aici de sus, oraşul apare ca în strofa lui Ion Barbu:

Stângi cuburi şubrede, intrate,
De case roşii, zaharate;
Verzi investiri, prin câte-un gang,
Sub ceasuri largi — balang, balang.

In spatele Tâmpei ochiul cade în liniştita Vale a Răcădăului, rar, prea rar, la distanţe de ore chiar, străbătută de vreun automobil sau vreo căruţă, care alunecă târâş pe panglica albă a şoselei prăfuite.

Vârful Tâmpei e stâncos. Pe aceste stânci au nivelat ungurii o terasă, cu parapete atârnate deasupra prăpăstiei, iar în mijlocul ei au înfipt ca pe o pecetie simbolică un monument al lui Árpad din care le coboară neamul. Când au venit aici Românii să-şi aşeze în sfârşit stăpânirea în locurile uzurpate peste o mie de ani, s'a dărâmat şi simbolul unei stăpâniri nelegitime. Dar în locul ei n'am înălţat monumentul nostru, adevăratul monument. Nu l-am înălţat încă, pentrucă odată el va fi aici. Va trebui să stea aici statuia lui Andrei Mureşanu, cetăţean al Braşovului şi trâmbiţaş al deşteptării neamului românesc în timpuri de grea cumpănă. Numai aici e locul său, dominând Ţara Bârsei şi peste ea, întreaga ţară românească, aici unde este centrul României.

Puţin sub vârf porneşte drumul albastru, lung dar foarte frumos, spre Postăvarul. Chiar sub vârf sunt ruinele fundamentelor recent descoperite ale unei mânăstiri. Este vechea



Biserica Neagră și Turnul..... alb

Foto Direcția Presei-București

mânăstire aflătoare în incinta cetăţii Braşovia. Căci, pe această culme a fost un castel, unul din cele şapte ridicate în 1211 de către Cavalerii Teutoni aduşi aici de Andrei II. Ei au înţeles să folosească poziţia strategică admirabilă a muntelui şi au făcut Cetatea, într'o vreme când oraşul era ceva mai departe de Tâmpa, acolo unde e azi Braşovul vechi. Când centrul oraşului s'a mutat sub Tâmpa, cetatea de sus a devenit un pericol. Căci dacă ar fi încăput pe mâinile unui duşman acesta n'ar mai fi putut fi scos de acolo. Şi în 1420 Braşovia a fost dărâmată, iar din pietrele ei s'au făcut zidurile care înconjurau Cetatea, mai serioasă apărare împotriva oricui.

22.

TOAMNA

Anotimpul cel mai frumos al Braşovului este toamna. Atunci zilele toate-ţi arată cerul de un albastru pur şi soarele are o strălucire falnică, pentrucă aici toamna plouă prea rar. Septemvrie şi Octomvrie, uneori şi luna următoare, sunt cele mai frumoase luni la munte.

E un soare înalt, biruitor, ca un suveran în culmea gloriei sale. Lumina galbenă e coaptă parcă şi soarele însuşi e un fruct ce aştepţi să cadă din înălţimile ameţitorului azur. In revărsarea aceasta de lumină Tâmpa oferă o privelişte de neuitat. Acum pădurile încep să-şi schimbe coloarea şi timp de o lună asişti la o subtilă şi nuanţată transformare a imensei mase de frunziş care ajunge încet-încet dela verde la un roşu aprins, trecând prin amestecul intermediar când verdele e pătat doar pe ici pe colo de câte un pom înroşit sau numai îngălbenit grabnic. In mijlocul lui Octomvrie

toată frunza a căpătat un sânge roșu. Pădurea ruginită își întinde îmbrățișarea vie în jurul muntelui și când o privești de departe parcă vezi « codrii de aramă » ai lui Eminescu.

In această revărsare de lumină care îmbracă într'o aureolă curată contrastul dintre albastrul cerului și sângeriul muntelui, numai să stai și să privești. Contemplația își capătă aici toată semnificația și nu mai îți pare ridicolă exagerata pasiune a romanticilor pentru natură, în fața Tâmpei, pictată de un silvan în slujba unui zeu păgân care cere aspecte sângeroase de jertfă, și ochii se odihnesc în sărbătoarea coloristică mai bine decât într'un vis.

Diminețile astea de toamnă Tâmpa e învelită într'o boare alburie, într'un abur ușor, de parcă i s'a aruncat pe umeri o mantie de gaz străveziu. Muntele se străvede prin transparența unei ceți aparente, provocată de soarele care se risipește în pulberea dintre ochii privitorului și obiect, și-și resfrânge razele într'o ploaie de lumină. Tâmpa e îmbrăcată într'o lumină devenită abur. Atunci, la ora prânzului, nu se mai văd pădurile. Abia când soarele e deasupra capetelor, în inima cerului, când nu mai stă drept înaintea ta, apare Tâmpa ruginie, în toată splendoarea buclată a pădurilor atinse de penelul toamnei.

Toamna la Brașov e o încântare a ochiului și se pare că divinul meșter a făcut Tâmpa numai cu acest scop: pentru iscusirea unui anotimp pictural. Căci toată toamna Brașovului e Tâmpa, cu noul vestmânt pe care-l desprinde în linii netede pe orizont seninul curat al cerului. Iar dedesubt, pe alei, castanii și alunii își vopsesc și ei frunza, unii într'un ruginiu murdar, ceilalți însă într'un galben în care s'a scurs toată esența tare a razelor solare. Frunza galbenă a ulmului, toamna, e încă una din bucuriile ochiului. Copacul înalt, pare tot de aur. E fiul soarelui.

23.

IARNA

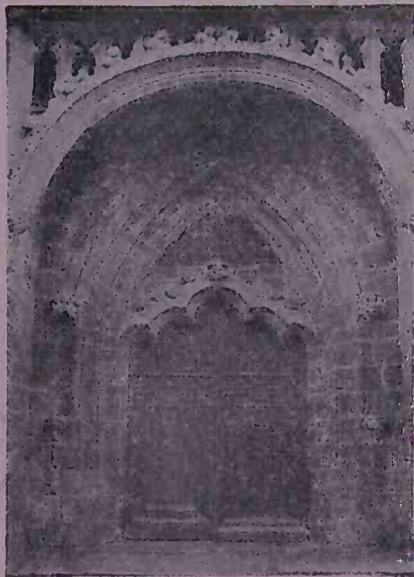
Când cade zăpada, oraşul e un episod de feerie. Dar momentul cel mai frumos e ninsoarea însăşi. Fulgii agaţă deasupra acoperişurilor roşii o reţea deasă prin care nu se mai poate distinge nimic, dar se bănueşte totul. Doar Biserica Neagră pluteşte cu zidurile-i negre pe deasupra oceanului alb de acoperişuri. Totul devine o vastă sală, parcă un laborator de cofetărie unde se lucrează cu multă făină şi cu mult zahăr. Prin caerul de zăpadă care se distramă deasupra capului, Tâmpa se distinge doar ca un gheb alb. Atât e Tâmpa albă: cât ninge. Când a stat ninsoarea şi văzduhul s'a limpezit, Tâmpa apare ca un cap tuns şi bolnav de piele. Nu mai e albă. Zăpada toată a căzut sub pădure şi se vede printre pomii desfrunziţi şi jilavi. Tâmpa sub zăpadă e ca o piele jupuită şi buburoasă. Dar când zăpada a dispărut şi iarna are Tâmpa o coloare caracteristică: atunci vârfurile desfrunzite complet ale pădurii, linse de razele soarelui, par brumate, argintii, când lumina le bate dinspre dreapta.

Oraşul încărcat de vată albă pare o vitrină de cofetărie. Casele acelea mici şi geometrice par scoase din mâna unui maestru al prăjiturilor care s'a distrat să taie în frişcă, în praf de zahăr, în cremă de vanilie sau fistic, în făină, cuburi şi paralelograme le-a pus câte o căciulă colorată cu sirop de smeură şi pe ici pe colo, câte o bortă neagră, un ochi verde sau o pată roşie. Braşovul sub zăpadă capătă o irealitate de basm, de poveste cu ţări de trântori. E ceva alcătuit de o mână artistă.

Când soarele răsare peste oraşul proaspăt nins, el pune în zăpadă atâta orbitoare strălucire încât privirile suportă cu durere priveliştea. Intre albastrul absolut de sus şi albul candid

de jos, contrastul ar fi violent dacă valurile blonde ale soarelui n'ar face o ușoară trecere.

Și când temperatura crește și zăpada se topește, se întâmplă o minune: pe toate ramurile pomilor, acolo unde a stat stratul greu de omăt, apar deodată mii de bijuterii sticlind bogat în jocul razelor; iar zăpada clipește din mii de sfărâmături de diamant. Grădinile sunt pline de bogății și pomii par încărcați de ciorchini grei de boabe de rubine și diamante. Pomii sunt culturile unui bijutier. Totul este diamant, cristal și opal.



Poarta de aur a Bisericii Negre
Foto Ing. Weis-Wiena

Dar uneori, când nu ninge, de obicei înainte de a ninge, atmosfera se încarcă de ceață. Un abur gros, greu și des se lasă până la pământ și în el umblă oamenii ca prin nori, fără să se poată apropia și distinge. Atunci toate fumurile caselor nu se mai pot înălța și rămân în ceața în care se topesc. Un miros puternic de fum și o supărătoare sensație de apăsare și răgușeală pe piept. O umezeală te pătrunde. Dar asta durează o vreme, destul de puțin. Trebuie fiecare medalie să-și aibă reversul ei neplăcut. Ceața care se ivește uneori prin Decemvrie, mai rar, de obicei însă prin Ianuarie și Februarie,

nu durează mult şi nu poate înlătura frumuseţea zăpezii care te despăgubeşte apoi de tot.

Când atmosfera e plină de vapori şi ceţuri, atunci Tâmpa se acopere de nori. Vârful ei şi toată şira spinării, adesea chiar până la jumătate, se moaie într'o glugă de ceaţă umedă şi neagră. Asta se întâmplă când trebue să ningă sau să plouă. Uneori plouă şi iarna. Când ninge însă, de sub Tâmpa se vede oraşul cotropit de puzderia jucăuşă a fulgilor care dansează un balet sglobiu peste capetele caselor.

Primăvara nu există la Braşov aşa cum se înţelege la Bucureşti: o stare de tranziţie, cu o temperatură dulceagă şi puţin umedă, cu un vânt călduţ şi umed, cu înserări calme. Primăvara parcă numai la Bucureşti există. La Braşov ea nu se semnalează decât prin topirea zăpezii sau înfrunzirea pomilor. Dar temperatura e de vară. De altfel la Braşov anotimpurile sunt ciudate. Ele se amestecă într'un chip capricios. In mijlocul iernii sunt zile de vară călduroasă puternic, iar primăvara e un anotimp războinic, în care se luptă toate celelalte, dar mai ales iarna şi vara. Şi astfel în Mai sunt zile de vară înaintată, după care vine o răbufnire de zăpadă, cu vânt, cu ger... Vara la Braşov plouă aşa cum în alte părţi plouă toamna, câte două trei săptămâni în şir, cu cerul cenuşiu închis, cu reţea deasă de apă.

Uneori iarna nu ninge la Braşov deloc, aşa cum scrie în notele sale notarul companiei greceşti, Antonie Constantin, că dela 25 Noemvrie 1831 şi până la 8 Februarie 1832 n'a căzut zăpadă şi că abia la 1 Februarie a fost ger mare, dar uscat. Alteori ninsoarea cade aşa ca în 1923 când pentru a se trece pe străzi s'au tăiat tuneluri între case şi pentru a putea scăpa de zăpadă au trebuit s'o calce escadroanele de artilerie cu caii şi tunurile.

Intr'o zi de iarnă am apucat la Brașov trei anotimpuri. Dimineaţa s'a deschis cu o superbă toamnă senină, puţin cam friguroasă. La amiază a început un vânt teribil, o furtună de vară, care a adus cu sine o ploaie caldă. Şi câte puţin, temperatura iar a scăzut și ploaia s'a transformat într'o ninsoare așezată, care a adus până la ora 12 seara o iarnă temeinică. Acestea sunt capriciile pe care le rezervă clima Brașovului locuitorilor săi atât de pașnici și cumpăniţi. In orașul acesta înveţi că anotimpuri pure nu există și că ele se amestecă într'un chip fantastic.

24.

OAMENII

Sunt ciudaţi, sunt mulţi și amestecaţi. In proporţii aproape egale sunt Români, Sași și Unguri și mai puţini Evrei. Din colonia greacă n'au mai rămas urme; ce a fost s'a germanizat. Şi peste populaţia permanentă mai sunt pribegii, populaţia flotantă, în număr impresionant. De aceea Brașovul are două aspecte total diferite: primul al localnicilor, celălalt al vizitatorilor.

Localnicii au deprins toţi psichologia cetăţenească a Sașilor. Românii sunt din punct de vedere social cam sași, aici!

Oameni gospodari și liniștiţi, Sașii au avut în acest loc o poziţie specială. Cuprinși într'o masă de Români, iar mai târziu și câţiva Unguri, Sașii s'au văzut izolaţi ca o insulă într'o mare. Era natural deci să formeze o castă închisă, cu reguli aspre, a căror observare să ducă la menţinerea lor ca popor. De aceea o dârzenie și un exclusivism fanatic la acești oameni cari în fond sunt niște joviali, dispuși la petrecere și la glumă. In Evul Mediu Sașii s'au întreţinut graţie

acelei formidabile organizații burgheze germane, în bresle și cu democratica, dar autoritara guvernare autonomă a cetății. Când Constantin Radovici din Golești face călătoria sa în occident, el trece mai întâi prin « Kronștadt ce-i zic românește Brașov » și mai găsește acea organizare autonomă care a durat până în 1866. Iată cum descrie el acest oraș:

« ...este în ținutul Sibenbirgen, în județul Bârsii, mic și cetățuit, dar îndestul lăcuit, având peste doaăzeci de mii lăcuitori, căci este aproape de hotarăle Prințipatului Valahii și negoțul se află în mare lucrare. Acesta se otcârmuește cu ale sale deosebite pravile și obiceiuri, supt stăpânirea austriecească. Și când jăluitorii nu să odihnesc după hotărârile Maghistratului alcătuit de Nația Săsească, pornesc jalba lor la Sibii, și de acolo nemulțumindu-să la Cluj, și acolo iarăș de nu să vor odihni, la Vienna de unde să dă cea desăvârșit hotărâre ».

Acestea le scria boierul român la 1824 și tot atunci, vorbind despre oameni, care-l interesau pretutindeni mai mult decât orice, notează: « fiindcă această nație săsească este foarte muncitoare... ». și mai departe, ca o curiozitate vrednică de luare aminte: « ...iar Sas cu picior gol, nu să va învrednici nimeni să vază ».

Mai târziu, cu dispariția corporatismului medieval și cu invazia autohtonilor, Sașii s'au văzut nevoiți să se refugieze într'o comunitate bine închegată ca limbă și cultură. Intr'adevăr ei constitue azi încă un lagăr inexpugnabil. Cât va dura această rezistență nu se poate prevedea, deși cultura lor e puternică. Dar e sigur că ea se bazează mai ales pe tăria poziției lor economice. Când vor pierde-o pe aceasta se vor topi în masa românească. Deocamdată sunt pe o poziție de intransigență, în comunitate familiară, cu o aspră respingere a oricărui străin. Căsătoriile cu Unguri sau Români sunt cu

groază evitate. Instituţii vechi şi forte au în şcoală şi biserică, precum şi în pătura lor de intelectuali. Un străin nu poate pătrunde în casa lor nici ca invitat, decât în cazuri excepţionale şi după o lungă carantină morală. Când au vreun chiriaş nu-l primesc în cercul familiei, ci-l lasă izolat în camera sa. Un prieten îmi spunea că a stat doi ani în casa unui Sas, fără să fi fost o singură dată invitat în salon sau la o reuniune familiară. Câtă deosebire faţă de prea larga ospitalitate românească! Aceasta vede în chiriaş nu un client, ci un membru al familiei. Proprietarii prietenului meu organizau mici reuniuni muzicale la care nu se jenau a nu-l invita. Iar când s'a mutat, l-au invitat în sfârşit să-i viziteze dar i-au pus în vedere zilele în care nu primesc, pentrucă atunci au invitaţi germani! Numai tratând pe străin ca pe un lepros şi-au putut Saşii păstra nealterată fiinţa lor naţională. Psichologia asta trebue înţeleasă, iar nu condamnată.

Aşa dar Saşii trăiesc numai între ei. Dar şi între ei se vizitează destul de rar şi într'un chip destul de ciudat. Vara îi adună pe toţi la un loc, la petreceri câmpeneşti sau la excursii. Dar acasă se vizitează între ele femeile. Bărbaţii se întâlnesc în oraş, la mici expediţii pur masculine, unde nu se dispreţueşte nici berea, nici vinul. Sunt cârcimioare ascunse prin străzile înguste din Cetate, şi chiar în Piaţa Sfatului celebra « Zum süssen Loch ». Aici se adună bărbaţii cu obrajii roşii, uneori nu de o flacără de tot sănătoasă sau normală, să petreacă cu glumele nemţeşti truculente, greoaie, de care ei râd cu hohote groase şi mari, cu sunete ciudate de bas şi cu sguduirea completă a cărnurilor trupului grase.

In general stau însă prin casă şi cinematograful numai tineretul îl freeventează. Publicul matur e înclinat doar spre spectacolul serios, dar mai ales spre muzică. Aceasta are în Sas un fidel ascultător. Bach are un public special, dar

pe Beethoven îl gustă şi-l simt toţi, cum gustă berea. E o ciudată asociaţie în sufletul acestor oameni între un spirit practic, gospodăresc, administrativ şi disciplinat şi o înţelegere delicată a muzicii, pe care nu numai o ascultă, dar o şi fac cei mai mulţi.

Izolaţi, trăind mai mult pe acasă, cumpătaţi chiar în chefurile lor masculine, Saşii nu se împacă nici cu viaţa de club, nici de cafenea. Aceasta e populată doar de Unguri, Evrei şi câţiva Români. Sasul intră aici rar, când are vreo afacere, şi asta nu numai dintr'un exagerat spirit de economie a banului, dar şi din nevoia de economisire a timpului şi încă din dragostea de aer şi de natură. Când Duminica dimineaţa Românul stă la cafenea, sasul bate munţii, cu genunchii goi şi capul descoperit în vânt. Iar în zi de lucru, când soarele arde puternic, fie iarnă, fie vară, Sasul se întinde pe un şezlong în curte, pe terasă, învelit bine şi respiră şi se lasă pătruns de razele sănătoase. Asociaţiile lor turistice sunt vechi şi bine organizate şi cel mai mic timp liber îl întrebuinţează în excursii.

In ultima vreme au cam înebunit. Neînţelegând că rostul lor nu poate veni de aiurea, fie chiar şi din patria lor de îndepărtată origine, Saşii s'au încadrat în mişcări politice cu nuanţă militaristă. Dar dihonia a intrat şi între ei şi, contrar a ceea ce se întâmplă în Germania, Saşii hitlerişti din Ardeal nu prezintă niciun pericol, ci ridicol, deoarece sunt scindaţi în tabere care la un moment dat au ajuns să se bată între ele. La o întrunire a unei asemenea fracţiuni, vine partida adversă care tabără pe şeful primei şi-l desbracă în plină stradă la cămaşă. Totuşi spiritul de ordine îi va readuce în curând la realitate pe aceşti oameni, cu mai mult bun simţ decât s'ar crede. Potoliţi, ei se vor retrage în căsuţelor lor pentru acelaşi viitor inevitabil, pe care aici nu-l vor făuri ei.

Cu asemenea oameni se înțelege că viața orașului este refractară anecdoticului. Oamenii nu trăiesc în public, ci ascunși după marile lor porți de lemn. De aceea niciun spectaculos, niciun teatral în desfășurarea vieții lor. Mitică nu există nici printre Sași, nici printre Români, nici printre Unguri, la Brașov. Mitică vine doar în vilegiatură, dela București, se așează la masă la Coroana, aruncă ochiade femeilor, își răsucește sfârcul de mustață, trage o șuetă, cască și fuge plictisit, de unde a venit. Pentrucă orașul acesta nu e prilenic râsului nătăfleț și pierdevară.

Și Românii au învățat viața retrasă dela Sași și trăiesc și ei între ei singuri. Șcheiul e și el un fel de cetate românească neamestecată. Dar Românii au între ei relații de prietenie și o ospitalitate în ce-i privește pe Români, admirabilă. Generozitatea românească nu se desminte nici la Șchei. Și aici aceeași cumpătare și ordine și nici aici nu-și au locul nici anecdoticul, nici scabrosul. Mult mai simpli decât Sașii, deoarece n'au avut prilejul de a se cultiva îndeajuns, Românii din Șchei au dat, de câte ori a fost prilejul, și energici luptători și intelectuali subțiri. Oameni muncitori și dârji, Șcheii — sau trocarii cum li se mai zice — sunt de o voință și o perseverență care a fost categorisită de unii drept obrăznicie și răutate. Insă răi nu sunt oamenii aceștia, ci doar mai mult vorbăreți, cârcotași, fără gând ascuns, cicălitori. O viață de asuprire i-a făcut astfel, gata de harță, ofensivi, adverși. In fond au o inimă bună și afectuoasă. Și mult simț practic. Dacă n'ar fi avut pe Sași stăpâni în coastă, azi Brașovul ar fi o bogată cetate românească în întregime.

Ungurii sunt mai mult lucrători prin fabrici, slugi. Sunt și câțiva intelectuali, rămășiță a funcționarilor aduși aici de guvernarea antebelică. S'a încercat atunci a se maghiariza orașul împănându-se instituțiile cu Unguri, dar asta nu

se putea deoarece oraşul avea rosturi săseşti şi româneşti prea mari pentru a i se putea schimba fizionomia. Aşa că Ungurii din Braşov formează un număr, dar nu un bloc de rezistenţă, o cantitate, dar nu o alcătuire organică. Iar faptul că ziarul unguresc cel mai citit apare aici e un simplu paradox.

In general cele trei naţiuni trăiesc izolate, neamestecate, cu raporturi individuale puţine, singuri Evreii oscilând între ele.

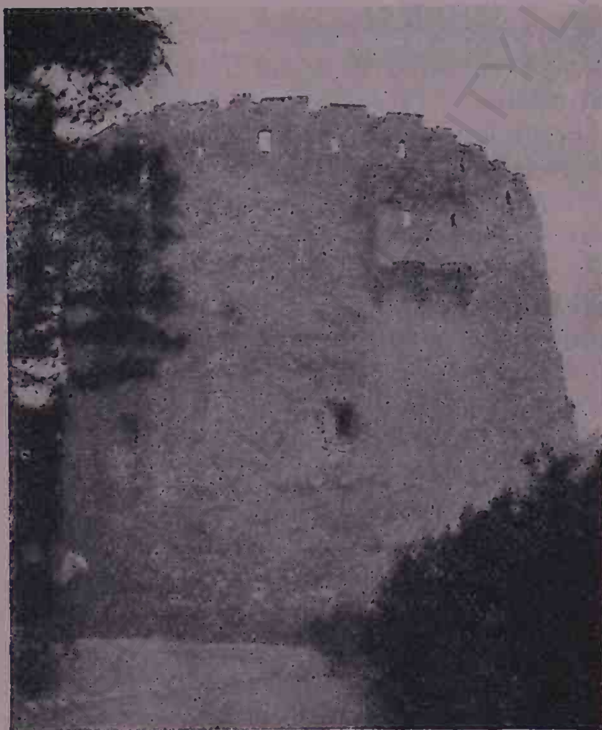
Mai e celălalt aspect, al populaţiei flotante. Sunt vizitatorii care năvălesc de peste tot şi aduc o împestriţare şi o vulgaritate cam nedorite de nimeni. Ei sunt totuşi una din principalele bogăţii ale oraşului. Dacă n'ar fi ei, Braşovul ar fi tăcut şi calm, fără zarvă şi fără evenimente, aşa cum îţi apare pe străzile dosite din Cetate. Dar vizitatorii aduc aici o promiscuitate de mahala. In majoritate sunt bucureşteni identificabili după strigătele pe care le numesc discuţii, după exclamaţiile şi gesturile desordonate şi după echipamentul sportiv. Iarna sau vara, vizitatorii se simt datori să vină îmbrăcaţi sportiv. Mai ales iarna, când de multe ori fetişcane — nostime de altfel! — se plimbă pe uliţa principală, cu două scânduri late pe umeri, intră la fotograf, se înapoiază la cafenea unde stau picior peste picior, fumează şi au ce povesti prietenilor din Bucureşti că: «ah! dragă! am avut o zăpadă la sky!». De multe ori aceşti sportivi improvizaţi nici nu cunosc coloarea zăpezii dela munte, pentrucă n'au ajuns până în Poiană.

Vara, dacă au legat vreo intrigă amoroasă cu o săsoaică sau o unguroaică durdulie, vizitatorii au norocul să mai vadă şi natura, prin locurile mai discrete. Altfel tot aerul se limitează la cel din cetate şi de pe promenadă, aer «curat murdar», îmbibat de praful stârnit de propriile lor picioare. Natura parcă ar fi rezervată numai pentru localnici.

25.

CIMITIRUL EROILOR MINORITARI

Este așezat sub Tâmpa, lângă localul de sport și aproape de cimitirul ortodox românesc. Inconjurat de un zid scund



Turnul negru
Foto M. G. Samarineanu-Oradea

peste care se vede tot, cimitirul îți oferă spectacolul militar al unei perfecte alinieri. Nici după moarte nu li s'a luat calitatea

de soldaţi celor care zac aici. Şi stă aşa cum au stat cu câteva ore înaintea morţii, în flanc. Mormintele se aliniază în şiruri perfecte, într'o ordine exasperantă. Cimitirul a fost transformat într'o cazarmă. Şi totuşi e cimitir. O simţi după pacea şi pietatea pe care impune sufletului. O pace ordonată, simetrică, militară, dar o pace. Mormintele închid şi aici mai mulţi oameni la un loc. Pe pietre mici, geometrice, aşezate la distanţe regulate, la căpătâiul unor parcele înverzite cu merişor, tăiate cu exactitate milimetrică, stau scrise nume multe. Pe unele nu scrie nimic: sunt şi necunoscuţi. Evanghelicii n'au cruce. O despărţitură mică, în fund, îi separă pe catolici, cu crucile lor, de ceştilalţi. Nici în moarte n'au voe să se amestece: fiecare la locul său. Şi mai ales: niciunul afară din front. Frontul morţii. Mormintele trebue să stea în poziţie de drepţi, parcă ar ţine mâna la vipuşcă. Oare şi pe lumea cealaltă morţii lor vor fi făcând drepţi? Nu cred! Infrăţiţi desigur cu ai noştri ei realizează în eternitate o pace de care nu ne învrednicim noi aici jos.

In seara zilei morţilor pe toate mormintele stau aprinse făclii de ceară. Parcă s'au aprins sute de suflete în noapte. Luminile licăre într'o tainică feerie. Să te urci atunci şi să priveşti cimitirul de deasupra: sub scânteierile palide ale sutelor de lumânări răspunzând clipirilor de stele, misterul morţii îţi apare ca o prezenţă blândă şi fascinantă. Steaua fiecărui suflet a coborît pe mormânt să-i ţie de urît.

26.

ŞCHEIUL

Vechiul cartier românesc începe dela liceul «Andrei Şaguna» care-l străjueşte ca un semn de cultură. Se urcă patru străzi, una, a Castelului, chiar pe sub Tâmpa, alta, a Prundului,

pe lângă liceul care are la spate băile «Eforiei» cu singurul strand al orașului, de cealaltă parte a liceului curge apa puturoasă care în Șchei a fost acoperită acum, și str. Ecaterinei. Pe str. Prundului se arată case frumoase, de oameni cu stare, ba chiar și ale unor chiaburi politicieni cari nu și-au jertfit tocmai toată averea pentru binele națiunii, ci s'au mai jertfit puțintel și pentru ei înșiși. Pe stânga se află clădirea în stil românesc a Internatului liceului «Andrei Șaguna». Strada se oprește în piața «Prundului», vastă, centrată de o cruce acoperită, una din acele cruci care se găsesc pretudindeni în Șchei, în cantitate, reminiscențe poate ale vremurilor când nu existau biserici și oamenii trebuiau să se închine sub cerul liber, unicului simbol religios mai lesne de construit. Obiceiul se va fi păstrat și după ce șcheii au căpătat biserica Sf. Nicolae, acel frumos dar al Domnitorilor români, ei au continuat să ridice cruci peste tot, semne pioase ale unor puternice sentimente religioase. Biserica Sf. Nicolae stă într'o curte, ridicată puțin deasupra nivelului pieței și alături are, dar mai jos, o modernă casă parohială.

In jurul crucii din Prund stau autobuzele care duc la gară sau la Bartolomeu, străbătând orașul, singurele mijloace de tracțiune colectivă într'un oraș unde altfel ești redus să te plimbi numai în trăsură, în mașină sau chiar pe jos. Animale mari, hărăbaie verzi rămase dintr'o epocă de reptile antediluviene, autobuzele își clatină volumul care le justifică porecla de aut-obeze. Tot de aici pleacă și o mașină autoșenilă, o omidă mecanică mergând la Poiana, cu roțile bandajate de lanțuri.

In Piața Prundului e mereu piață de legume, dar mai ales Duminecа dimineața și totdeauna, pe la 10, lungi mături dirijate de măturători curăță urmele târgului. De aici câteva

străzi strâmte urcă mai departe, prelungindu-se și întortochindu-se până la capătul cartierului, șerpi nesfârșiți, cu solzii sburliți și pe alocuri curățați. E între cele două-trei străzi longitudinale o rețea de străduțe de legătură, urcând în dreapta și în stânga, risipindu-se, cu case strânse, miniaturale, cocoțându-se pe stânci, în poziții care-ți dau amețeală, așteptându-te să le vezi prăvălindu-se. Casele sărace ale șcheilor sunt produsele unor ingenioase acrobații arhitectonice. Cerute de valea asta stâncoasă și strâmtă, ele par lipite și în mod precar lăsate aici. Le vezi împingându-se una pe alta ca să cucerească o bucățică de loc mai mult, dându-se într'o parte cu umărul prispelor sau proptindu-se cu uriașele porți de lemn, ale căror sculpturi sunt uneori opere de artă (porțile acestea cu pretenții de frumos se deosebesc total de cele săsești din Cetate, lipsite de orice ornamentație). O bizară frângere de linii, o haotică întretăiere de planuri, ca într'o pictură cubistă, îngrămădeala de case ale șcheilor. Din loc în loc, la un capăt de uliță, ale cărui două șiruri de case te strâng ca într'o menghină, o cruce, acoperită de un portic primitiv, sau de un coperiș de șindrilă. Prima e cea din Prund, a doua e crucea căpitanului, ridicată de Ilie Birt și care-i poartă numele și amintirea. Mai sus, la capătul Tocilelor alta și iar alta. Pe Tocile e încă o stradă, mergând paralel cu celelalte, dar suspendată pe stânci, privită de jos de case. E aici o biserică făcută în 1813 din lemn și în locul unei capele mai vechi, dela 1806 și zidită din piatră în 1825 și mai e și un local de școală primară, foarte confortabil și desigur foarte modern, care prin înfățișarea lui falnică umilește sărăcia dureroasă a colibelor din jur.

Ulițele, pavate pe alocuri, mai sunt desfundate în cele mai multe părți, arătând că Șcheii au rămas încă paria orașului. S'a canalizat pe aici, s'a tras electrică, s'a mai pus

câte o piatră pe jos, dar aspectul primitiv n'a fugit. Pe vremea ungurilor aici nu era apă, nici lumină. Dela 9 seara cine se aventura în acest cartier risca să cadă în gropi și să se lovească de ziduri. Doar luna se milostivea să-i alinte pe români cu razele ei și încă numai o jumătate din cele treizeci de zile! Azi Şcheii au apă și electrică, dar au și aceeași sărăcie pe care le-au păstrat-o părinții cu sfințenie din tată în fiu. Stăpânul Şcheilor e tot praful și mă întreb dacă nu și ploșnița, care de altfel domnește și în cetate, unde e aceeași lemnărie veche, cu bârne cariate, ca și aici. Prin praf copiii se scaldă cu poftă, jegoși și mucoși, fericiți de inconștiență, se bat sau ațin calea trecătorului cu atenția lor de ochi frumoși, sau se înjură cu acentul lor caracteristic:

— Lo'ite-ar cataroiu...

— Trăzghni-l-ar nevoia...

— Lo'ite-ar fenea...

— Zbârna 'n gâtu-ți...

— Dare-ar dracu 'n dracu...

Tovarăși cu ei câinii, stârnesc praful cu cozile lor stufoase. Prin, porți pe praguri sau în ferestre stau lelițele pălăvrăgind între ele, ca 'n sat, când nu se duc legănându-se la cișmelele publice de pe la colțuri. Numai ce auzi pe una:

— Ce mai 'aci lele Vițo?

— Ia ce să fac! Sânt ai dracului bărbații!

— De ce?

— Da au vint asar' Gheorghe beat și m'ou lo'it la trânghițe călca-l-ar vaca neagră pe burtă!

Sau alta:

— Domnuleee...

— Ce iă?

— Ghnighnic!

— Ei... No... Ghine, ghine...

Vorba e tărăgănată puţin şi accentuată pe fiecare silabă.

Tipuri caracteristice, bărbaţii îndesaţi şi vânjoşi, cu feţele colţuroase, femeile mai adesea obeze, cu circonferinţele uluitoare ale burţii întinzând fustele, şcheii sunt Români cu psichologia lor tot atât de caracteristică. Vorbind un dialect deosebit de cel ardelenesc, Şcheii sunt în majoritate isteţi, practici, scandalagii şi cârcotaşi, buchinind detaliul, agonisind paraua, totuşi bonomi şi cu frica lui Dumnezeu. Gata de ceartă i-a făcut lunga asuprire la care i-a supus stăpânirea de sute de ani a intruşilor. Simţul practic îl vor fi având de pe urma ciudatului amestec de rase care le stă în sânge şi a făcut din ei de vreme negustori sau cărăuşi. Au luptat sute de ani cu vitregia Saşilor muncitori dar acaparatori şi cu reaua voinţă a stăpânitorilor unguri. Totuşi dintre ei s'au ridicat şi oameni cu stare şi păstrători ai credinţei străbune şi intelectuali. A fost un moment când Românii din Şchei au dat zeci de negustori bogaţi şi mai ales în acel secolul XVIII care vede aici apogeul comerţului românesc. Dar majoritatea Şcheilor a fost totdeauna săracă, aşa cum e şi azi.

Ocupaţia lor de căpetenie le-a dat şi porecla de trocari, care vine dela troacă, un instrument servind la fabricarea de găitane (ceaprazuri). Pe acestea le făceau femeile şcheauce, dar mai făceau ele şi strae şi torceau şi lână pentru ele. Se ocupau şi cu săpatul lemnului din care scoteau ploşti şi mai ales acele celebre tronuri înflorite şi pictate care erau lăzile braşoveneşti. Şcheii erau cărăuşi şi mai ales pescari, adică aduceau peşte din Ţara Românească şi-l desfăceau uneori până în fundul Ardealului.

Plecau caravane întregi de câte 16—20 de care, spre Galaţi şi spre Odesa şi fiecare car avea patru cai şi era însoţit de câte 40 de călăreţi, pentrucă aveau uneori să se

lupte şi cu hoţii. Sub coviltirele lor Şcheii stăteau luni de zile şi uneori nu mai aveau nici noţiunea timpului pierdut pe lungile drumuri noroioase sau prăfuite. Aşa, se spune, venind dinspre Odesa o caravană a sosit la Galaţi în chiar prima zi de Paşte. Crezând că mai sunt încă în săptămâna patimilor oamenii au dat ordin să li se pună un ceaun cu o ciorbă de fasole. Alţi pescari veniţi din Braşov au văzut ceaunul şi l-au răsturnat spunând celui ce-l păzea: « Te-ai făcut de râs ca fasolea în ziua de Paşti », zicală care a rămas până azi. Pescarii aceştia din Şchei erau celebri şi urmaşii lor mai trăiesc şi azi. Numele le sunt tot atât de interesante ca şi psichologia: Niţă Bidu, Nicolae Ghighiniţă, Ion Zava Popescu, Vasile Baboe sau Ion Bădiţoiu Ciuciu.

Pe lângă meseria de cărăuşi Şcheii mai aveau şi câte un pom care le da fructe, pe lîngă casă, sau animale domestice. Cei mai înstăriţi aveau vii, livezi, bucate şi capete de vită, care se aflau însă toate în Ţara Românească, şi mai rar în Moldova, la adăpost de lăcomia hrăpăreaţă a cinstitelor feţe din Cetate. Chiar Biserica Sf. Nicolae era înzestrată cu averi, date de Domni sau boeri. Viile ei se aflau la Topoloveni, pe lângă Piteşti.

Şcheii au fost mereu oameni dârji. Altfel nici nu se poate înţelege rezistenţa lor în faţa persecuţiilor îndurate. Cu aceeaşi dârjenie cu care şi-au apărat legea şi-au apărat şi avutul lor. Trebue scris că Braşovul săsesc s'a slujit de multe ori de vrednicia Românilor din Şchei cari au apărat oraşul şi nu mai departe decât între 1704—1709 aceştia au pus pe fugă pe curuţii lui Tököly, haiduci luptând contra Impărăţiei. In 1848, printre revoluţionarii lui Avram Iancu, din cele 15 legiuni una a fost din Ţara Bârsei, un escadron de călăreţi compus mai ales din Şchei şi conduşi de viceprefectul C. Secărean, avocat lăcalnic. Cu Saşii, Şcheii au fost în luptă permanentă.

Aceasta izbucneşte mai ales pe la 1760 cu răzmeriţa în fruntea căreia se află Ilie Birt. Trădat însă şi prins, încercarea de revoltă e înăbuşită. Incercarea lui n'a fost în van pentrucă în 1777 împăratul Iosif II dă voie Şcheilor să facă comerţ cu mărunţişuri şi să aibă un jude. Şi drepturile acestea le pierd din nou mai târziu. Dar azi, Ilie Birt ar fi fericit, tipul energic şi îndrăzneţ de Şcheu, când s'ar vedea răzbunat, când Românii săi au în sfârşit libertatea. O libertate care chiar nici pe aceea nu o aveau pe vremuri: de a fi săraci.

Pe lângă calităţile de luptători Şcheii au avut şi altele, creatoare. Au avut generozitatea şi dărnicia şi au avut idealismul necesar care să-i îndemne să-şi ridice instituţiile pe care nu li le dădeau alţii. Chiar în 1495 se înalţă prima şcoală română în Şchei, pe care Popa Mihai, la 1597, o ridică din piatră. In 1750 se reface o altă şcoală şi în secolul următor biserica pe Tocile. Mai târziu din dărnicia tot a lor se ridică şi liceul « Andrei Şaguna » cu şcoala primară de alături. Şcheii şi-au ţinut preoţii, cari au fost pe vremuri intelectualii lor. Preoţii din Şchei erau şi scriitori la Sfat, unde traduceau actele slavoneşti sau româneşti ce veneau dela voevozii români, către care şi mergeau uneori ca soli. Aceiaşi preoţi ajută pe Coresi la tipărirea unor cărţi şi la traducerea lor.

Când luptele de întâetate dintre preoţi n'au secătuit forţele lor, preoţii din Şchei au fost oameni de faptă spirituală şi culturală. Un Popa Mihai ajută pe Diconul Coresi la traducerea Omiliarului din 1580. Un popa Iane grijeşte de tipărirea liturghiei slavone din 1588. Un Dascăl Ioan Dunea traduce *De imitatione Christi*. Un Popa Vasile mort pe la 1659 scrie o cronică a bisericii Sf. Nicolae, începând dela 1392 până la 1633. De această cronică se serveşte Radu Tempea în sec. XVIII când scrie cunoscuta lui Istorie a Bisericii Sf. Nicolae. Tot aici, în 1731 se publică primul calendar

românesc. Tot Radu Tempea scrie una dintre primele gramatici româneşti. Un Dimitrie Grid, care ne-a lăsat însemnări, a mers şi a învăţat în Moldova şi când s'a întors a scris şi el o gramatică. Un Teodor Corbea traduce şi el în versuri o psaltire.



Stradă în Şchei

Foto M. G. Samarineanu-Oradea

Am spus că istoria Românilor din Şchei e un rezumat de suferinţe. E necesar, după ce am arătat calităţile Saşilor, să arătăm, obiectiv, şi cealaltă faţă a medaliei şi să amintim la ce persecuţii erau supuşi Şcheii pentru ca averea săsească să se mărească. Nu voi pomeni de şicanele ce li se făceau la vămile unde li se luau taxe oneroase, sau li se căutau chiţi-

buşuri pentru a-i amenda sau a li lua marfa. Legislaţia interioară a Cetăţii, care se întindea şi asupra Şcheilor, cuprindea prevederi care ar fi comice, dacă nu i-ar fi durut atâta pe Români.

Aşa spre ex. Şcheii n'aveau voie să cumpere porci pe piaţa Braşovului. De ce nu? Pentru a-i favoriza pe Saşi şi a-i ţine pe Români în stare de inferioritate, de aceea şi această măsură şi toate câte vor urma. Şcheii nu aveau voie să cumpere niciun fel de marfă înainte de ora 9, adică după ce au luat saşii floarea mărfurilor. Asta încă n'ar fi nimic: Şcheii erau obligaţi să cumpere coşciuge de la Saşi şi nu li se permitea să şi le facă singuri. Cine era prins că a înmormântat un Român în scândurile sale şi nu într'ale Şasului, era amendat.

Şcheii aveau în Ţara Românească vii şi nu li se permitea să-şi aducă vinul la ei acasă: erau obligaţi să-l vândă Saşilor din Cetate. Dar pentru ca să nu se piardă nimic, Românul trebuia să plătească vama la ambele porţi — adică şi la cea de intrare şi la cea de ieşire — şi abia apoi să-l vândă. După aceasta aveau voie să-şi cumpere vinul, cu kgr. dela negustori, dacă mai aveau pretenţia să şi-l bea. Şcheii n'aveau voie să-şi fabrice pentru consumul lor propriu nici rachiu, nici bere şi nici măcar... bragă. Pentrucă... n'ar mai fi avut Saşii cumpărători. Preotul nu putea fi ales decât cu consimţământul magistratului sas. Şi, ca să nu se pară că tot ce am spus până acum e nimic — pentrucă Românii au prostul obicei să uite, sau să creadă că este exagerare ceea ce au suferit strămoşii lor — acest ultim detaliu de un grotesc fără pereche: pentru ca să nu li se strice comerţul de ghete, s'au luat măsuri ca *Românii să nu mai umble cu opinci!* Ei erau siliţi să-şi dea banul Saşilor pentru ca aceştia să mai adaoge o nouă cărămidă *românească* în Cetate. Aşa s'au clădit averile lor.

E inutil să continui. S'ar părea că astea sunt simple povești. Ele însă se dovedesc adevărate prin situația de azi a Românilor din Șchei. Dacă asemenea fel de măsuri abuzive nu s'ar fi luat, Românii ar avea azi o situație prosperă și o cultură înaintată. Așa însă au rămas săraci și Șcheii sunt acum muncitori sau mici funcționari, al căror exod cotidian spre fabricile din câmpie îl poți contempla dimineața, când bărbați, femei, copii, cu legăturile de mâncare pentru prânz coboară în șiruri lungi str. Prundului. Tot avutul românesc este în Cetate, făcut ce-i drept și cu muncă și cu spirit gospodăresc, dar și cu exacțiuni și abuzuri pe care istoria n'are dreptul să le acopere. Și aceste exacțiuni explică mai mult decât orice natura jocurilor Junilor.

27.

BISERICA SF. NICOLAE

Aici e pragul de care s'a lovit și peste care n'a putut trece valul papistășesc al Unirii. Ortodoxia a avut în Brașov totdeauna cel mai puternic zid de rezistență demnă. Biserica Sf. Nicolae, una dintre cele mai vechi din Ardeal și chiar din țară, simbolizează în istoria acestei regiuni opoziția triumfătoare împotriva catolicismului.

Biserica e, și ca arhitectură, o mică bijuterie. O ciudată împerechere de stiluri a dat o capodoperă de hibriditate. Atâtea stiluri amestecate au putut da totuși un stil. El nu e recomandabil pentrucă nu se poate sintetiza într'o formulă și nici n'ar rezista la o repetare. Dar pentru biserica aceasta, pentru o singură dată, pentru acest mic exemplar, e fermecătoare aliarea ciudată de linii luate din epoce diferite. Pentrucă biserica n'a rămas așa cum a fost clădită dintru început, ci a fost mereu refăcută în decursul veacurilor.

Azi, privită din faţă, prezintă aspectul geometric al unei piramide foarte ascuţite. Ziduri marginale, parapete, capele sunt adăogate, parcă pentru a susţine, toate, doar turnurile, unul mare din mijloc, altul mai mic în faţă, ambele înconjurate de câte alte patru turnuleţe ca nişte jucării. Bogăţia aceasta de ascuţimi îi dă un elan nestăpânit care o înalţă spre azur. Turnurile imitate după acela al Bisericii Negre — au căpătat aici dulceaţă, au pierdut rigiditatea modelului. E chiar caracteristică asocierea aceasta a mai multor turnuri: în faţa individualităţii însingurate a turnului Bisericii Negre, ele sunt o expresie a unui colectivism organic.

Cu toate acele ascuţimi Biserica Sf. Nicolae pare o piramidă avântându-se către soarele care-i sticleşte în tabla albă a turnurilor. De departe ele par îmbrăcate în foiţă de argint şi contrastează vesel cu întunecatul aspect al zidurilor văruite de coloarea cenuşie, fumurie, a timpului.

Prin 1399 se afla aici o bisericuţă de lemn, pe locul unde e azi, în dreapta, o cruce de piatră într'un paraclis de zid ridicat de negustorul Constantin Boghici. In ea veneau să se închine pioşii Români, după ce mai înainte se vor fi închinat doar unor cruci, aşa cum sunt încă multe şi azi în tot cartierul românesc.

Rătăcitorul Vlad Călugărul, pe vremea când îşi plimba pribegia prin Braşov în aşteptarea unui prilej de domnie, s'a gândit probabil că atâtea suflete de credincioşi au lipsă de o biserică de zid, frumoasă, şi când a ajuns Domn le-a trimis bani şi meşteri să le-o facă. Ea începe a se ridica în 1495 şi s'a zidit în curs de 100 de ani. Urmând pilda lui Vlad şi Neagoe Basarab şi Petru Cercel, ambii Domni ai Ţării Româneşti, şi Aron al Moldovei ajută pe Şchei să-şi înalţe casa de rugăciune. In 1594 ea se desăvârşeşte spre lauda lui Dumnezeu şi a Domnilor români.

Pisania slavonă de deasupra intrării spune că:

Biserica s'a început şi s'a zidit de nişte creştini iubitori de Hristos, cu ajutorul Domnilor din Moldova şi Ţara Românească. La anul 1584 Petru Cercel a împodobit-o şi a făcut un paraclis şi pridvor cu stâlpi, pe care la 1595 le-a zugrăvit Aron Domnul Moldovei.

Biserica a suferit necontenite transformări şi reparaţii, care au adus-o la stadiul ei actual. Din cauza acestor reparaţii necugetate s'a pierdut o operă de mare valoare care se găsea aici, lucrul e sigur, şi anume portretul lui Mihai-Viteazul. S'a găsit în «socotelile Braşovului» însemnare de plata unui meşter pus să renoveze portretul Domnitorului Mihai aflător pe peretele Bisericii Sf. Nicolae.

«1694. 13 Iunii. Zahle dem Wallachischen Mahler auff Befehl, dass er des Mihály Vayvoda Bildniss in der wallachischen Kirchen abgemahlt und renoviert hat».

In sec. XVIII se aduc bisericii cele mai însemnate transformări, până în 1749 când i se mai face o renovare cu sprijinul direct al Elisabetei Petrovna, împărăteasa tuturor Ruşilor. Pe acea vreme Sf. Nicolae devenise citadela ortodoxă împotriva Unirii. Sprijinul direct al Rusiei era necesar. Catolicii dela Curtea din Viena persecutau pe ortodocşi în toate chipurile căutând să-i facă să-şi piardă fiinţa spirituală şi le păsa prea puţin că Românii se converteau pentru un blid de linte şi nici decum dintr'o prea adâncă convingere. Disperaţi, Românii din Şchei, cărora într'o vreme se ajunsese a li se închide şi biserica, trimeteau mereu delegaţii de preoţi la Curtea rusească. Elisabeta Petrovna a intervenit personal pe lângă Maria Theresa pentru ca Românii din Şcheii Braşovului să fie lăsaţi în pace să se închine după vechea datină strămoşească.

Luptând cu duşmanul perfid din afară, dar şi cu altul din lăuntru, cu lipsurile materiale, biserica a reuşit totuşi să rămână întreagă în fala în care au conceput-o ctitorii săi. Ea a trăit din banul umil al Românului şcheian, dar şi din



Biserica Sf. Nicolae-Şchei

Foto M. G. Samarineanu-Oradea

banul negustorului român îmbogăţit din cărăuşie şi negoţul în Orient şi Apus, ca şi din daniile boierilor pribegi, sau numai trecători. Dar şi acestea erau nesigure şi trebue însemnată aici aventura ruşinoasă a daniei făcută de Ancuţa, fiica lui Constantin Brâncoveanul, soţia marelui Logofăt Neculai Russet, care bolnavă grav şi simţind moartea aproape, lasă o cunună de diamante în valoare de 2500 de taleri, pentru ca

vânzând-o să se dreagă biserica. Dar soţul ei trecuse la catolicism pentru a obţine dela Curtea din Viena rangul de conte şi după moartea nevestei sale n'a vrut să recunoască dania. Abia după proteste repetate ale bisericii a dat o cruce şi 4 inele de aur cu diamante.

Mai grea a fost lupta cu duşmanul intern al desbinării. Şcheiul a fost sute de ani teatrul luptelor pentru întâietate a preoţilor şi protopopilor. E un capitol ce s'a încheiat din fericire, şi e bine că vălul uitării a căzut asupră-i. Dar istoria bisericii Şcheilor, glorioasă pentru dârza rezistenţă pe poziţia ortodoxiei, e dureroasă şi întristătoare pentru zizaniile şi scandalurile dintre preoţii ei. Mereu curg reclamaţiile către episcop, mereu plângeri, mereu certuri; rare au fost momentele în care liniştea să fi domnit între păstorii acestei biserici. Vremuri trecute de sbucium, cu mult mai uşor ar fi fost ele străbătute dacă între Români ar fi fost o mai mare solidaritate. Mult mai eficace ar fi fost lupta împotriva uzurpatorului dacă desbinările dintre noi erau mai mici. Să fim mulţumiţi că în asemenea condiţii am putut totuşi învinge.

Cu un aspect vesel şi primitor, ridicată de jos în sus, parcă pe vârfuri de picioare spre a privi cât mai departe, Biserica Sf. Nicolae oferă o plăcută armonie în disparatul său, o bizară înţelegere şi potrivire între elementele arbitrar alăturate, o nemereală unică în cârpeala ei stilistică. N. Iorga o compara odată cu un cocoş de hârtie şi imagina e nimerită. Dar e un cocoş de hârtie nu banal şi dispreţul care-l aruncă N. Iorga nu e drept. Biserica Sf. Nicolae e o reuşită arhitectonică pe deasupra oricărui stil, o nemereală fericită.

28.

LICEUL «ANDREI ŞAGUNA»

Inălţându-se chiar la intrarea în Şchei, în plin soarele care-l bate toată ziua cu razele ploaie, liceul «Andrei Şaguna» mai are numai treisprezece ani până să-şi serbeze centenarul existenţei sale. Cetate puternică a culturii româneşti, el are aceeaşi valoare ca şi şcolile din Sibiu, acelea din Blaj, din Beiuş şi din Oradea. Poate chiar mai mare, prin locul unde se află şi prin tradiţia pe care o continuă. El se poate socoti moştenitorul primei şcoli române care se face în Şchei, în 1495, şcoală care pe la 1597 se zideşte din piatră şi mai există şi azi; moştenitor al şcolilor făcute în 1750 şi 1751, precum şi al şcolii comerciale din 1838 a lui Gh. Bariţiu.

Liceul «Andrei Şaguna» a fost întemeiat la 1850, din strădania neclintită a protopopului Ion Popasu, fiul al Şcheiului, născut în 1808, care a studiat la Sibiu şi la Cluj şi după ce a urmat teologia la Viena a venit să se stabilească în oraşul său natal, la început ca paroh şi în curând ridicat la demnitatea de protopop. Ajutat de dărnicia câtorva Şchei cari mai erau atunci bogaţi, la daniile cărora s'a adăogat obolul umil al tuturor Românilor din Şchei şi din satele Ţării Bârsei şi cu ajutorul mai înalt al Mitropolitului de atunci care a şi dat numele său şcolii şi al cărui sprijin era mai preţios chiar de cât paralele, Ion Popasu cumpără o grădină care se afla pe actualul loc al liceului şi în puţină vreme s'a înălţat clădirea care azi e, renovată, dar nu schimbată, în slujbă. Alături de liceu tot Ion Popasu înfiinţase, cu câţiva ani înainte, o şcoală primară care-i poartă azi şi numele.

Noul liceu românesc a funcţionat chiar din 1850 şi printre primii elevi înscrişi în cl. I gimnazială în acel an se afla şi Titu Maiorescu! Dela început şcoala are peste 300 de elevi. Sfinţirea pietrei fundamentale se face în 29 Septemvrie 1851. Cu timpul i se adaogă liceului şi o şcoală superioară de comerţ în 1869, şcoală care fiinţează şi azi.

Din 1850 şi până acum mulţi dintre intelectualii Ardealului şi câteva dintre marile figuri ale culturii noastre au ieşit de pe băncile acestei şcoale. Imi spunea un vechi elev că dorinţa de învăţătură a fost mare între aceste ziduri. Multe obiecţii se puteau aduce dascălilor cari au dat învăţătură aci şi în ce priveşte metoda lor şi în ce priveşte pregătirea lor ştiinţifică. Dar ei erau ajutaţi de ceva mai puternic şi decât pedagogia şi decât ştiinţa de carte, de ceva ce nu mai există azi — să sperăm că temporar doar — de pasiunea studiului care făcea ca elevii să iasă pregătiţi eminent, chiar în ciuda unor profesori mai slabi. Elevii lucrau cu o rară vrednicie şi un interes ce-i făcea să-şi depăşească profesorii. E drept că aici, până la războiu, veneau cele mai bune elemente din tot Ardealul. Şi dintre foştii absolvenţi ai acestui liceu e bine să amintesc pe: Octavian Goga, Sextil Puşcariu, Gh. Bogdan-Duică, Dr. Ioan Lupaş, G. Popa-Lisseanu, Onisifor Ghibu, I. U. Soricu, Lucian Blaga, Eugen Goga, Ion Ursu, Ion Gorun, Dr. Alex. Vaida-Voevod, Generalul Traian Moşoiu, Ion Clopoţel, Zaharia Bârsan şi mulţi alţii. Şi astăzi, dintre cei mai de tot tineri intelectuali şi publicişti sunt o seamă care vin de aici.

Dintre profesori e bine să amintim că aici au predat cartea românească un Andrei Bârseanu, Virgil Oniţiu, fost şi director multă vreme, Vasile Goldiş, Al. Bogdan, Const. Lacea şi alţii...

Şi astăzi se mai păstrează la liceul « Andrei Şaguna » spiritul de libertate şi de camaraderie dintre profesori şi elevi. Sunt rari acei profesori cari să nu comunice cu elevii şi în afara orelor de şcoală, discutând, plimbându-se cu ei, sau împrumutându-le cărţi. E ceva care se face în mod natural, fără intenţie de afişare, simplu, şi elevii ştiu şi ei să aprecieze încrederea ce li se acordă, pentrucă obrăznicii nu se prea cunosc.

Vizitatorul Braşovului a văzut desigur tineri, mai mici sau mai mari, îmbrăcaţi în uniforme albastru-închis, având pe manşetă galoane aurii pe o plachetă de pânză roşie (curs inferior) sau albastră (curs superior). Elevii poartă un chipiu ciudat, ridicul pentru cine-l vede prima oară, dar firesc pentru cel ce s'a obişnuit cu el. E un chipiu cu fundul înalt şi teşit la spate, ca acela pe care-l poartă în portrete Regele Carol I. E un chipiu istoric. Şi azi în fundul lui mai e o panglică tricoloră. Căci pe vremuri, când ungurii nu permiteau purtarea tricolorului, chipiul avea căptuşeala în colorile lui. Şi azi, elevii care-l poartă sunt ai liceului « Andrei Şaguna ».

29.

ŞTUDENŢII

« Ştudenţi » erau până la războiu — şi le mai spun şi acum bătrânii şi ţăranii — elevii de liceu, în tot Ardealul. « Ştudenţii » aceştia erau băieţi mândri şi harnici, geloşi de libertatea lor şi dornici de a şi-o manifesta, iar profesorii le-au dat-o totdeauna şi i-au ridicat alături de ei, pentru a-i stimula şi pentrucă o meritau. In şcolile româneşti din Ardeal, dar mai ales la liceul « Andrei Şaguna », a existat

totdeauna o organizare autonomă și democrată a elevilor, alcătuită pentru a menţine disciplina în interiorul școlii și pentru a ușura astfel grija profesorilor. Mai puţin temeinic organizată situaţia se mai menţine și azi. Ar fi și păcat să piară. E o organizaţie în care intră toţi elevii cursului superior de liceu şi poartă numele de « cetus » (de la lat. medievală *coetus*) și e imitată după aceea similară a Sașilor care şi ei o deţin din vremurile vechi ale întemeierii medievale a învăţământului lor.

Acest « cetus » are un regulament strict și atribuţii precise. Conducătorul său se numește « prefect » și e totdeauna cel mai bun elev al ultimei clase. El e ajutat de un « subprefect », care e în clasa penultimă. Mai este un șef de cor, numit « cantor loci », un casier și un « fucsmaior » din ultima clasă, adică șeful fucșilor. Fucșii sunt elevii primei clase superioare și ei sunt primiţi în « cetus » cu un ritual de intrare caracteristic. Nu voiu enumera toate regulile « cetusului ». Ele sunt făcute pentru autocontrolul elevilor, pentru organizarea poliţiei școlare și în același timp a activităţii extrașcolare. « Cetusul » își are societatea sa de lectură, el organizează excursii, serbări, etc.

Dintre obiceiurile « ștudenţești » cel mai caracteristic e *Comanda*. E și cel mai așteptat, deoarece se desfășoară cu un fast deosebit și ţine o zi întreagă. *Comanda* e serbarea de începere a școlii și are loc în primele zile după deschiderea cursurilor. Toate școlile o respectă și nu se poate concepe cunoașterea vieţii brașovene dacă n'ai asistat la o *comandă*.

O fierbere neobișnuită îi agită pe elevi cu câteva zile înaintea *comenzii*, care are loc de obicei Sâmbăta, pentruca Duminecа toată lumea să se odihnească. Elevi și profesori se pregătesc pentru ca în ziua hotărîtă, într'o apropriere camaraderească, să pornească în coloană, cu muzica în frunte,

dis de dimineaţă, străbătând Şcheiul, spre Poiană. Se înşiră lungul convoi vesel şi furnicător al elevilor, cu merindea subsoară, cu chipiul pe-o ureche şi cu gluma pe buze. E o stare de spirit de voioşie care va ţine toată ziua, îngroşându-se



Liceul « Andrei Şaguna »
Foto M. G. Samarineanu-Oradea

până va ajunge debordantă. Comanda se face sub semnul râsului şi al sincerităţii. Sufletele trebue să fie deschise şi apropiate unul de altul. In urma convoiului vine o căruţă cu butoiul, urias, călărit de un elev şi împodobit în verdeaţă şi mai e o căruţă cu merinde.

Petrecerea are loc în Poiană. Intâi se primeşte butoiul, de către întregul liceu, cântând şi strigând urale.

De fapt adevăratul motiv al *comenzii* este primirea în «cetus» a noilor elevi intraţi în cursul superior al liceului. Această primire se face după un anumit ritual de iniţiere, aşa cum se obişnuia în evul mediu în toate breslele faţă de orice novice. Se înţelege că e o bună ocazie de petrecere, dar punctul de plecare al ei trebue să fie încercarea la care sunt puşi nouii iniţiaţi. Şi botezul se petrece în felul următor:

Clasele superioare se aşează într'un colţ al poienii, pe două rânduri, formând un coridor la capătul căruia stă «prefectul» liceului. De departe apar «fucşii» cari duc pe umerii lor pe «fucsmaiorul» lor, al cărui chipiu e împodobit cu o coadă roşcovană de vulpe. Superiorii cântă:

Ce vine de-acolo
Ce vine de-acolo
Ce vine, vine de-a-co-lo...

Fucşii, înaintând, răspund:

E-al nostru fucsmaior
E-al nostru fucsmaior
E-al nostru-al nostru fucs-ma-ior...

Superiorii întreabă iar:

Ce-aduce fucsmaior
Ce-aduce fucsmaior
Ce-aduce-aduce fucs-ma-ior...

Fucşii răspund tot în mers:

Aduce pe-ai săi fucşi
Aduce pe-ai săi fucşi
Aduce-aduce pe-ai săi fucşi...

In acest timp fucşii au ajuns în faţa superiorilor şi amândouă grupurile cântă împreună:

Trăiască fucsmaior
Trăiască fucsmaior
Trăiască şi-ai săi fucşi
Trăiască fucsmaior...

Abia acum începe botezul.

Doi superiori îşi încrucişează braţele şi pe ele este culcat fiecare fucs care pretinde să intre în « cetus ». Prefectul îi toarnă puţin vin pe ceafă şi pronunţă formula:

« In numele vinului şi-al pelinului, botează-se robul lui Bachus... » şi spune o poreclă. Fiecare fucs capătă o poreclă hazlie care-i va rămâne pe tot timpul şcolii.

Apoi fucsul primeşte un pumn în spinare şi trebue să străbată în fugă coridorul superiorilor, care toţi dau un pumn noului venit. La început ritualul era altul. El consta în punerea palmei pe umărul fucsului. Cu timpul palma s'a transformat în pumn şi pumnul s'a făcut mai mulţi pumni cari acum cată a deveni cât mai bine aplicaţi şi mai greu. Simţul sceptic şi ironic al Românului n'a putut accepta o iniţiere gravă. Şi ritualul s'a schimbat în haz.

După ce fucşii au fost botezaţi pe rând, începe petrecerea. Elevii formează grupuri, se cântă coruri şi sunt amuzante acele cântece din care consemnez câteva spre păstrare. Intre cele dintâi se cântă nelipsitul studenţesc « Gaudeamus » al cărui « igitur » a devenit în gura elevilor « Sigismund »! După « Gaudeamus Sigismund » urmează un cor pe care-l cântă elevii înaintea mesii unde stau profesorii. Bine 'nţeles că fiecărui elev i se pune în mână câte un pahar de bere.

Sf. Petru aşa zice
Bea vinul să nu se strice
Refren: *Merge o comandă în jurul mesei noastre.* bis
Sf. Paul aşa spune
Bea berea până-i cu spume.

Refren:

Trei ori trei fac nouă.
Să bem până plouă.

Refren:

După ce s'a terminat se repetă însă cu refrenul schimbat:

A mers o comandă în jurul mesei noastre.

Băeţii se mai duc să mănânce, să se joace și cântă.

Nu-i vieaţă mai plăcută
Decât viaţa de student
Asta ştie ori şi cine
Lucru-i evident
Și trăim, trăim ca să iubim... Ha, etc.

Sunt coruri ale căror cuvinte n'au o valoare literară oarecare, dar au o valoare de chef, ele evocând lucruri în legătură cu beţia și cu viaţa studenţească.

Cine dracu-a mai văzut
Iupaidia, iupaida
De când măsa l-a făcut
Iupaidia da.

Porc mâncând din farfurie
Şi student plătind chirie
Iupaidia, iupaida
Iupaidia n'o lăsa.

Mai vioaie sunt cele onomatopeice, care se pot cânta înlocuind anumite onomatopee cu sunetul natural chiar:

Zing-zing-zing cu sticlele
Gâl-gâl-gâl cu gurile.

Şi nu lipseşte nici « Mulţi ani trăiască » adresat Directorului liceului şi profesorilor.

Ziua se sfârşeşte într'o harnică activitate gastronomică, întreruptă doar de jocuri şi cântece. Nu e rar cazul ca vreun elev să mai pice trăznit de aburi de bere. Lucrul nu e de ruşine: în definitiv trebue să înveţi să şi bei în vieaţă. Elevii o fac, dar ştiu şi lucrul de căpetenie: să nu comită nimic urît, nimic din ce ar putea jigni pe profesori. E o atmosferă de libertate şi de veselie care se creează în mod spontan şi se menţine astfel până la sfârşit.

Comanda se repetă la încheierea cursurilor şi poartă numele de *Maial*, pentrucă de obiceiu se ţine în luna Mai. De astă dată se petrec aceleaşi lucruri, dar cu mai mult public, deoarece Maialul e organizat de către foştii elevi ai liceului. Ei constitue o asociaţie a lor şi *maialul* e un prilej de adunare. In cadrul *maialului* se întreţine o admirabilă atmosferă sufletească, frumos exemplu pentru tineri. Intâlnirea anuală a foştilor colegi cimentează un admirabil spirit de camaraderie. *Maialul* e precedat de o defilare a foştilor elevi, urmaţi de întreg liceul cu profesorii în frunte, cu muzici, între care fanfara liceului, defilare care străbate cele două străzi principale din Cetate şi merge apoi sus în Stejeriş unde are loc petrecerea.

Comenzile și maialurile sunt serbările caracteristice ale Brașovului. Ele sunt cultivate de zeci de ani de Români. Fără ele nu se poate concepe viața brașoveană.

30.

JUNII

Obiceiurile Junilor datează de sute de ani. Origina li se pierde printre veacuri și astăzi, dacă fac bucuria privitorului, sunt și un prilej de ipoteze, mereu contestabile, pentru cercetător. S'au străduit mulți să explice aceste obiceiuri și nimeni n'a reușit să dea vreo soluție care să satisfacă toate întrebările. Oricum le-ai explica, rămâne un element sau altul care sau nu se potrivește, sau rămâne obscur. In orice caz singurul lucru valabil care se poate spune în general despre Juni, e că în jocurile lor intră un complex de elemente, de influențe care s'au contopit într'atât încât să nu mai poată fi separate și deslușite azi. Un cercetător ca Ion Mușlea vede în aceste jocuri o sinteză de elemente diverse și disparate și are dreptate. El nu acceptă însă că jocurile ar avea un sens bine definit, sensul pe care li l-a dat Sterie Stinghe. Ori acest sens e foarte evident. Inainte de a ne ocupa de această parte, să vedem mai întâi ce sunt Junii și cum decurg jocurile lor.

Junii sunt membrii unei organizații din care pot face parte numai flăcăi, ei fiind excluși în mod automat în dată ce s'au căsătorit sau măcar logodit. Organizația aceasta era înainte vreme liberă, iar mai târziu, pe la finele veacului trecut a fost redactat un regulament care se păstrează la Biserica Sf. Nicolae. Pare-se că înainte Junii aveau un rol bine definit, care cuprindea o activitate de un an întreg. Azi rolul lor se

mărgineşte la jocurile din Săptămâna luminată. Organizaţia se înoeşte prin acceptarea a noi flăcăi care sunt primiţi de către cei deja existenţi în grup. Numărul lor, înainte mai mare, adică de vreo 40—50, e azi din ce în ce mai mic şi pare-se că civilizaţia care a distrus atâtea tradiţii frumoase o ameninţă şi pe aceasta.



Crucea Căpitanului Ilie Birt, din Şchei
Foto M. G. Samarineanu-Oradea

Organizaţia Junilor e condusă de un vătaf pe care şi-l aleg ei şi-l consacră prin săltarea lui de trei ori, în sus. Acesta e ajutat de doi armaşi, unul mare şi altul mic. Fiecare are câte o coloare, una din tricolorul românesc. Mai e şi un al patrulea demnitar, sutaşul. Aceste nume de vechi boierii vor fi — cum bine remarcă Ion Muşlea, datorită influenţii

pribegilor boieri români, atât de mulţi în secolul trecut, pe aici şi cari vor fi dat Junilor sugestii pentru organizarea lor.

Mai e şi un surlaş, adică un cântăreţ din surlă. Aceasta e un instrument muzical asemănător cu flautul, dar lat la capăt ca o trompetă, un instrument de aramă cunoscut de francezi sub numele de « chalumeau ». I se mai zice şi « sfânta surlă » şi se păstrează în tot timpul anului la Bis. Sf. Nicolae. Sunetele sale sunt bizare şi stridente, menite nu să farmece urechile ci să anunţe serbările Junilor. Cu această surlă se deschid serbările. In frunte cu surlaşul care-i zice din surlă biciuind aerul cu firele ascuţite ale unor sunete meschine, Junii colindă Şcheiul până la locul numit « pe Coastă », întâi în ziua de Blagoveştenie şi apoi în Duminica Floriilor. După aceea coboară la crucea din Prund unde joacă o horă şi aruncă cu buzduganul.

Jocurile propriu zise încep în Duminica Paştilor şi anume cu asistarea la slujba bisericească la Sf. Nicolae. Ele ţin timp de o săptămână şi fiecare zi e consacrată altui obiceiu. In general comun tuturor acestor zile e un obiceiu foarte vechiu şi destul de general printre toţi oamenii: petrecerea propriu zisă cu mâncare şi cu băutură. Dar mai sunt câteva ritualuri care merită să reţină atenţia, pentrucă aceia cari au început aceste jocuri nu le-au făcut pentru a petrece numai, ci pentru a închide în ele un anumit sens simbolic.

E în primul rând hora Junilor, horă în cursul căreia întâiu vătaful, apoi toţi Junii, aruncă buzduganul. Acesta e un buzdugan veritabil, cu măciulie de oţel şi îndemânarea trebue să consiste în a-l arunca cât mai sus şi a-l prinde în mână. Pe această îndemânare s'a întemeiat alegerea vătafului. Dacă buzduganul — care are o greutate între unul şi două kgr — cade pe cap şi capul rezistă faptul e cu atât mai onorabil pentru posesorul capului şi demn de reţinut. Dacă el cade

pe jos lumea râde şi atât. Hora şi aruncarea buzduganului se repetă de nenumărate ori în cursul întregii săptămâni.

De asemeni se repetă, ori de câte ori trec Junii pe lângă fiecare din crucile din Prund, ocolirea lor şi salutul creştinesc al Paştilor. Vătaful spune odată: « Christos a înviat » şi Junii răspund: « Adevărat a 'nviat ». Apoi vătaful strigă: « Christos *văscris* » (dela slavonicul *voscris* = a înviat) şi Junii răspund: « Adevărat că e scris ». In fine vătaful mai strigă şi a treia oară: « Christos *aneste* » (dela grecescul *anesti* = a înviat) şi Junii răspund: « Adevărat că este ». E interesant că înţelesul celor două strigări străine, pe care le pronunţau desigur pentrucă pe vremuri se aflau printre oameni şi Slavi şi Greci, s'a pierdut şi se vede din răspunsurile Junilor ce original şi ce specific româneşte sunt interpretate de ei! Inainte însă de a fi strigat salutul, Junii cântă în cor, de trei ori « Christos a înviat ».

In prima zi, adică Duminecа Paştilor, ei nu îndeplinesc decât ce e scris mai sus. Luni, a doua zi de Paşti, e ziua umblatului după ouă. Junii colindă pe la toate casele din Şchei, unde se află fete de măritat, cântă, joacă, aruncă cu buzduganul, fac glume cu fetele şi primesc de peste tot ouă roşii, colaci, etc. Inainte de a 'nsera se duc cu toţii — şi cu altă lume dornică de petrecere, — la grădina lui Ţimăn (probabil deformarea lui Simon), care aparţine bisericii de pe Tocile, lângă care se şi află şi aici se aşează pe petrecanie. Aceeaşi petrecanie, cu repetarea horei, a aruncării buzduganului şi a ocolirii crucilor, în ziua de Marţi, de data asta însă « pe Coastă ».

Miercuri e ziua cea mai de seamă. Atunci se adună toată lumea la petrecere şi Junii se pomenesc deodată înmulţiţi cu alte organizaţii similare celei a lor, dar apărute abia mai târziu, prin imitaţie. Adevăraţii Juni sunt cei cari petrec toată săptămâna şi sunt numiţi şi *Junii de rând*, pentru a-i deosebi de cei cari apar în ziua de Miercuri şi cari formează mai multe

grupe dintre care *Junii... bătrâni* (!), *Junii ei alghi* (cei albi), *Roșiorii*, *Dorobanții*, *Curcanii* (nume de vechi ostași români după cum se vede), așa încât ceata totală a Junilor se ridică la 200. Toți călări, în costumele lor naționale, împodobiți frumos cu flori, însoțiți de mulțime, merg « Intre Chetri ». Aici se repetă hora, aruncarea buzduganului, mâncarea și băutura, până pe 'nserat, pe la ora 6, când Junii se 'napoiază în Șchei. Cu ei aduc și câțiva brazi cărora le-au pus în vârf o cruce de lemn și acești brazi îi pun pe la crucile din Șchei, unde vor sta un an întreg până la viitoarea serbare. Junii nu se opresc însă în Prund, ci convoiul lor merge mai departe, coborând până în cetate, în pocnete de pistoale și 'n urale. Inainte vreme ei se opreau la porțile Cetății bine închise, pentrucă n'aveau voie să pătrundă în ea.

Joi se repetă obiceiurile și petrecerea lor are loc în Groaveri, adică sub Tâmpa, unde e cimitirul român. In aceeași zi se face *aruncarea în ţol*, la vătaf acasă, seara. Fiecare june e așezat într'un ţol ţinut la cele patru capete de alţi juni care-l agită aruncând pe tovarăș în aer de trei ori. Merg după aceea de-l *îngroapă pe vătaf*. Il leagă de o scară, îl duc în procesiune de parodie până într'o vale unde-i dau drumul jos bocindu-l și prohodindu-l, iar până la urmă-l desleagă după ce acesta le-a promis o anumită cantitate de băutură. Seara se 'ncheie cu jocul numit *căţeaua*, pe care-l joacă Junii singuri între ei, pe 'ntuneric. Unul dă ordin și toţi trebue să se desbrace până la brâu cât mai repede. Cine e mai mocăit e bătut cu curelele până termină. Apoi se 'ncinge o sarabandă drăcească, până cad oamenii istoviţi.

Vineri iar petrecere, horă, aruncarea buzduganului și o nouă *aruncare în ţol*, de astă dată în public, unde sunt aruncaţi drept pedeapsă aceia cari au lipsit Joi seară dela aruncarea de acasă dela vătaf.

Sâmbătă Junii nu se arată pe nicăeri, stau acasă și plâng zilele duse, probabil destul de mahmuri, cu stomacul covăsit, legaţi la cap, poate și cu ceva oale cu zeamă de varză, pe masă.

Duminecă jocurile iau sfârșit prin repetarea horei, a aruncării buzduganului și a petrecerii, iar « Sub Tâmpa ».

Junii sunt îmbrăcaţi în tot acest timp în pitorescul costum naţional, având pe deasupra haină neagră și pălărie cu flori. Ei sunt înarmaţi cu pistoale de care fac multă folosinţă pentrucă tot cursul săptămânii răsună Șcheiul de împușcături. Acest fapt au făcut pe unii să creadă că Junii au fost o organizaţie militară, ceea ce pare a fi fals. Dacă faptul ar fi adevărat nu se putea să nu fie consemnat în cronicile sau în însemnările Sașilor. Dar aceștia, care se amestecau mereu în viaţa Românilor din Șchei și aprobau chiar alegerea preotului, care fără această aprobare n'avea voie să funcţioneze, n'ar fi permis să existe o organizaţie militară care să fie o permanentă ameninţare pentru ei.

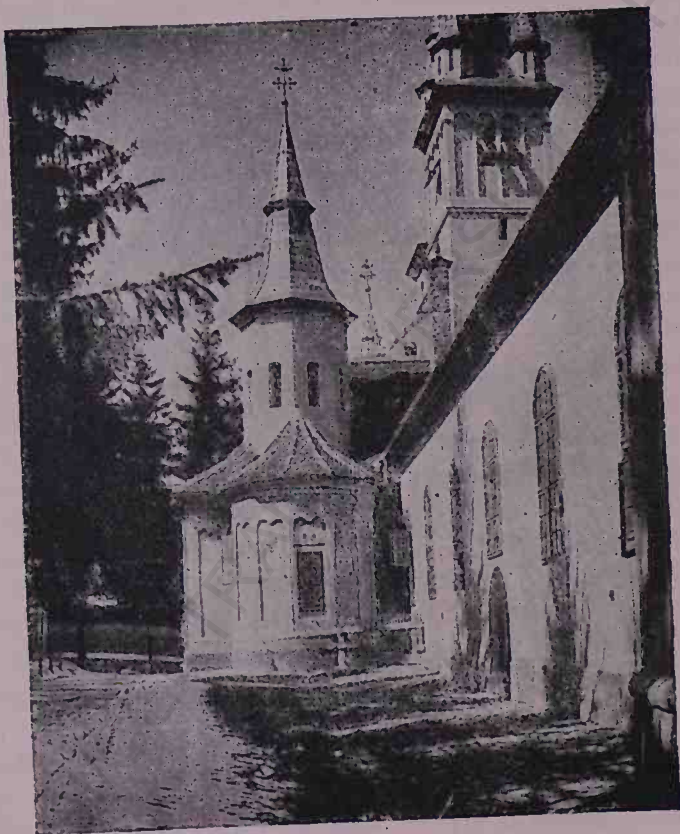
Ion Mușlea vede în asociaţia Junilor o asociaţie de flăcăi, așa cum sunt multe în alte părţi și care are rostul de a regula preocupările militare, sociale și erotice ale satului. Pe această asociaţie iniţială s'au grefat și alte obiceiuri mai explicabile sau mai puţin. In parte Ion Mușlea pare să aibă dreptate. Junii par a fi o asociaţie flăcăiască, ale cărei preocupări sunt controlul raporturilor dintre tineri și fete și a petrecerilor. Ion Mușlea explică foarte bine ritualurile aruncării în ţol și prinderii buzduganului, în care vede probe de iniţiere, caracteristice tuturor organizaţiilor închise, probe la care sunt supuși novicii. In orice asociaţie noul venit era supus unor încercări și acestea vor fi existat și la Juni. Dar ceea ce nu explică Ion Mușlea e rostul acelui ciudat marș spre Cetate, de Miercuri seară și aici pare a se găsi adevăratul sens al acestor obiceiuri.

Inainte vreme nu li se permitea Junilor să intre în Cetate şi ei se opreau înaintea porţii ce mai stă şi azi în capătul str. Mureşenilor şi ce era închisă din vreme în acea Miercuri. Legenda spune că dacă Junii ar fi mers până în Cetate şi ar fi ocolit Sfatul de trei ori, Cetatea ar fi căzut în mâinile lor. Faptul e desigur o legendă şi tot aşa va fi fiind şi ceea ce se spune că odată un June a străbătut până la Sfat (cum?! pe unde? Când cetatea era înconjurată de ziduri bine păzite!) şi l-a ocolit de două ori, dar când să-l termine pe al treilea ocol ar fi fost observat de straja din turn care l-a împuşcat. In această legendă e un sâmbure de adevăr: marşul Junilor pare un atac asupra Cetăţii.

Se pare că acest atac simbolic ar avea la bază unul real. Se crede că la începutul sec. XVII, atunci când Mihai intra în Ardeal, Şcheii ar fi încercat să ia cetatea. Alţii cred că mai curând prin 1612 Săcuii lui Bathory ar fi încercat un atac asupra Cetăţii, prin partea dinspre Şchei şi că ar fi fost ajutaţi şi de o ceată de Români. Şi se mai spune că drept pedeapsă Şcheii au fost obligaţi să vină în fiecare an în aceeaşi zi şi în acelaşi loc şi să simuleze un atac asemănător pe care să-l respingă Saşii. Din această pedeapsă ar fi ieşit obiceiurile Junilor. Faptul e prea lipsit de dovezi pentru a putea fi crezut.

Ceea ce e sigur e că înaintarea Junilor, călări şi înarmaţi, pocnind din pistoale, până în poarta Cetăţii, trebue privită ca mimarea simbolică a unui atac. Intre Saşi şi Români au fost seculare neînţelegeri şi certuri. Desigur că inconştient — dar de ce nu şi conştient?! — Junii au transformat un convoi oarecare într'o venire asupra Cetăţii, într'o ameninţare care era ca şi semnul prevestitor al unui destin care trebuia să se îndeplinească. Şi aici se vede conştiinţa obscură pe care aceşti Români o aveau despre viitorul lor şi încrederea în izbânda asupra unui oraş care era al lor de fapt, dacă nu de drept. Văd

în această mimare de atac întreprinderea simbolică de a relua ceea ce s'a clădit cu banul şi sudoarea Românului şi de aici şi de



Cea mai veche parte din Biserica Sf. Nicolae-Şchei
Foto Netoliczka-Braşov

dincolo. Aşa că dacă Junii n'au fost o organizaţie militară, atacul lor de Miercuri e de sigur un semn al înstăpânirei

românești ce trebuia să vină aici, un elan neîntrerupt, un presimț care-și găsește termenul abia astăzi.

Primul gest pe care l-au făcut Românii din Șchei după Unire, a fost prelungirea cortegiului care se oprea în poarta Cetății. Junii au pătruns în cetate, călări și înarmați și au ocolit Sfatul de trei ori. Atunci a fost scris să se împlinească tâlcul legendei. Și de azi înainte alaiul nu se va mai opri niciodată în poarta Cetății.

CENTURA

1.

Puţine oraşe au împrejurimi asemeni Braşovului. O largă şi deasă centură de sate, toate importante din punctul de vedere agricol şi industrial, strânge oraşul din toate părţile. Nu numai atâta: nenumărate locuri de excursie sunt concentrate în această regiune. Şi satele şi munţii sunt demni de vizitat; peste tot e ceva de văzut şi după ce ai bătut întreaga regiune te gândeşti că niciun alt oraş din România nu e înconjurat de locuri mai bogate, mai civilizate sau mai frumoase şi chiar Bucureştii n'au în jurul lor decât lanţul prăfuit sau noroios al unor sate mizere şi neînsemnate.

In jurul Braşovului se întind zeci de sate, locuite fiecare de câte 3000—6000 de ţărani, sate mari cu case de piatră, cu străzi largi, curate şi pietruite, cu electrică şi apă peste tot, cu gospodării bine întreţinute, împrejur, cu livezi şi câmpii raţional cultivate. O imensă activitate gospodărească şi agricolă se desfăşoară pretutindeni. De aici ar putea lua exemplu o ţară întreagă. Fiecare sat din jurul Braşovului e un sat model. Aşa sunt şi Săcele, aşa e Codlea, Ghimbav, Hărman, Bod, Feldioara, Râşnov, Tohanurile, Zărneşti, Branul şi toate celelalte. Româneşti sau săseşti — de cele mai multe ori amestecate — satele acestea sunt la fel: curate, harnice şi productive, elemente de seamă în economia ţării, în care ar rămâne un gol de neacoperit, printr'o dispariţie a lor. O veche tradiţie gospodărească dăinueşte aici,

pe care n'au putut s'o distrugă nici năvălirile turceşti, nici vicisitudinile războaielor şi crizelor. Pământul e ingrat şi cere o muncă dificilă, precedată de o pregătire îndelungă şi sistematică prin îngrăşăminte. Dar oamenii sunt răbdători până la încăpăţânare şi fierul plugului se înfige aici de sute de ani la aceiaşi adâncime, după cum vaca se întoarce seara de tot atâtea sute de ani singură în sat şi intră pe poarta lăsată larg deschisă. Viaţa e ordonată de un mirific ceasornic invizibil, ale cărui minutare merg perfect în fiecare om şi în fiecare cetăţean şi nu dă greş niciodată. Cumpătarea şi ordinea sunt caracterele înscrise în fiecare faptă a ţăranului din Ţara Bârsei, fie el sas, fie român.

Toate satele acestea trebue vizitate, cu piciorul, controlate casă cu casă, om cu om, cunoscute în amănunţime.

Mai sunt apoi munţii. Ei formează un codru de ziduri crestate, cu vârfuri inegale, continuându-se în jurul Braşovului şi aţinându-se departe — şi nu prea foarte — ca o pavăză protectoare a lui. De cum ai intrat în trecătoarea Timişului ai în dreapta Piatra-Mare, iar în stânga Postăvarul. Peste Postăvar sunt ultimele prelungiri ale Bucegilor, iar mai departe, în fund se văd deoparte Măgura Codlei, înălţime mai mică, şi apoi altitudinea Pietrei Craiului, mai mare.

In centrul tuturor acestor minuni, Braşovul nici nu poate fi conceput fără ele. La farmecele oraşului se adaogă totdeauna acelea ale centurei sale. Fericite oraşe despre ale căror vecinătăţi se poate vorbi tot atât de frumos ca şi despre sâmburele în jurul cărora s'au lipit ca o carne! Braşovul şi cu centura sa fac una.

2.

TIMIŞURILE

Dela Predeal, după ce mai întâi a trecut prin cele două tuneluri, unul mai scurt, altul care îţi pare mai lung decât minuta în care e străbătut, trenul intră în culuarul umbrit al Timişului. Lungul pas, de vreo 16 km în total, este fracţionat feroviar de cele două gări, care ar putea fi mai mult halte, — Timişul de sus (cum vii dinspre Predeal) şi a Timişului de jos (mai aproape de Dârste).

Drumul ţine numai printre înălţimile împădurite cu brazi, în dreapta ale Pietrei mari, în stânga ale Postăvarului, ale căror două vârfuri străjuie ieşirea din trecătoare. Acesta e un loc de rai, plin de surprize, fiecare învârtitură de roată a trenului ducându-te de-a-lungul altei poeni coborîtă în pantă sub poala pădurii şi-a muntelui. In lungul şoselei netedă construită în 1932 curge Timişul cu multe spume şi multe melodii tivind pajişti de o calmă înfăţişare domestică. Peisajul are ceva sălbatic dar liniştit, parcă natura răzvrătită în locurile dimprejur ar fi simţit aici deodată nevoia să se odihnească.

In valea aceasta s'au concentrat câteva vile, puţine — acum începe parcă a se clădi mai mult — la distanţe mari una de alta, câteva pensiuni, un sanatoriu de tuberculoşi la Timişul de Sus, şi câteva colonii, dintre care cea mai frumoasă e aceea primăriei sectorului III albastru din Bucureşti. Aşezată chiar lângă gara Timişului de Jos, clădirea înaltă, alb şi albastru, pare ea însăşi un salut vesel de piatră, iar în curtea ei, vara, sute de urale ieşite din gurile copiilor, cari se agită şi sar vioi, salută trecerea huruitoare a trenului. In dosul gării Timişului de Sus o tabără Y.M.C.A. îşi instalează în fiecare vară corturile.

3.

PIATRA MARE

Dela Timişul de Sus duce un drum pe Piatra Mare. Vârful muntelui se ridică la 1840 m. deasupra mării. Drumul până acolo e sălbatic şi accidentat. La jumătatea lui o cascadă se prăvale între două ziduri uriaşe de stâncă risipindu-se în şuvoaie, în pulberi şi aburi pe granitul care-i dispus în formă de paliere de scări. Sunt scânduri şi scări de lemn prin apă, pe care te poţi urca până în vârful cascadei Tamina, pe marginea unei prăpastii ameţitoare. Dacă nu vrei să ajungi stropit de pulverizările apei sau udat de un pas nemerit prea deseori alături de scândură, în apă, până deasupra gleznei, ai şi o cărare pe alături. Sus se deschide ameţitoare şi adâncimea prăpastiei şi perspectiva largă în spre munţii Bucegi, în faţă.

Pe Piatra Mare e o casă de adăpost pentru turişti, unde poţi sta o lună întreagă, departe de orice societate, în vecinătatea soarelui şi a brumelor. Dedesubt se oferă ochilor trupul ţării Bârsei întins leneş între munţi, cu ondulaţii şi netezimi, iar faţă în faţă îşi ridică mândru fruntea Postăvarul care are doar câţiva metri mai puţin decât Piatra Mare.

Spre Piatra Mare mai duce un drum, pe versantul opus începând dela Timişul de Jos, la locul numit Vadul Morilor. Altă sălbăticie şi accidentare a naturii, plină de variaţie, mai frumoasă chiar decât în spre Tamina, te duce la o altă cascadă şi la o altă prăpastie, care sunt dispuse simetric faţă de celelalte, aşa încât masivul e prins între ele. Şi prin cascada aceasta numită «7 scări» poţi urca stropit prin apă, pe cele scări cuprinse în numele ei, sau pe delături, pe o cărare şi printr'o vale care te urcă deasupra unei prăpastii, zisă «a ursului», tot atât de grozavă ca şi cea a Taminei.

4.

POSTĂVARUL

Pe Postăvarul te duce un drum dela Timişul de Jos chiar în dosul gării, pe lângă casa Primăriei sect. III. Dar e drumul cel mai greu şi nu-l sfătuesc acelora neobişnuiţi cu alpinismul, decât la coborîre. E un drum de pădure care duce de-a-valma cu un pârâu bolovănos, prin care trebue să treci sărind din piatră 'n piatră, căţărându-te adesea peste trunchiuri de copac căzute în latul lui, sau strecurându-te pe sub arborii crescuţi pieziş deasupra cărării strâmte de pe lângă pârâu. La un moment dat o pantă de o repeziciune neobişnuită îţi scoate sufletul vreo 10 minute, pentrucă trebue să o iei pieptiş, neavând posibilitatea de ocol. După panta aceasta drumul e simplu, ai ajuns pe coamă, mergi drept, ajungi într'o superbă poiană, imensă, având în mijloc un izvor şi pe acolo prin cărări bolovănoase la cele două case de adăpost, una mai jos, a societăţii săseşti de turism S.K.V., alta a societăţii româneşti Turing Club. Vârful e la 100 de metri mai sus, la 1804 m deasupra mării. Aceeaşi vedere asupra Ţării Bârsei, aceeaşi situare în faţa Pietrei Mari. Cele două vârfuri se privesc trufaş.

Deasupra, cărări largi, drumuri întinse, dau impresia unui ţinut obişnuit, nu a unei înălţimi deasupra oricărei lumi. Drumurile se vâră în pădure, pe sub coridoare parfumate de brazi, prin stufişuri, prin luminişuri... Şi aici se poate locui o vară întreagă la una din cele două case de adăpost.

Pe Postăvar se mai poate urca din Braşov, pe un drum foarte lung care pleacă dela extremitatea dinspre Şchei a Tâmpei şi urcă pe nesimţite prin pădure până unde se uneşte cu Drumul care vine dela Timişul de Jos. E drumul cel mai lung dar şi cel mai uşor, mai comod.



Vedere pe Postăvarul

Foto Direcția Presei-București

Un alt drum, izolat de celelalte două, începe din Poiana Brașovului și merge pe cărări în serpentină până la casa de adăpost S.K.V.

5.
DÂRSTE-SĂCELE

O linie ferată electrică pleacă dela capătul Promenadei, de lângă parc și după ce străbate Calea Victoriei din Blumăna, la fabrica Schiel o ia la dreapta pe str. Carpaților. Țugul galben se îndreaptă prin cartierele mărginașe de fabrici și locuințe muncitorești din dosul Tâmpei, spre Satulung. După câteva opriri în oraș sau în margine trenul ajunge la noul amplasament al fabricilor unite de vagoane (Astra, Unio și Romloc), ale căror edificii se ridică și se lățesc pe o suprafață pătrată de câțiva kilometri, le lasă în dreapta și se afundă în verdeața pomilor care-l duc până la Noua. De aici mai e puțin până la Dârste.

La Dârste e prea puțin de văzut: o mahala de oraș cu câteva fabrici, una de bere, cu un bazin frumos pentru lucrătorii de acolo, cu o locuință și un parc mai frumoase, dar numai pentru patron. Dârste e o plată îngrămădire de case în câmpia afumată de toate trenurile care trebue să poposească aici. Doar numele i-a ajuns celebru ca al unui Versailles fără nicio strălucire, loc de încrucișare a drumurilor. Intr'o parte mergi la Timiș, într'alta la Săcele, într'alta la Brașov și pe dincoace te înapoiezi la Noua. Grație acestei găsiri între locuri propice a căpătat și Dârste o aparență de fascinație, dar nicio fantezie nu poate împlini realitatea plată ce se ascunde sub acest nume.

Mai departe trenul acela galben te duce până la Satulung, unde se înșiră câteva sate pe o întindere de zeci de kilometri,

apropiate foarte între ele, despărţite doar de un deal, câteva câmpii sau de o gârlă. Cele şapte sate — cum li se mai zice — sunt modele de gospodării cuprinse şi aici se poate trăi vara ţărăneşte dar şi curat şi se poate găsi o odihnă şi un aer care la Braşov sunt — orice s'ar zice — citadine, adică prăfuite, sgomotoase, incomplete. Sate vechi, ele au fost spectatoare, ba uneori şi actori în marea dramă istorică pe care a jucat-o Braşovul. Aici se refugiau ţăranii munteni din faţa impozitelor oneroase, aici se ascundeau ţiganii robi evadaţi, ba uneori şi boieri temători de nasul sau capul lor găseau adăpost în fânul din podul acelor case ţărăneşti. Astăzi trebue vizitate acele case de oameni aşezaţi, gospodari care-şi cultivă grădinele de legume şi fructe şi cresc animale în curtea curată.

Cele şapte sate sunt: Satulung, Cernatu, Baciu, Turcheş, Tărlungeni, Purcăreni şi Zizin. Acesta din urmă e şi staţie balneară.

6.

NOUA

Din cea mai imediată apropiere, cea mai frumoasă localitate aceasta este.

O gară mică — de carton, ar spune Eugen Ionescu — şi curată priveşte pe vizitatorul pe care ţugul galben l-a legănat o jumătate de ceas. In spatele ei urcă puţin o alee, iese într'o stradă de ţară şi numai decât se termină într'o poiană la marginile căreia se ridică pădurea. Doar câteva vile sunt — nu ştiu dacă or fi cinci, toate! — de închiriat toate pe timpul verii când oamenii vin să-şi cureţe aici coşul pieptului (când se mai poate!). Mai e şi un fel de hotel pensiune, imensă hărăbaie de lemn şi zidărie, ceva fără stil, poate cu confort,

în orice caz singurul loc unde se poate refugia un vizitator de câteva zile. Mai e în poiană și o cârciumă cu orchestră, vara. Cântă câțiva țigani, și un gurist farmecă lumea cu ultimele producții ale civilizației, o romanță de Fănică Luca, o rumbă sau un tangou.

E o fermecătoare lipsă de civilizație în Noua și e bine așa. Singurele semne ale ei ar fi niște statui cioplite de vreun pietrar italian, venit cine știe când și de unde în viligiatură, statui de amorași goi sau Venuse așa cum se fabrică în serie atâtea și care melancolizează curțile vilelor cu țipătoarea lor lipsă de gust. La Noua nu se face baie — cred — decât cu furtunul sau cu stropitoarea, iar locurile atât de necesare omului mai sunt desigur ca în vremea preistorică gropi cu două scânduri găurite, deasupra. Insă dacă ar fi altfel, dacă ultimul confort s'ar instala aici, Noua ar fi invadată de toată stârpiciunea snobismului bucureștean, ar apărea tenisul și ping-pongul, mașinile ar sta în șir așteptând burțile dorite de plimbare sau ar împuți aerul cu parfumul civilizației mecanice și n'ai mai putea să te învârtești fără să dai de grupuri grețoase din care limba franceză țâșnește și prin pori, ca transpirația (aceasta însă fără greșeli de sintaxă ca franceza). Fiindcă în Noua nu e niciun «palace» confortabil nu pot veni decât câțiva vizitatori, câteva familii, puține, a căror prezență nu-ți strică digerarea frumuseților naturale.

Căci Noua nu e un ansamblu de case.

Noua este pădurea!

Cea mai clasică pădure. Codrul așa cum l-au înțeles până azi toți cântăreții lui, așa cum îl va fi văzut și Chateaubriand pentru ca să poată emite ipoteza că omul l-a imitat în clădirea catedralelor gotice. Pădurea din Noua e imensă. O întindere necuprinsă și neatinsă de toporul barbarului animal civilizat... Drepți, brazii, numai brazii, pomi care simbolizează demnitatea

şi curăţenia de cuget... Bradul nu creşte strâmb nici-odată, nici contorsionat. Vârful lui este ca o frunte cinstit înălţată şi pur, în albastru. Se pierd în înălţime, la câteva zeci de metri, frunţile brazilor care se înşiră pe kilometri, drepţi, coloane depărtate egal una de alta, de-a-lungul cărării care se întinde printre ei.

Un sentiment de pietate, de religiozitate, te cuprinde când înaintezi printre paznicii neclintiţi ai tăcerii, de care răgetele intelectuale ale unor veseli excursionişti se izbesc şi cad, pedepsite imediat cu o tăcere mai grea aşternută deasupra. Sgomotele pădurii sunt tot tăcute, discrete. Doar păsărelele ştiu să vorbească brazilor, dar atât de puţine... brazii nu sunt ospitalieri, cu braţele lor de arici. Pe deasupra pădurii, departe, câte o cioară-şi clăteşte ciocul cu azur crezând că imită privighetoarea. Dar ecoul se pierde pe sus, nu cade la fund niciodată.

Cărarea dintre brazii pădurii din Noua e un drum falnic, ca nava prelungă a unei catedrale. La fiecare pas eşti ispitit să-ţi îndoi genunchii, căzând într'o adoraţie mută în faţa făcliilor clătinate de vânt, ale naturii. Nu-i calm ceea ce simţi aici. ci îndemn spre rugăciune.

Şi din necuprinsul dens al brazilor se desprinde un parfum pătrunzător de brad. Aerul e îmbibat de esenţa tare a coniferelor şi poţi deosebi în sinteza mirosului desprins, aroma deosebită a acului căzut şi uscat, de aceea a răşinei, prima mai crudă, mai discretă, a doua mai metalică, mai străbătătoare, medicinală. De cum intri în Noua te prinde de nas această puternică mireazmă, amestecată în ozonul aspru. In Noua nu e aer, e numai ozon. Primele zile nici nu-l poate suporta un piept neobişnuit sau slab. După câteva ore de aspiraţie a lui te simţi aiurit, zăpăcit, parcă ai fi aspirat din gazul hilariant al Doctorului Ox.

In pădure, într'un spaţiu care a fost odată luminiş, dar acum e acoperit de tavan de frunze, o fântână cimentată: « fântâna hoţilor ».

Pădurea merge neîntreruptă până la Dârste. O poţi străbate cu piciorul, pe aceeaşi cărare pe unde din loc în loc se mai lasă panta către stânga sau se urcă spre dreapta, alteori revine la acelaşi nivel în ambele părţi, mereu variindu-se aspectul pădurii, dar cu o nuanţă imperceptibilă, pe care o distinge numai acela care iubeşte şi cunoaşte (nu-i tot una?) pădurea. E în variaţia subtilă a aceleiaşi şi mereu aceleiaşi păduri ceea ce e variaţie în schimbarea imperceptibilă a mereu aceleiaşi mări, cu tot alte valuri şi tot alt cer, deşi mereu aceleaşi, deosebite între ele doar de o nuanţă minimală care e în fapt totul.

Pădure de brad, înaltă construcţie arhitectonică, supremă desfăşurare de geometrii vegetale, de proporţii sublime, expresie a unui gând divin, pădurea dela Noua e dintre toate ale regiunii cea mai perfectă.

7.

STUPINI

Mic sat situat la 3 km departe de Braşov, se ajunge la el în continuarea străzii Lungi din Braşovechi. E un sat de fermieri, care printre vile şi ferme pe care arendaşii români le-au cucerit dela foştii proprietari saşi, se întind grădini şi livezi frumoase, care alimentează cu legume şi fructe întregul oraş, precum şi stupii cu albine care justifică numele localităţii. Albinele mai tabără uneori şi asupra oraşului muşcând pe vilegiaturişti, dar aceasta nu trebue să sperie pe nimeni, deoarece fenomenul se petrece individual şi nu colectiv, aşa

că fiecare poate trăi cu speranţa că acela care va merita compătimirea pentru o teribilă înţepătură va fi vecinul său. Altfel afară de albine Stupini nu mai are nicio însemnătate istorică.

8.

BOD

Sat industrial şi gospodăresc, e primul pas dincolo de Braşov în spre interiorul Ardealului. O fabrică de zahăr merită să fie văzută, care consumă toată sfecla câtă se produce, în cantităţi enorme pe câmpiile împrejmuitoare. Tot aici s'a instalat şi noul post de Radio, de o putere de emisiune foarte mare, ale cărui clădiri multe, noi şi vesele se înşiră pe linia ferată, în dreapta ei, în jurul stâlpului ameţitor de înalt, sfredelind cerul cu vârful din care-i atârnă câteva fire de mustaţă de sârmă.

9.

FELDIOARA

Incă un sat gospodăresc model, pe care-l ajungi mergând spre Nord cu autobuzul. Loc unde a fost bătălia victorioasă a lui Petru Rareş, contra armatelor imperiale ale lui Ferdinand al Austriei, merită să fie vizitat şi pentru casele şi gospodăriile săseşti şi pentru a vedea ruinele castelului clădit de Cavalerii Teutoni acum 700 de ani şi biserica sa foarte veche (ale cărei câteva picturi vechi din sec. XVII se află însă la muzeul săsesc din Braşov).

10.

POIANA BRAŞOVULUI

Din capătul Şcheiului drumul continuă spre Poiana, după ce mai întâi trece printre «pietrele lui Solomon», sau, cum i se zice în Şchei, «Intre Chetri». Aici vin Junii să-şi petreacă ziua de Miercuri după Paşti, după vechiul obiceiu. Locul e sălbatic şi măreţ, cu cele cinci stânci gigantice în dreapta şi în stânga, cu pomi împădurite pe sus — cu brazi — şi dedesubt râuleţul care vine vâjâind din munte.

Imaginaţia populară impresionată de peisagiul neobişnuit i-a şi scornit o legendă. Un rege ungur, Solomon, care a luptat cu Bulgarii în sudul Dunării şi a fost bătut de ei, a dispărut fără urme. Poporul vrea ca acest Solomon să se fi oprit aici şi că după ce şi-a îngropat averile pe undeva prin Şchei — pe Coastă sau în Groaveri, dacă nu chiar în grădina lui Ţimân de lângă biserica pe Tocile — a vrut să sară cu calul de pe o stâncă pe alta şi n'a reuşit. De ce-o fi vrut să sară, legenda nu spune, dar poporul îţi arată în stâncă o urmă, ca de copită, despre care se zice că e chiar locul unde calul regelui şi-a proptit piciorul.

Mai la o parte un hangiu isteţ a ridicat un han care se chiamă «La Regele Solomon» şi are pe fronton chiar portretul regelui — nu fotografic, desigur — călare pe năzdrăvanu-i cal ridicat în două picioare şi seamănă foarte bine cu Negru-Vodă.

Dela «pietrele lui Solomon» drumul merge urcând uşor, dar mereu. Te poate duce până la capăt şi o autoşenilă, dar e păcat să strici acest drum cu hurducăiala maşinei, când cu piciorul poţi să te opreşti mereu să admiri ceea ce natura a izbutit mai frumos. O vreme se înşiră pe stânga valea prăpăstioasă, înfundată cu pomi şi în fundul căreia curge pârâul

de munte. La un loc drumul o coteşte la stânga şi atunci pe dreapta se deschid poeni largi şi întinse, cu covoarele pajiştilor bătute în cuc de flori.

Pe jos faci vreun ceas şi ceva până la capătul drumului unde se deschide Poiana, o adevărată poiană, adică o vale



Poiana Braşovului — iarna

Foto Netoliczka-Braşov

imensă, ca un fund de cazan, cuprinsă între pante dulci şi mai la margine între înălţimi. De aici se vede Piatra Craiulu într'o parte şi în cealaltă te urci pe masivul Postăvarului, ale cărui cărări încep chiar de aici de jos.

Poiana e la o altitudine de peste 1000 de metri deasupra mării, loc cu climă alpină înaltă, prielnic medicaţiunii bolilor de piept. O pensiune şi două trei restaurante, câteva vile, sunt

precursoarele unui sat care e pe cale să se nască, deoarece locurile s'au parcelat și au fost împroprietăriți mulți cetățeni. Aerul e foarte bun și peisajul frumos, dar nu e ceva deosebit, deoarece lipsește o perspectivă deschisă larg. Totul e strâns între înălțimi. Dar prin păduri sunt locuri de plimbare admirabile și mai e și Postăvarul aproape. Peste câțiva ani Poiana își va mai pierde din farmec dacă se vor îndesi clădirile, dar va câștiga într'un confort care-i lipsește acum de tot. E și lipsă de apă aici și asta o deservește.

Iarna e un loc prielnic pentru sky și pe toate colinele astea albe lungi dâre sunt lăsate de lunecătoarele siluete fantomatice ale sportivilor. Și atunci când în Brașov e un ger de crapă pietrele, în Poiană, între 10 dimineața și 3 după amiază, la soare e o căldură de 40° cu plus, care te silește să umbli în cămașă sau să faci băi de soare.

11.

CODLEA

Pe linia ferată Brașov-Făgăraș-Sibiu prima stație este Ghimbav, a doua Codlea. Un sat de vreo 5000 locuitori, dintre care 2000 Români și restul Sași. La această proporție aproape egală evident că repartizarea naturală a bogățiilor e de 85% în mâinile Sașilor și doar 15% într'ale Românilor, care lucrează mai mult prin fabrici, cresc vite, sau se închiriază pentru muncile câmpului. E un sat frumos, după tipul celorlalte, cu aceeași veche biserică medievală în centru, cu un hotel frumos, o primărie mirosind a istoric, alături, iar mai sus, pe coline cu o altă biserică, românească aceasta în chiar cartierul românesc. Chiar sub dealuri două admirabile parcuri sunt așezate.

Codlea e strânsă chiar la poalele înălţimilor care se ţin lanţ, împădurite, până la Măgura — încă una dintre multele Măguri ale ţării — zisă a Codlei, munte însemnat şi pentru înălţimea sa (1294 m.), dar şi pentru luptele ce s'au dat aici în timpul războiului mondial şi unde Românii au pierdut multe vieţi. Sat agricol şi industrial, Codlea e însemnată prin industria lemnului care e trecut dela stadiul de arbore până la forma de mobile, foarte frumos lucrate. Mai sunt aici mori şi se cultivă mai ales flori. Sunt zeci de sere în care gingaşa făptură vegetală e crescută cu grijă la temperatura potrivită, în orice anotimp.

Dacă pleci din «livada mărului», care se găseşte pe o înălţime deasupra satului, poţi merge deadreptul la băile numite «Carmen-Sylva».

Drumul acesta e o minune. El duce prin pădure care e vastă şi de o diversitate miraculoasă. La o distanţă de un km abia, între înălţimi, o poiană imensă şi verde stă prinsă între înălţimi ca un circ. In dreapta duce drumul în urcuş, tot prin pădure, spre acele băi, cărora li se mai zice şi Waldbad. E adică un bazin, chiar sub stânca din care ies izvoare ce primenesc mereu apa, frumos amenajat, tivit de cabine, în mijlocul naturii sălbatice, la o depărtare de o oră de sat. Un restaurator a avut grijă să-şi amenajeze un pavilion pentru săturarea înfometaţilor şi însetaţilor.

Din poiana de unde pleci spre Waldbad, un alt drum pe stânga, duce, prin mai pitoreşti cărări, în ambele părţi ale cărora se deschid din loc în loc vâlcele înflorite coborând în pantă dulce — misterioase adăposturi pentru zâne, prea rar vizitate de piciorul omenesc care nu tulbură sborul lin al spiritelor pădurii — cu cotituri neaşteptate, până la poalele Măgurei. Ascensiunea, pe o serpentină, e tot atât de agreabilă şi uşoară ca şi aceea a Tâmpei, iar sus aceeaşi

privelişte larg deschisă asupra Ţării Bârsei, e adăpostită sub straşina de piatră a unei scorburi în stâncă, unde dimineaţa pe la trei, după ce ai umblat toată noaptea prin pădure în excursie aventuroasă, pe o noapte fără lună, aprinzi un foc haiducesc, aşteptând răsăritul soarelui. Pe vârf culmea e golaşă şi pietroasă, iar mai departe, prin văi, o stână colcăe de ciobani şi oi. De aici, vederea se duce până departe când ceţurile dimineţii încep să se ridice, risipite de primele suliţi ale soarelui ivindu-se de sub zare.

In spatele Măgurii, din vechea cetate clădită de Cavalerii Teutoni se mai văd doar zidurile înegrite ale fundamentelor.

Imprejurimile Codlei, cu pădurea atât de plină de surprize, cu fiinţele ei, cu veveriţe şi paseri, cu o vegetaţie caracteristică, surprinzătoare, cu bureţi crescând sub umbra făgetului, cu cărările neştiute şi misterioase pline de rugina acelor de brad, cu ozonul puternic parfumat de brad, sunt cele mai frumoase locuri de excursie.

In Codlea se poate petrece cea mai plăcută şi mai odihnitoare vară, locuind chiar în casele curate ale locuitorilor, şi nici decum la hotel sau o vilă.

12.

RÂŞNOV

Până la această bucată de oraş duce o cale ferată secundară care se opreşte mai departe la Zărneşti. Spun bucată de oraş, pentrucă niciun sat din Ţara Bârsei nu seamănă cu ceea ce Românul îşi închipue că trebue să fie un sat. In satele din Ţara Bârsei nu e nici murdărie, nici primitivitate. Casele zidite în piatră şi cu porţi grele sunt aceleaşi pe care le găseşti şi în Braşovechi. Electrica circulă peste tot şi oamenii citesc

zilnic gazeta. Străzile tăiate larg și drept sunt străjuite de alinierea compactă a caselor. Așa sunt *toate* satele din Țara Bârsei. Unul seamănă cu celălalt și dacă nu ești bine orientat poți crede în Ghimbav că ești în Bod, Codlea sau în Râșnov.

Aici te poate înșela mai greu aparența, pentrucă în mijlocul satului chiar, stăpânește înălțimea cu vechiul castel teuton în vârf. Cetatea — mai mult decât castelul — construită de cavalerii cari au făcut atunci, în 1211, vreo șapte, n'ar fi rezistat desigur dacă n'ar fi fost reconstruită mereu între timp, ultima oară chiar în sec. XVIII, pela început. De departe, pe una din cele două înălțimi care țin satul în poale, se văd întinse zidurile albe, cu acoperișul de olane roșii ca și casele de jos.

Printr'o curte gospodărească, a cărei proprietate individuală ți se pare că o violezi, pătrunzi pe drumul ce te duce sus. E o serpentină sălbatecă, neîngrijită deloc, cu bolovani stâncoși poticnindu-ți mereu pașii, acolo unde nu formează chiar trepte naturale și tăiată într'o pădure de molifți ale căror foarte lungi ace sunt strânse buchete ca niște gheme de arici. Sus trebue să tragi de o sârmă care agită în interior un clopot și să aștepți cum așteptau pe vremuri solii trebuind să fie primiți. Incepi să te simți deodată cavaler rătăcitor, lăsat la voia bunătății castelanului, ți-e teamă că nu vei fi primit și simți tremurând la coapsă o spadă inutilă. Dar dinăuntru nu te primește niciun ochiu cercetător, dușmani nu mai pot veni, ci ușa se deschide singură, acționată printr'un dispozitiv de mecanică rudimentară și nu te așteaptă nimeni înăuntru.

Pătrunzi între zidurile calcinate și te urci pe scări șovăinde, îndoindu-se sub pași, treci pe podețe de lemn și ajungi în curtea interioară a Cetății. Zidurile sunt duble, având între ele un coridor unde se adăposteau ostașii. Prin ochiurile de

zid, unde încape un om întreg, în grosimea de doi metri a zidăriei, se vede în vale oraşul aliniat ca de paradă, cu străzile largi şi drepte ca un spirit ordonat şi mai departe, cu peticele nenumărate care-l cârpesc multicolor, câmpul.

In interiorul Cetăţii sunt camere multe, unde se retrăgea, pe vremuri, tot satul. Fiecare familie îşi avea camera unde venea direct, ca în vilegiatură, atunci când primejdia se anunţa. Provizii vor fi fost de mult aduse şi apă venea din fântâna din curte, săpată pela mijlocul sec. XV şi având o adâncime de câteva zeci de metri. Civilizaţia oferă şi deastădată ajutorul ei amatorului curios de senzaţie: o serie de becuri electrice a fost vârâtă pe gura puţului ca într'o beregată un maţ de spălături intestinale, până în fund şi un buton învârtit îţi arată până departe înşirarea de luminiţe care se duce în adânc.

Pentru amatorul de medievism tare decepţia este imediată: nici săli de cavaleri, nici turnuri uriaşe, nici scări, nici trape... Dar când dai drumul fanteziei aceşti muri cu dinţii rânjiţi ai cărămizilor ieşiţi din tencuială, cu bolovanii prăvăliţi, cu orbitele deschise spre câmpie, cu arcadele şi cămările lor, cu coridorul interior, vorbesc de un trecut de eroism burghez, cu spaime în toiul nopţii, cu efort defensiv şi foame îndelungată şi nu poţi să nu freameţi când, în dosul cetăţii, priveşti porţile duble între care duşmanul era prins prin viclenie şi măcelărit de ocupanţi.

Pe sub zid duce o cărăruie. Aici simţi toată apărarea măreaţă a Cetăţii. Iar din vale te cuprinde ca un abur vrăjitoresc de parfumuri vegetale, o sinteză ameţitoare în care cea mai lipsită de miros plantă îşi insinuează totuşi o aromă. E un miros sălbatic de burueni a căror sevă fierbe în razele soarelui, un amestec de plante în care intră şi adierea sulfinei şi a levănţicăi şi suavitatea fânului şi esenţele tari ale



Cetatea Râşnovului

Foto Direcţia Presei-Bucureşti

moliftului, totul într'o învălmășeală toridă și capțioasă. In cealaltă parte a Cetății se întind livezi și grădini și pe acolo e și drumul de căruțe care duce sus. Dincolo cealaltă înălțime acoperită tot cu brazi stă fratern alături și sus acolo, dacă te urci, vârful e pleșuv și te poți îmbăia în soare stând prin ierburile crescute printre stânci.

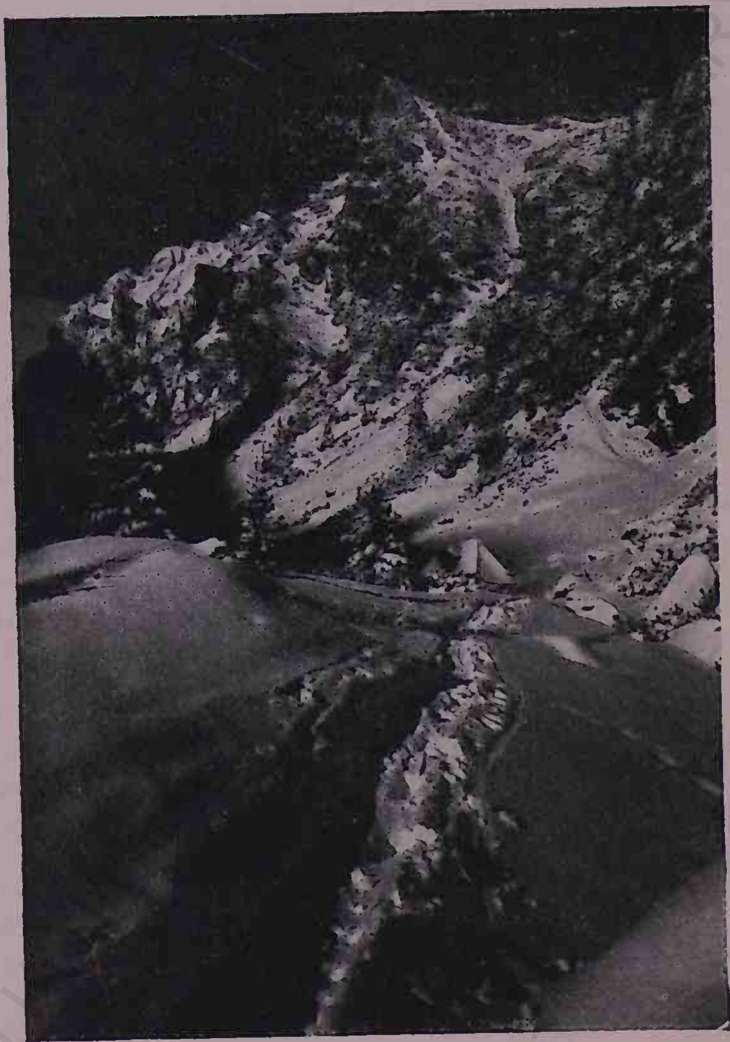
Cetatea e păzită de un... cetățean care joacă și rolul de pompier. Focul e zărit de el și alarma dată prin tragerea unui clopot, iar direcția o dă tot el strigând de sus încotro trebue să alerge cetățenii de jos, abilitați pentru această meserie. Veghea asta, cu tot aspectul ei bătrânesc, se păstrează în acel sat cu tradiția atât de concret păstrată în piatra Cetății. Ar fi păcat să se distrugă această mărturie istorică. O reconstruire a ei s'ar impune. Dar nu o renovare care să o falsifice, să introducă elemente noui. Să se întărească tot ce există și atâta. Pentrucă în starea în care se află azi Cetatea, nu are de trăit mai mult de o sută de ani, poate două... Și pietrele acelea de sus vorbesc despre o istorie cu invazii tătărești și turcești și cu o vitează rezistență a oamenilor din partea locului.

Râșnov e sat gospodăresc. Aerul sănătos atrage mulți vizitatori cari găsesc pensiune la țărani. Jumătatea dinspre Nord e ocupată de Români și doar cea din Sud e a Sașilor. Mai poate fi vizitată la Râșnov vechea biserică săsească și o fabrică de țesut covoare.

13.

BUCEGII

Unul din cele mai frumoase masivuri din Carpați sunt Bucegii și se întinde între Sinaia și Brașov. Se poate urca pe multe drumuri, pe la Sinaia, pe la Bușteni, pe Valea



Casa Mălăeşti (Bucegi)
Foto Direcţia Presei-Bucureşti.

Cerbului, pe Valea Dihamului, sau pela Urlătoarea, pela Predeal, pela Bran și dela Râșnov pe Valea Mălăeștilor.

Munți calcaroși și accidentați, ei au vârfuri mândre, ca Omul, Caraimanul, Jepii, prăpăstii și peșteri ca aceea a Ialomicioarei. Case de adăpost, stâne sau schituri primesc pe vizitatorii nenumărați pe cari nu-i sperie destul de desele accidente și care continuă să se urce pe stânci punând piciorul încălțat cu bocanci potcoviți și vârful ascuțit al alpenștocului, sau lăsându-se vesel pe cărările care coboară acolo pe înălțimi ca pe niște câmpii pietroase din Arabia, în care albul e coloarea unică. Sus de tot, câmpiile sunt sterpe de orice vegetație. Doar edelvasiul mai ispitește pe câte un excursionist netemător de amețeală, amăgindu-l să-și întindă coastele deasupra unei prăpastii, către stânca pe care steaua cenușie și catifelată o punctează. In mijlocul verii petece de zăpadă au mai rămas din loc în loc pentru ca să minuneze orășenii rătăciți în munți la un an odată. Pe Jepi, niște rude sărace ale bradului se întind de-a-lungul pământului pe care-l strâng la sân ca să-i scoată ultima fărâmă de căldură, arbuști rahitici și demni de milă, care dau numele lor falnicei înălțimi. Intre Omul și Peșteră o pantă aspră duce pe călători ca un tobogan într'o repeziciune simțită de palme și adesea și de fundul pantalonilor. In vale un câmp vast se deschide cu o stână și toți câinii vin fuga să se dea la om.

Peștera e o sublimă creațiune naturală, desfășurându-și intrarea în înălțimea maestoasă a muntelui. Dacă te sui deasupra peșterii ai dedesubt o prăpastie, cu pârâul care se îmbulzește să ajungă mai repede în vale. Inăuntru drumul obișnuit al peșterilor e pe o podină șubredă de lemne deasupra terenului umed, deasupra apei care mustește și clipocește pe delături și printre marile urdori de calcar ale muntelui, prinse în stane uriașe și sus și jos, de forme nenumărate,

cu aspecte groteşti de figuri geometrice stricate în linia lor perfectă, mai impecabile sau mai desorganizate, sau de pietre de var, stalactitele şi stalagmitele se împreună uneori, surori siameze la vârfuri.

Bucegii se întind, bogaţi în surprize, spre Bolboci şi spre Padina, cu case de adăpost, cu scorburi misterioase săpate de ape în inima munţilor, cu frumuseţi care umilesc orice încercare de descriere.

14.

ZĂRNEŞTI

Aceeaşi linie ferată care trece prin Râşnov, după ce s'a oprit un minut în Tohanul vechiu, sat pitoresc la poale de dealuri, se opreşte în Zărneşti. Linia ferată a trecut paralel cu masivul Bucegilor care se vede în fund violet şi cu pete de cremene, impresionant cu apariţia lui de falnic păzitor de hotare. Zărneşti e un sat aşezat la câţiva km. departe de zidul Pietrei Craiului. Sat de gospodari, unde se află însă şi câteva fabrici, câteva industrii, dintre care cea mai de seamă e e hârtiei. Sunt două fabrici, una de hârtie şi alta de celuloză. Ştie cineva că întemeietorul acestei industrii e aici Gh. Bariţiu care a adus şi a instalat maşinile şi a fost 20 de ani proprietarul fabricelor, pentrucă avea nevoie de hârtie pentru « Gazeta » lui? Bătrânul luptător a fost unul dintre primii industriaşi români! Acum fabricile au intrat pe mâinile unor venetici care le exploatează dela Budapesta. Mai sunt în Zărneşti mori, ferăstrae şi ţesătorii. Lemnul e adus din munte, unde pădurile se exploatează acum mai raţional.

La capătul Zărneştilor drumul duce întins alb sub soare şi praf între cei doi munţi, în stânga acela mai mărunt, Măgura,

în dreapta acela copleşitor în masivitate, al Pietrei Craiului. La rândul ei aceasta e împărţită în: cea mare şi cea mică. Intre cei doi munţi drumul se înfundă printre pantele care devin din ce în ce mai abrupte, înălţându-se pe măsură ce înaintează



Cabana de pe Omul — iarna

Foto Netoliczka-Braşov

şi acoperite cu păduri amestecate cu fag, carpen, stejar şi din loc în loc masive de brazi. Un pârâu limpede curge sprinten clinchetind sgomotos printre prundişul bogat adus de sus. La un loc două stânci enorme sunt transformate în cariere din care dinamita taie piatră, fărămiţându-le. In sfârşit, mai departe pârâul te părăseşte şi liniştea cade grea; tăcerea e doar puţin sfâşiată de către un izvor care apare şi se ascunde repede sub pământ, sau de altul care cade de sus, pe stânci, cu un

sunet de pânză cristalină în destrămare. Mai încolo drumul se strânge mereu, stâncile devin tot mai mari, mai lungi, mai înalte şi în sfârşit intră în aşa numitele « Prăpastii ».

Sunt câteva stânci de zeci de metri înălţime, ridicându-se în dreapta şi 'n stânga, cu ameninţătorul aspect al canioanelor americane. Zidul e aproape drept şi doar la bază câteva scorburi te fac să bănui, sau vizuini de animale sau intrări de peşteri care s'ar afunda în munte. Sus gingia prăpastiei e tivită cu pomi aplecaţi ca nişte măsele care privesc în adânc. Jos solul e acoperit de bolovăniş, adus de torentele deslănţuite primăvara la topire. Din stâncă se desprind uneori bucăţi agăţate, gata parcă să cadă şi aştepţi ca ruperea să se producă în momentul chiar în care le priveşti. In coridorul acesta nu te însoţeşte decât liniştea, o adiere caldă pe care o aduce curentul de aer, când şi când, de sus şi parfumul pădurii.

In stânga două drumuri, la distanţe potrivite, te pot duce pe Măgura. In dreapta un altul te urcă pe Piatra Craiului. Pe aceasta te poţi sui şi din câmpie, după ce ai mers un timp de-a-lungul peretelui muntelui, care se 'ntinde pe câţiva km. lungime.

Prăpăstiile din Zărneşti, de o sălbatecă frumuseţă naturală, lucruri minunate, imposibile de pus în valoare, sunt prea departe de sat şi acesta încă, prea departe de Braşov. Un străin adus aici n'ar putea decât să rămână uluit de această creaţie naturală care nu poate fi descrisă în toată măreţia ei.

15.

BRAN

Dela Răşinar două drumuri se despart: unul duce, în dreapta spre Tohanul vechi şi de acolo mai departe la Zărneşti; celălalt, la stânga, după ce a trecut prin Tohanul-Nou, se opreşte la

Bran. De fapt autobuzele, singura cale de ajuns la Bran, nu se opresc aici. Ele merg mai departe, prin trecătoarea din Carpaţi, prin vechiul pas al Branului, pe unde sute de ani au trecut şi Românii şi străinii, când într'o parte, când în cealaltă, — într'o vreme când pasul Timişului nu era întrebuinţat — până la Câmpulung. Numai două erau căile umblate de negustori, de călători şi de armate, până în secolul XVIII: pasul Bran şi ceva mai la dreapta pasul Rucăr. Pe acelaşi drum veneau şi Turcii şi poate din acea pricină râuleţul care curge atât de sgomotos şi spumos, verzuia apă a Turcului, se va fi numit astfel. Tot din motivul acesta s'a şi clădit aici castelul ce stă drept în gura văii şi pe care-l vezi de departe, dar apare mai falnic atunci când coteşti la dreapta. Aici era punctul ultim al trecătoarei, care după ce ocoleşte castelul într'o curbă de o jumătate de cerc, se 'ntinde drept şi se desface largă între înălţimi — mai mici la stânga, mai mari la dreapta, unde se ridică Măgura cea care e despărţită de Piatra Craiului prin prăpăstiile dela Zărneşti. Perspectiva e largă, împădurită şi verde şi pe aici se duc mai departe autobuzele până la Câmpulung, intrând aşa cum se vor fi dus mii şi sute de mii de care şi de oameni pe vremuri, pe aceeaşi trecătoare care se 'ngustează şi coborînd pe aceleaşi drumuri în spirală, ameţitor de prăpăstioase. Iată un drum străvechiu, pe care, cu toate renovările ulterioare, îl străbat oamenii de peste şapte sute de ani (dar nu vor fi trecut oare tot pe aici şi Romanii cari trebuiau să ajungă la castrul lor de lângă Râşnov?!) şi autobuzul e nepotul căruţei cu polog de rogojină.

E fermecător castelul din Bran, în loc de pază, printre suliţele ascuţite ale brazilor care-l străjuesc cu bogată revărsare de ozon.

Satul e o risipire de case, pe câţiva kilometri, case lipindu-se rareori şi doar pe alocurea, de cele mai multe ori despărţite de

lungi grădini sau de ridicături naturale. E o risipire de sat de munte, cu casele pierdute pe drum la mari depărtări, aşezate în poziţii obligate de natură, dar şi strategic. La munte nu te poţi apăra în linie strânsă, ci în desfăşurare tactică.

Aerul curat şi nu prea tare a făcut din Bran o staţiune climaterică de prima mână şi n'aşi sfătui pe acela care vrea să locuiască acolo să meargă nepregătit, pe la jumătatea lui Iulie, căci găseşte totul ocupat şi-i rămâne să cantoneze sub cerul liber, la lumina stelelor. Dela 1 Iulie şi până la 1 Septemvrie toate locuinţele sunt ocupate din vreme.

Priveliştile ce se deschid sunt paşnice şi înviorătoare. Natura e aici îmbunată şi nimic sălbatec nu se vede în liniile calm ondulate ale dealurilor chelboase de arbori, dar verzi de iarbă, sau în stâncile uşor conturate şi acoperite de brazi. Frumuseţea care iese din comun e Castelul.

Ridicat la începutul veacului XIII de către cavalerii Teutoni — e unul din cele 7 castele făcute de ei — poate în 1211 (deşi o inscripţie din capelă spune anul 1207, dar atunci nu veniseră încă Teutonii), Castelul e strâns într'un masiv bloc armonios. Te izbeşte întâi coloarea, un cenuşiu amestecat cu alb, un cenuşiu ciudat aşa cum nu găseşti decât în pânzele lui El Greco. Tot castelul e aşa, afară de turnul din stânga — când vii din spre Braşov — a cărui piatră este brună închis.

Acoperişurile de ţigle au o coloare roşie aspră către care acel brun face o armonioasă trecere. E o clădire de stâncă, de ziduri înalte, cu un corp principal căruia i-au fost alăturate turnuri şi contra forturi, în dreapta, în stânga, şi în flanc. Castelul se desface în înălţime deosebit de cel al Râşnovului, care se desface în lungime, pe câteva sute de metri. Dar pe când acela era pe un vârf de deal, inatacabil, acesta e pe cea mai mică înălţime în fundul văii. Te decepţionează chiar, să-l vezi dominat de Măgura impunătoare din dreapta. Castelul

nu se ridică decât cu vreo 50 de metri deasupra văii și se află sub pădurile celorlalte înălțimi. Când însă ai ajuns sus, în turn, vezi că faptul n'avea nicio importanță pe acea vreme, pentrucă în cealaltă parte a văii Măgura parcă se dă la o parte



Castelul din Bran

Foto Netoliczka-Brașov

lăsând privitorului din turn o perspectivă adâncă în spre trecătoare, de unde putea fi identificat cel mai depărtat om care se apropia.

Castelul e o pitorească întortochiare de camere și coridoare, cu scări de lemn ce urcă printre ziduri atât de strâmte că parcă te strâng de umeri, cu ferestruicile vechi puține, și în locul lor alte ferestre moderne au fost tăiate, din cele vechi rămânând

doar câteva de curiozitate. Deoarece castelul e locuit, el fiind proprietatea M. Sale Regina Maria.

Castelul e la dispoziţia vizitatorilor şi interiorul lui e o minune. Totul e mobilat de grija Reginei, al cărei spirit şi gust plutesc pretutindeni. Dar ar trebui să vii câteva săptămâni în şir pentru a putea privi cu deamănuntul tot ce se cuprinde în camerele acestea, ca 'ntr'un bogat muzeu de artă. E şi puţin cam încărcat, tot ca 'ntr'un muzeu, dacă nu poţi uita ce ai văzut, trecând dintr'o cameră într'alta. Dar totul e de valoare, totul e de calitate.

Fiecare cameră e altfel mobilată, are un stil personal. Sunt camere cu mobilă veche românească, alta cu mobilă italiană, veneţiană şi florentină, alta spaniolă, una săsească, una cu lucruri germane aduse chiar din familia Hohenzollern — e chiar camera unde stă M. S. Regele Carol II — alta englezească... Mobilele vechi, au înflorituri migăloase, cu sculpturi de preţ, cu dinţii timpului înfipţi în găurile carilor, cu dâre de crăpături, paturi cu pologuri bogate, scrinuri cu zeci de sertăraşe, pictate sau sculptate — unul cu sculpturi de fildeş — scaune de tron şi fotolii, mese de sute de ani, una florentină, alta englezească... Covoare şi chilimuri, perdele groase... Peste tot risipite vase preţioase... într'o cameră o bogată colecţie de ceramică rusească... candelabre vechi, unul turcesc, altul englezesc, căminuri de stil turcesc sau spaniol, nemţesc sau românesc... şi o bogăţie întreagă pe mese, patere de argint şi aur, servicii de sticlărie, vaze... Icoane vechi şi româneşti şi străine, pretutindeni şi prin coridoarele cu scări, câte una vârîtă într'o firidă, unele poate chiar descoperite aici şi reconstituite... Şi statuete vechi, de cel mai autentic baroc, madone, într'o firidă stă un rege, înalt cam de un metru, cu coroana pe cap, cu braţele deschise a îmbrăţişare, având la picioare, în dreapta o nicovală cu un ciocan pe ea şi în stânga

un sceptru... Tablouri de toate genurile și toți pictorii... Cărți pe toate mesele, cărți străine, iar în salon o bibliotecă întreagă, unde pe o masă stau volume groase ale unui « Imperial's Shakespeare »... albume geografice, istorice, volume numeroase de memorii, cărți rare, colecții de ziare și reviste... Intr'o cameră un altar rusesc, încărcat de aurării și fildeșuri... Tot acolo un Sf. Anton din Padua, o statue înaltă, înclinată a rugă... Odăile dau una 'ntr'alta, sau în balcoane de unde vederea se pierde în depărtări cu linii sinuoase și calme... Ferestrele se înfundă în zidul gros de doi metri sau trei și au firide și bănci unde se poate sta... In curtea interioară o fântână adâncă de 90 m, e vechea fântână, contemporană probabil celei din Râșnov, care e însă cu o sută de metri mai adâncă... Tot în acea curte e intrarea în capela foarte mică, unde pereții au fost acoperiți de curând cu o pictură de stil bizantin, neconvinsă, pe care nu o pot gusta pentrucă e artificială, dar care reprezintă atât de frumos, asemeni vechilor ctitori, pe Regina Maria și pe copiii săi. In dreapta intrării e chipul încoronat al M. S. Regina, singură, îngenunchiată. Intr'un colț s'a păstrat din vechea pictură un singur chip, reprezentând un cavaler teuton cu zidirea castelului în palmă, având pe ea inscripția 1207, iar în spate, indistinct, un tovarăș cu flamura cruciată.

După ce ai străbătut în grabă, în 20 de minute, ceea ce n'ajunge nicio lună să cunoști cu de amănuntul, ieși năucit, dar cu un parfum de istorie și regalitate în nări și cu impresia prezenții înalte pe care dacă închizi ochii o vezi alunecând prin odăi, mângâind florile care atunci când se află Ea acolo trebue să se afle mereu în vaze, înalte și proaspete, crinii mai ales, atât de iubiți, candizi și supli, atât de potriviți cu mediul, sau mușcatele risipite în profuziune prin balcoane, pe marginea ferestrelor, răspândind mirosul lor întunecat și trist... O vezi

dacă închizi ochii pe Castelana acestor locuri trecând pe culoare şi coborînd scările, ireală, sau apărând la ferestre, spre care ochiul se 'nalţă de jos, din curte, pios şi atent... Castelul din Bran degajă din zidurile lui o întreagă istorie, dar şi o prezenţă, acea care-i însufleţeşte pietrele şi-i umple de duh nobil încăperile.

Dedesubt se 'ntinde un parc imens, cu partere de flori, cu alei umbrite urcând sau coborînd, cu cruci şi bănci...

SUFLETUL ORAŞULUI

SUFLETUL ORAŞULUI

Şi lucrurile au suflet. Spinoza credea că Dumnezeu doarme în piatră, se trezeşte în animal şi cugetă în om. Dar Dumnezeu nu doarme nicăeri şi niciodată: el *este* pretutindeni. Eroarea lui Spinoza era că în imaginea sa atribuia divinităţii ceea ce e al materii: adică somnul şi trezia. Dumnezeu îşi petrece sufletul lui pretutindeni şi fiecare obiect îl are pe al său. Cu atât mai mult îl au oraşele.

In aer şi 'n vânt, pe cerul spoit cu sineală, în vârtejul miţos al nourilor, pe culmi şi în ape, pe străzi, în piatra pe care o calcă tocul sau în zidul de care bătrânul neputincios se sprijină să nu cadă, în fumul risipindu-se străveziu din hornuri ca un duh al casei, în colorile pestriţe, în frunze şi 'n pomi, în toate sgomotele şi murmurele şi 'n viaţa care aleargă prin vinele sale ca un sânge fierbinte şi viu, în oamenii cari apar la aceleaşi ore şi în aceleaşi locuri, într'o fereastră care-şi deschide ochiul asupra unei aceleiaşi lumi interioare, sufletul oraşului se închiagă, bucată cu bucată, contopindu-se într'o suflare largă şi uriaşă, puternică şi niciodată deslegată.

Dacă toată lumea din el ar dispare deodată, oraşul ar amuţi, dar n'ar fi mort. Sufletul lui ar rămâne ascuns în toate ungherele materiei sale, dar în văzduh ar mai fi ceva, ar fi toate gesturile şi vorbele care au agitat şi făcut să răsune înainte în el. Căci sufletul oraşului nu e făcut numai din prezenţă; el e şi trecut şi e mai ales trecut. Toţi paşii câţi au trecut pe

străzile sale şi-au lăsat urma în granit şi ecoul în aer. Toate şoaptele şi răcnetele ce s'au încrucişat, au rămas în atmosferă ca rănile dungate ale bicelor şi dacă ştii să tragi cu urechea atent le vei prinde fremătându-ţi în auz. Mişcarea miilor de morţi care de mult s'au desfăcut în cenuşă şi 'n ţărână e aici toată şi 'mpiedecă mişcarea celor vii, sau o întretaie şi-o conduce. Sufletul oraşului e un duh în care intră tot ce este şi tot ce a fost, în care tot ce se face e îmbibat de mirosul şi de existenţa a ceea ce nu mai e decât ecou şi presimţire.

De aceea oraşele nu pot fi cunoscute decât atunci când ai dat într'o parte perdeaua ce le acoperea istoria. Cu cât afli mai mult din ceeace a plămădit prezentul şi noutatea, cu atât te-ai apropiat mai mult de psichologia cetăţii tale. Sufletul oraşului e prezent înmuiat în istorie, e întretăere între acum şi a fost odată.

Istoria Braşovului e dintre cele mai glorioase ale oraşelor româneşti. Braşovul nu poate fi înţeles în ceea ce este azi, ca nimic, nici ca realitate urbanistică, nici socială, nici economică, nici culturală, fără a şti elementele care l-au pregătit şi l-au plămădit până să iasă ceea ce e acum.

Sufletul Braşovului e aici: între pietrele şi vieţile care-l fac ceea ce este şi 'ntre umbrele şi cenuşa a ceea ce a fost. Iar pentru cine nu vrea să cunoască istoria, sufletul oraşului nu se poate închega dacă nu s'a creiat în ceea ce e istoria personală a fiecărui om: amintirile din copilărie.

BRAŞOVUL CARE A FOST

1.

ISTORICUL ORAŞULUI

Se pare că aşezările omeneşti sunt legate de anumite locuri, mereu aceleaşi. Realizarea lor se încercueşte într'un loc presortit, de unde nu le scoate decât împlinirea unui mare ciclu istoric. Sunt şi oraşe dispărute, dar puţine şi existenţa lor aparţine mai mult legendei. Ştie cineva sigur că a existat vreodată Atlantida? Sau Ys-ul? Doar în India se află cetăţi părăsite prin ale căror străzi pustii cu dalele prăfuite se fugăresc Bandar-logii şi din mijlocul caselor părăginite ies pomi vânjoşi crescuţi din crăpătura unor blocuri de piatră. Din ciclul însă al civilizaţiei omeneşti pe care-l înseamnă Biblia ca luând naştere acum vreo 7000 şi ceva de ani, aşezările omeneşti au o statornicie cu aparenţe de încăpăţânare. Nu ne miră că un oraş ca Roma a putut să treacă neatins pe sub greutatea a 2500 de ani. Acolo s'au perindat mereu destine care au ţinut incontinuu viu pulsul vieţii într'o cetate mereu primenită. Mai mirifică e soarta altor cetăţi care puse în pragul năvălirilor barbare se distrug şi se refac şi niciodată alături sau mult mai departe, ci tot pe aceleaşi pietre pe care au sărit stropii de sânge şi unde au lins limbile flacărilor. Dintre acestea Bucureşti, care stă în bătaia tuturor vânturilor istorice, cetate înnecată de zeci de ori în sânge, prăbuşită sub cenuşă şi mereu renăscută, până la avântul măreţ al ultimelor

zile. E deci o predestinare care leagă pe om de un loc dat. Acolo-i trimite o lege scrisă dincolo de slovele pământeşti. Această slovă transcendentă a legat pe oameni de Braşov.

Ca şi în alte aşezări omeneşti vieaţa se leagă de Braşov într'un fir neîntrerupt care merge dela omul primitiv al epocelor cu nume de materii anorganice, până la cetăţeanul civilizat de azi. Acolo unde calcă acum talpa argăsită a burghezului, a atins pământul pielea păroasă şi crăpată a unui strămoş care nu se deosebea la început prea mult de semenul animal care i-a dat naştere.

Ce mister e la origina acestei perpetue hălăduiri a omului în acelaşi loc? Ce fire nevăzute îl leagă de acelaşi pământ, de acelaşi petec de cer, de acelaşi peisaj? E nevoia lui de permanenţă şi de aci prin extindere de eternitate, care îl înfrăţeşte cu Creatorul lui? Sau e doar un instinct sigur ce-l ţine strâns legat de locul unde simte că are cele mai bune şanse de reuşită în viitor? E desigur şi instinctul practic şi e şi experienţa atavică din care ştie că locul acesta e bun. Dar e şi aspiraţia către permanenţă, în dăinuirea nestrămutată a şiruri de oameni pe acelaşi pământ. Stând în acelaşi loc şi legând tradiţia cu strămoşii, omul are impresia perpetuităţii în eternitate. Şi strămoşii îl leagă poate în mare măsură, cu lanţuri de nedistrus, căci cum ar putea să se despartă omul de ceea ce e al străbunilor săi. Şi apoi continuitatea aşezării omeneşti în acelaşi loc e o constantă necesară. a vieţii sociale.

Săpături au descoperit în ţinutul întreg al Ţării Bârsei urme de staţiuni preistorice. Dar mai mult, ele s'au găsit chiar pe locul unde e azi oraşul, în părţile de pe Dealul Melcilor şi Dealul Şprenghiului. S'au aflat aici obiecte din epoca de piatră, din aurignacian, mărturisind o viaţă în aceste locuri, cu zeci de mii de ani în urmă. La pietrele lui Solomon s'au desgropat urme mai recente, din epoca fierului. In str.

Voevodul Mihai, din Cetate, s'a desgropat un sarcofag nu mai vechi de trei-patru mii de ani. In epoca preistorică a fost



Cel mai vechi cetăţean al oraşului — Sarcofag de circa 3—4000 ani în muzeul săsesc din Braşov

Foto Netoliczka-Braşov.

aşadar în Braşov o aşezare omenească mare, dacă puteau exista sarcofagii şi obiecte.

Pe lângă Râşnov a fost un lagăr roman şi această prezenţă singură ne-ar îndreptăţi să deducem locuirea acestor părţi şi în epoca romană, deci continuarea epocei preistorice

cu epoca dacică. Lagărul nu putea fi instalat într'un loc de tot pustiu, ci în apropiere de locuri locuite. Tot aici s'au instalat mai târziu şi Slavii şi Bulgarii, în epoca mare a năvălirilor. Aşa dar omul preistoric dă o populaţie de care nu se poate şti dacă n'a fost străbuna directă a Dacilor care continuă să stea aici şi sub Romani.

De unde au venit Românii aici? N'au putut veni de nicăeri, ci trebue să fi fost încă din vremea romană pe locurile acestea. Desigur că vor fi fost şi pe aici Traci pe care desnaţionalizarea întreprinsă de latini îi va fi atins prea puţin şi dacă n'au fost chiar pe locul oraşului, vor fi fost pe undeva prin munţii de alături şi ei au coborît în câmpie imediat ce-au plecat Romanii. In orice caz aici n'a fost un centru de civilizaţie latină, pentrucă urme nu sunt. Populaţia dacă, neatinsă de acea rafinată civilizaţie şi având una de stil barbar, dar oricum o civilizaţie — fiindcă lipsa ei e imposibilă! — s'a înţeles desigur mai bine cu barbarii. Aceştia au avut şi ei o civilizaţie a lor şi încă foarte înaintată şi care apărea barbară doar prin comparaţie cu cosmopolitismul Romei decadente. Acei Daci, puţin ajunşi de civilizaţia romană vor fi fost aşezaţi în locul unde e azi Braşovul vechi. Lângă ei au venit şi s'au aşezat Slavii, acolo unde e actualul Şchei. Şi când pela 1150 au venit Saşii, aduşi de Géza II al Ungurilor, Românii din câmpie au fost izgoniţi din locurile mai prielnice agriculturii în locurile mai puţin bune din Şchei, unde sau amestecat cu Slavii şi i-au desnaţionalizat.

Populaţia românească din Şchei a oferit totdeauna cel mai propice domeniu pentru ipotezele şi fanteziile istorice. Unii au mers până la a-i socoti Bulgari de origină pe acei Români cărora doar porecla le-a fost astfel dată de locuitorii cei noui pripăşiţi pela noi. O cronică, a unui popă Vasile, din Şchei, vorbeşte de anul 1395 ca de acela al venirii « Bulgarilor »

în Şchei şi de aici un argument în plus. Dar Şcheiul era gol la acea dată? Şi au venit oare atâţi Bulgari aici ca să formeze o populaţie atât de deasă cum e cea românească? In orice caz nu se poate admite dispariţia totală a Dacilor din aceste locuri, a Dacilor uşor romanizaţi. Acea, populaţie începând a deveni românească, a trebuit să se amestece cu Slavii şi i-au transformat pe aceia. Dar procesul nu s'a oprit aici, pentrucă acei Daci nu erau îndeajuns romanizaţi pentru a da o populaţie românească cum e cea de azi. Ei au fost întăriţi cu element românesc venit din sudul Dunării. Acei aşa zişi « Bulgari » veniţi în sec. XIV aici erau de fapt Români macedoneni cărora li se zicea Bulgari pentrucă veneau din Bulgaria şi pentrucă atunci nu se prea făcea deosebirea între Români şi Bulgari, cari la un moment dat avuseseră şi un imperiu al lor, uniţi fiind. Faptul pare incontestabil când ne gândim că dacă imigraţii din 1395 ar fi fost Bulgari, atunci populaţia încă neromână cu totul, din Şchei, ar fi câştigat mai mult în partea ei slavică. Dar acei imigranţi au fost Români, caracterul românesc numai graţie lor întărindu-se şi mai ales limba română. In orice caz populaţia românească rezultată din aceste încrucişări e foarte deosebită de restul ţării. Şi caracterele ei, cu totul altele, mi se pare că trebue atribuite fondului tracic mai puţin alterat de elementul roman, aşa cum de altfel sunt Moţii, în al căror sânge nu intră niciun strop roman.

După cum se vede continuitatea elementului românesc aici s'a păstrat neîntrerupt. Nu se putea admite ca Slavii să fi ajuns Români, fără existenţa unui puternic element românesc aici, nu de azi, de ieri, ci de mai de mult, încă în forma daco-romană, şi întărit apoi de aportul macedo-român venit mai târziu. El a fost cel mai important, deoarece Slavi sau Bulgari, locuitorii străini s'au topit cu desăvârşire în masa

românească, nedându-i decât anumite nuanţe de caracter, imposibil de identificat azi. Permanenţa elementului românesc în Braşov mi se pare ceva indiscutabil.

Alături de Daco-Romani s'au aşezat mai târziu, în sec. IX sau chiar X, după ce au venit din Atelkuz şi Ungurii, cari au alcătuit vechea aşezare din Blumăna. Ei trebue să fi fost atraşi de faptul că locul era deja locuit şi mănos şi la început au trăit în bună înţelegere cu populaţia daco-romană.

Peste ei vin prin 1150 Saşii aduşi în mai multe etape, de Géza II. Ei sunt triburi de Flandri aduşi de pe Rhinul de mijloc şi instalaţi la început în regiunea Sibiului s'au întins câte puţin până în Ţara Bârsei.

Braşovul pare a se fi întemeiat între 1188 şi 1203, mai ales înspre acest din urmă an. La început oraşul se crede că ar fi fost în Braşovul vechi, în jurul Bisericii Bartolomeu, care ar fi fost centrul său. Dar din cauza revărsării apelor, Saşii se trag înspre actuala Cetate, prin sec. XIV.

Prin 1211 sunt aduşi aici şi Cavalerii Teutoni, de către Andrei II al Ungurilor. Ei au întărit şi au dat avânt oraşului săsesc, situat lângă satul cu obârşii româno-slave. Din acea vreme documentele lipsesc şi nu se pot urmări începuturile vieţii orăşeneşti. Un istoric — Iosif Şchiopul — neagă chiar existenţa Cavalerilor Teutoni pe aceste tărâmuri şi susţine că aceştia n'au venit niciodată în Ţara Bârsei. Argumentele sale au fost respinse însă, ca nefundate. Cavalerii Teutoni n'au stat multă vreme aici, căci s'au certat cu Andrei II şi au plecat peste câţiva ani lăsând în urmă-le doar câteva castele.

Saşilor le întăreşte drepturile pe acest pământ tot Andrei II într'un act numit « diploma Andreiană », din 1224, care nu s'a păstrat decât în copia prin care Carol Robert în 1309 îl întăreşte. Din acel document decurg toate libertăţile



Castelul din Bran

Foto Direcţia Presei-Bucureşti

Braşovului — ca şi ale celorlalte aşezări săseşti — şi desvoltarea ulterioară a sa. Prin el se restitue o cârmuire autonomă a oraşului săsesc, care îşi alege singur magistraţii săi conducători, îşi face legi, are drept să judece pe supuşi şi să-i condamne şi n'are decât să dea regelui o anumită sumă de bani şi un număr de oameni buni pentru armată în anumite situaţii.

Nu se poate şti cum s'a desvoltat în acele începuturi Braşovul, dar se poate ghici în negura trecutului prima sforţare a priceputilor şi gospodarilor nemţi, cari încep a-şi dura case solide de piatră, cu porţi înalte, sub îndemnul cavalerilor cari le-au zidit şi o puternică cetate pe Tâmpa sus. Ei au dibuit câte o cultură de pământ şi câte o sfoară de comerţ, bâjbâind prin nesiguranţa lipsită de temeiuri de state şi abia după 150 de ani de eforturi au izbutit burghezii să se ridice.

Situaţia lor s'a îmbunătăţit odată cu crearea în Ţara Românească a unui Stat puternic, care avea nevoi şi care avea şi interese comerciale aici. In momentul când Ţara Românească devine stat închegat, Braşovul se transformă într'un mare oraş medieval, într'o cetate comercială. In 1353 Ludovic întăreşte privilegiile comerciale ale Cetăţii. Iar în 1358 Alexandru, voevodul Ţării Româneşti, le dă Braşovenilor privilegiul de a trece liberi prin ţara sa. In 1364 regele acordă Braşovului dreptul de a ţine iarmaroc (Iahrmarkt) adică târg anual, ceea ce era un mare privilegiu şi un izvor de venituri. Oraşul prosperă şi se măreşte pe zi ce trece. Prin acest iarmaroc sunt atraşi în mişcarea comercială şi Românii.

In 1368 Vladislav (Vlaicu-Vodă) al Ţării Româneşti dă braşovenilor privilegiul de a face comerţ în tot cuprinsul ţării sale. Prin acest act istoric se poate spune că se creează propriu zis Braşovul, pentrucă dela ei începe avântul comercial al oraşului. De aci înainte începe agitata istorie a relaţiilor

dintre Braşov şi Ţara Românească. După Vlaicu, Mircea în 1413 şi apoi toţi domnitorii întăresc privilegiul dat de Vladislav. Intre Sibiu şi Braşov începe chiar o aspră rivalitate, o luptă surdă, pe dedesubt, pentrucă şi primul oraş era vecin cu Ţara Românească, dar aşezarea lui mai la o parte de căile cele mai importante ale munţilor şi la o parte de drumurile directe din Occident înspre Orient îl deservea. Lupta dintre Sibiu şi Braşov s'a continuat până în sec. XIX şi totdeauna ultimul oraş a avut întâietatea.

Braşovul aducea în Ţara Românească mai ales postav şi ceară. N'avea voe să vândă piei, se vede pentrucă se fabricau şi în Ţara Românească. In Braşov în schimb străinii (orientalii) aduceau specii (coloniale) de unde şi numele de spiţer (la început negustor de specii, de coloniale). Dar între Braşov şi Ţara Românească se duce un schimb comercial foarte activ, aceasta din urmă jucând şi rolul de ţară de tranzit pentru comerţul oriental.

Pentrucă prin Braşov treceau, îndreptându-se spre Sud, tot felul de negustori străini, ca Germani, Cehi sau Polonezi, braşovenii nemulţumiţi de concurenţă, cer dreptul să li se vândă lor mărfurile şi-l obţin. Astfel negustorii străini cari ajung la Braşov trebue să vândă mărfurile lor cetăţenilor braşoveni care le revând. Aşa ajung să aibă braşovenii legături cu ţările orientale spre care se îndreaptă acuma ei şi ajung până la Zara.

Acum Braşovul e guvernat de o adunare de 100 de bărbaţi aleşi dintre ei, cari formează Senatul lor, un fel de Consiliu comunal de azi, cu puteri mai largi însă. Treburile adunării celor o sută le girează un magistrat ales de adunare şi el e ajutat de alţi şapte funcţionari aleşi tot de adunare. Conducerea e a tuturor cetăţilor medievale germane. Legile şi le fac ei singuri şi uzul are mai multă cătare decât legea scrisă.

Pentru neînţelegeri dintre oraşe săseşti ei se adresează marelui magistrat din Sibiu, *Comes Saxonum*, contele saşilor. Tot în Sibiu are loc adunarea întregii naţiuni săseşti, odată pe an.

Aduşi ca zid de apărare contra invaziilor barbare, la început contra Tătarilor, ca şi Cavalerii Teutoni, Saşii au ridicat adevărate ziduri, cari se mai văd şi azi. In 1225 plecând Cavalerii Teutoni, Saşii rămân singuri. La început s'au apărat retrăgându-se pe Tâmpa şi în cetatea de acolo. Crescând însă oraşul şi bogăţia locuitorilor şi venind un nou pericol, al Turcilor care pustiesc oraşul în 1421 sub conducerea lui Amurad şi călăuziţi de Radu Praznaglava (Pleşuvul), braşovenii construesc ziduri puternice. Incepute în 1400, ele se termină în 1427, an în care însuşi Sigismund de Luxemburg cu soţia sa şi Curtea fac oraşului cinstea de a locui într'însul o jumătate de an. In 1434 când Turcii revin ei nu mai pot lua oraşul.

De aici încolo oraşul prosperă în chip normal până în 1526 când, după bătălia dela Mohacs, Ungaria dispare şi Turcii se află de amândouă părţile oraşului, deoarece dacă ei stăpâneau o parte din Ungaria, având şi Ardealul autonom sub suzeranitatea lor — îi numeau şi principele — şi în Ţara Românească de drept tot ei erau stăpânitori. In tot acest secol XVI şi în cel următor, până la Matei Basarab, Braşovul se poartă cu multă grijă şi e plin de atenţii faţă de domnii Ţării Româneşti. De altfel lucrul nu era uşor, având în vedere că veacul acela a fost al pretendenţilor la domnie şi că trebuia Braşovul să facă astfel ca să nu supere nici pe unul nici pe celălalt. Trebue imaginată — şi e destul de greu! — toată tactica pe care trebue să o fi desfăşurat magistraţii aceia ca să scape de insistenţele cutărui Domn care cerea pe rivalul său refugiat aici, ca să-i tae puţin nasul sau ceva mai mult!

Câte acrobaţii diplomatice vor fi făcut bieţii Saşi, prinşi între promisiunile ispititoare ale unui candidat plin de şanse şi între ameninţările domnului de pe tron care agita mereu gogoriţa foarte reală a invaziei turceşti! Şi de câte ori se vor fi pomenit



Poarta Mureşenilor — aparţinând vechilor ziduri
Foto M. G. Samarineanu-Oradea

cu represalii, cu mărfurile oprite, pentru vreun boier trădător ascuns pe aici prin Şchei sau prin Săcele!

Politica săsească în sec. XVI se poate reprezenta ca un dans pe sârmă, în dreapta cu ameninţarea lupului, în stânga cu a ursului. Numai datorită abilităţii acestui dans au reuşit Saşii să-şi păstreze comerţul lor pe aici şi prin Orient, comerţ care între 1362 şi 1526 a cunoscut o permanentă urcare.

Progresul nu se mai face în această a doua perioadă, însă se menţine aceeaşi medie, cu toate vicisitudinile vremii, cu nesiguranţa vecinătăţii turceşti care în repetate rânduri tabără asupra oraşului ca în acel an 1529 când, după ce Petru Rareş, a bătut zidurile şi le-a distrus, Turcii cuprind oraşul, îl pradă şi lasă în urma lor ciuma.

Totuşi reuşesc Saşii să se strecoare — şi vorbesc despre ei numai, pentrucă în acea vreme Românii nu contau ca valoare politică — şi în acest secol are loc cea mai importantă schimbare politică şi spirituală a lor: reforma. In 1540 protestantismul birue catolicismul şi se înţelege că toţi Saşii au primit noua doctrină bisericească fără cârtire, dimpotrivă cu entusiasmul pentru ceea ce li se potrivea atât de organic. In 1550 Adunarea generală a naţiunii săseşti, din Sibiu, a primit reforma pe care Iohannes Honterus, învăţatul bărbat o introdusese mai de vreme în Braşov. Toate bisericile sunt trecute la noua religie şi Saşii întreprind o operă de reformare şi a Românilor din Şchei. Aceştia au fost destul de abili ca să ofere aparenţa unei acceptări, până când lucrurile s'au liniştit. In entusiasmul începutului Saşii credeau că ceea ce li se potriveşte lor poate fi îmbrăcat şi de o naţiune atât de diferită spiritual de a lor. In 1559 adunarea săsească dela Sfat decretează trecerea Românilor la reformă. Un avantaj tot am avut de pe urma acestei încercări neizbutite: creiarea cu un ceas mai devreme a limbii româneşti literare. Pentrucă după inspiraţia şi la comanda directă a magistraţilor saşi începe Coresi să traducă acele cărţi bisericeşti, printre care şi un catehism, atât de luteran ca spirit — dacă nu chiar cel al lui Luther! — Conform ideii că fiecare naţiune trebue să aibă cuvântul Domnului în limba sa pentru a-l înţelege, Saşii au dat posibilitatea de a-şi avea cărţile lor bisericeşti, crezând că astfel îi trec la reformă. Au renunţat însă repede şi au

preferat probabil câştigul pe care-l aducea industria cea nouă a tiparului, unui succes spiritual mai problematic.

In 1553 se repară zidurile dărâmate de Petru Rareş şi în anii următori se ridică şi Cetăţuia, în 1554—58, la început mai timidă, în 1630 în forma ei masivă, de piatră, de astăzi.

Inceputul sec. XVII vede intrarea lui Mihai Viteazul în Ţara Bârsei şi în Şchei şi încercarea lui neizbutită de a lua Cetatea. In 1602 însă, oraşul e devastat de armata lui Basta.

In 1603 Braşovul priveşte neutral lupta dintre Radu Şerban al Ţării Româneşti şi Moise Székely, principele Ardealului, care fuge ruşinos, dar e prins la Braşov chiar de Pană Vistierul şi ucis.

In 1604 intră din nou în oraş Basta cu valonii săi, la 10 Martie, iar la 12 intră după el şi Radu Şerban. Este epoca luptelor dintre imperiali şi Turci, e momentul când se va decide stăpânirea austriacă în Ardeal, pe curând. Radu Şerban, omul imperialilor aşa cum fusese şi Mihai, e privit cu simpatie de Saşi a căror politică germană îi îndreaptă spre Austria. Radu Şerban stă în Braşov trei zile, în care se vede că s'a ţinut numai de petreceri, pentrucă tare-i plăcea mâncarea şi băutura bună. După care se întoarce în ţară, iar Basta pleacă spre Cluj.

In 1605 Braşovul, care duce acum o dârză rezistenţă împotriva Turcilor şi în sprijinul Austriacilor, refuză să recunoască de Domn pe Bocskay şi drept pedeapsă e asediat de beglerbegul Ali Paşa, ajutat acesta de Simion Movilă. De aceea braşovenii se văd siliţi să meargă în 27 Iulie în Ţara Românească să jure credinţă lui Bocskay. Delegaţii braşoveni sunt Mihail Weis şi Gabriel Haller, care sunt bine primiţi de Radu Şerban. Acesta îl va fi cunoscut pe Weis de mai înainte vreme, când fusese el însuşi la Braşov şi acum se leagă o mai trainică prietenie între domnul român şi magistratul sas.

Puţină vreme mai târziu ajunge domn al Ardealului Gabriel Báthory şi el se dovedeşte un tiran duşman al Saşilor, pe care-i ura de moarte. Nemulţumit cu persecuţiile pe care le putea exercita de departe, vine împotriva oraşului la 1611. De fapt Báthory profita de faptul că mergea împotriva lui Radu Şerban şi voia să pedepsească şi pe prietenii acestuia. Dar Radu Şerban îl aştepta pe Báthory chiar lângă Braşov şi-i risipeşte oastea, făcându-l să fugă aşa cum l-a făcut să fugă şi pe Moise Székely. Fiindcă braşovenii fuseseră aceia care-l înştiinţaseră pe Radu Şerban şi l-au şi ajutat, Báthory începe un lung război de răzbunare contra lor. In vremea aceea era jude al oraşului Mihail Weis, care s'a opus lui Báthory cu multă demnitate. Acesta vine împotriva oraşului cu o puternică oaste de Secui şi în lupta care are loc chiar sub zidurile Braşovului Mihai Weis moare eroic pentru apărarea libertăţii oraşului său şi alături de el moare şi G. Haltner.

Dar Báthory nu mai are mult de trăit. In 1613 el moare la Oradea Mare de moarte violentă şi Braşovul organizează mari serbări publice de bucurie că a scăpat de tiran.

In 1614 noul domn al Ardealului, Ştefan Bethlen, se află în Braşov unde vin Turcii de-i aduc steagul de domnie. Noul domn e om blând. In 1616 vine iar în Braşov unde-şi are încartiruite trupele şi se întâlneşte şi cu Ştefan Tomşa, domnul Moldovei.

Un alt episod tragic din istoria oraşului e anul 1658, când e asediat de Turci şi de Tătari şi nu-şi poate răscumpăra libertatea decât cu bani din belşug. Zile de nelinişte şi tulbureală, când cetăţenii dormeau iepureşte şi îmbrăcaţi, cu arma alături, în turnurile depe ziduri, gata să sară la alarma strajei de sus, şi alarme sunt mereu. Copiii ce se nasc acum vor fi bolnăvicioşi şi nervoşi. Mamele tresar mereu speriate şi ochii sunt mereu roşii. Braşovul îşi recapătă liniştea după

ce s'au scociorît burghezii prin buzunare şi au scos 20.000 de taleri, însă paguba era mai mare căci satele din jur au fost arse.



Turnul Bisericii Negre
Foto M. G. Samarineanu-Oradea

In sfârşit Turcii sunt izgoniţi de pe aici de Austriaci, în ale căror mâini încape Ardealul. Faptul era îmbucurător pentru

câţiva, dar nu pentru toţi. Mai ales nu era astfel pentru meseriaşii şi pentru cetăţenii muritori şi săraci ai Braşovului asupra cărora cad noile sarcini impuse de nouii stăpâni. Obligaţi să aprovizioneze armatele imperiale, braşovenii cumpără grâu dela Sibiu, dar acesta se strică pe drum şi paguba trebue plătită tot de către cetăţeni. O răscoală izbucneşte în 1688 şi ea e potolită de generalul italian Veterani. In cursul ei izbucneşte şi acel foc teribil care pustieşte Cetatea şi arde toată lemnăria Bisericii Negre, afumându-i zidurile aşa cum se vede şi azi.

Venirea imperialilor a devenit neplăcută şi pentru alte motive: anume pentru insistenţele catolicizatoare ale lor. Totdeauna casa de Habsburg şi-a confundat interesele cu acelea ale catolicismului sau mai bine a servit papalitatea, crezând că aşa se va putea mai bine servi pe sine. Dacă Saşii s'au păstrat pe poziţia lor spirituală nestrămutaţi, Românii au putut fi sguduiţi, prin alte părţi, trecând la o Unire care la început a fost o faptă de interes, de oportunism, folositoare, pentru a deveni azi o realitate dureroasă şi prilej de discordie. Braşovul românesc a rămas însă ortodox, dovedind tot atâta dârzenie în credinţa care-i era organică, precum Saşii într'a lor.

Le vine acum mai uşor Românilor să reziste, deoarece în sec. XVII au început a se ridica şi prospera. Tot mai mulţi Români se dedau negustoriei. Dela venirea imperialilor şi în tot timpul domniilor fanariote, comerţul braşovean e în decădere. Comerţul Ţării Româneşti a intrat în mâini greceşti şi în general ale orientalilor. Dar dacă Saşii decad, Românii se ridică. Favoruri speciale sunt acordate Românilor cari se stabilesc în Principate ca negustori. Primul care a sprijinit pe Români ca să pună mâna pe comerţul extern al Braşovului a fost Brâncoveanu, iar după el Nicolae Mavrocordat, prin privilegiile acordate negustorilor români braşoveni stabiliţi în Bucureşti sau în Câmpulung.

In sec XVIII tot comerţul braşovean a intrat în mâinile Românilor şi ale câtorva Greci cari au venit să se stabilească aici şi au făcut o companie grecească de comerţ. Dar majoritatea din această companie comercială româno-greacă sunt tot Români. Incă din 1738 Saşii îi scriau lui Carol VI: «Românii au pus mâna pe aproape întreg comerţul acestui oraş». Pericolul e semnalat în repetate rânduri, dar el nu poate fi înlăturat, nici prin numeroasele biruri impuse de Sfat, nici prin şicanele ce se făceau Românilor.

In 1769 sunt 59 firme româneşti de import-export, în legătură cu Turcia, cu Viena, Triest sau Gratz. Fraţii Zaharia şi Nicola Nicolau exportau direct la Veneţia. Nume de negustori ca acestea sunt toate româneşti: Hagi Radu, Hagi Şandru, Petcu Inăşoiu, Şetraru, Bighici, Inache şi Radu Leca, Ciurcul (celebrul Ciurcu, ai cărui ultimi descendenţi, săraciţi azi, luptă încă din greu cu o firmă glorioasă pe vremuri), Barbul Cepescu şi cu toţi fiii săi, Constantin, Ion şi Nicolae, apoi Antonie Constantin, sau un Grec românizat Mihail Alexi Vilara. In 1850 ajunseseră a fi în Braşov 136 firme româneşti.

La finele sec. XVIII, în 1798 era în Braşov o circulaţie comercială de 7 milioane fiorini. Se găseau atunci 43 de bresle, 1287 ateliere şi 709 meseriaşi neînregimentaţi.

Grecii s'au risipit puţin câte puţin până la a nu rămâne azi în Braşov decât vreo 5 familii pentru care un preot venerabil adus dela Muntele Atos slujeşte în biserica grecească de pe Târgul Grâului, plictisindu-se de moarte într'un oraş unde n'are nicio rudă şi niciun prieten şi neştiind nicio boabă românească.

Comerţul românesc e distrus în Braşov după 1850 de către austriaci, prin concurenţa ce se face de către mărfurile străine întâi, apoi prin deschiderea drumului de fier şi în sfârşit prin restricţiile vamale ce se aduc şi prin împiedicarea importului

de mărfuri româneşti. La finele secolului XIX decadenţa comerţului braşovean e desăvârşită. Dacă în sec. XVIII el a stagnat, între 1820 şi 1880 se refăcuse. Intre aceste date se fac fabrici noui, de bere, de postav, de hârtie şi de sticlă. După



Una din cele mai vechi case din Cetate
Foto M. G. Samarineanu-Oradea

1880 decade iar, pentru a reînvia şi industria şi comerţul după 1900. Dar adevăratul avânt l-a luat după războiu, prin situaţia excepţională a oraşului, în mijlocul ţării, la încrucişare de drumuri, dar vai, acum nici comerţul, nici industria, nu mai sunt în mâini româneşti!

Printre evenimentele memorabile petrecute de oraş în sec. XVIII unul e şi ciuma din 1718—19 când mor 3000 de

oameni în Şchei şi 14.000 în tot Braşovul, atinşi de boală. O catastrofă asemănătoare, datorită tot ciumei, mai are loc în 1813—14.

In 1773 oraşul primeşte vizita prinţului Iosif, fiul Mariei Tereza, care va deveni mai târziu împărat al Austriei.

Un alt eveniment de seamă e deschiderea pasului Timiş. Până în sec. XVIII comunicaţia între Braşov şi Ţara Românească se făcea prin pasul Bran şi pe la Rucăr. Primul care trece prin Timiş e Radu Şerban care se grăbeşte să i-o ia înainte lui Báthory când îl chiamă Mihai Weis în 1611. După aceea pasul e iar neglijat pentru ca abia în 1736—39, cu prilejul unui războiu ruso-turc să fie clădită o şosea, de către Austriaci, pentru prima oară. Şi atunci pe aici trec trupele austriace spre Bucureşti.

In 1790 începe a trece prin Timiş poşta. Tot pe aici se scurg spre Braşov în 1802 cei aproape 70.000 de fugari, având în frunte pe Mihai Şuţu, goniţi din ţară de frica lui Pasvante Chiorul. Şi alţi fugari vin tot pe aici în 1806 şi 1821.

Actuala şosea s'a construit în 1846—51. Pe aici a venit în 1849 armata rusă în frunte cu generalul Lüders, având misiunea de a ajuta pe Austriaci contra Ungurilor răsculaţi.

Calea ferată dela Timiş a fost inaugurată în 1879.

2.

RELAŢIILE BRAŞOVULUI CU ŢARA ROMÂNEASCĂ

Odată cu privilegiul dat în 1368 de către Vladislav domnul Ţării Româneşti braşovenilor, soarta comercială a oraşului era deschisă. Negustorii încep să străbată ţara Românească pe drumul hotărît în hârtia domnească şi anume pe calea Brăilei, spre Dunăre, drum pe care domnul voia să-l favorizeze.

Braşovul începe să treacă în Ţara Românească mărfuri străine, mai ales postavuri, de Flandra, de Rhin, de Silezia, dar şi produsele meseriaşilor săi, mulţi şi bine organizaţi în bresle — sau cum se spunea atunci aci în *ţechiuri* — lucrând argintării, carete, postavuri, frânghii, pielărie, curele. In schimb Braşovul importă produse orientale, din Levant, din Siria şi chiar din Egipt, ca piper, mirodenii, stofe orientale, şofran, precum şi produse din Ţara Românească, vite, brânză, peşte, cai, ceară, vin, grâu, mălai, orz. Sasul e producător dar şi mijlocitor între negustorul apusean şi cel răsăritean. Pentru Ţara Românească era câştig dublu. Pe de o parte intra într'un ritm economic viu, fiind loc de trecere al mărfurilor şi debuşeu în acelaşi timp; pe de altă parte materiile prime de acolo găseau cumpărători în Saşi. Grâul singur nu era permis la export decât în cazul unei recolte abundente, iar dobitoacele erau oprite.

Se 'nţelege că mai frecvente erau cumpărăturile de produse manufacturate, Românii neavând pe atunci meseriaşi. Tot felul de obiecte, din cele mai mărunte ca şi din cele mai bizare, precum şi cele necesare, se căutau în acest Braşov, unde nu era săptămână şi alteori zi — să nu intre slugile boierilor sau vătafii domneşti, cu liste de cumpărături.

Desvoltarea acestui oraş e strâns legată, zi de zi, de viaţa românească de peste munţi. Se poate spune pe drept cuvânt că banul românesc stă la temelia a mai bine de jumătate din acest oraş.

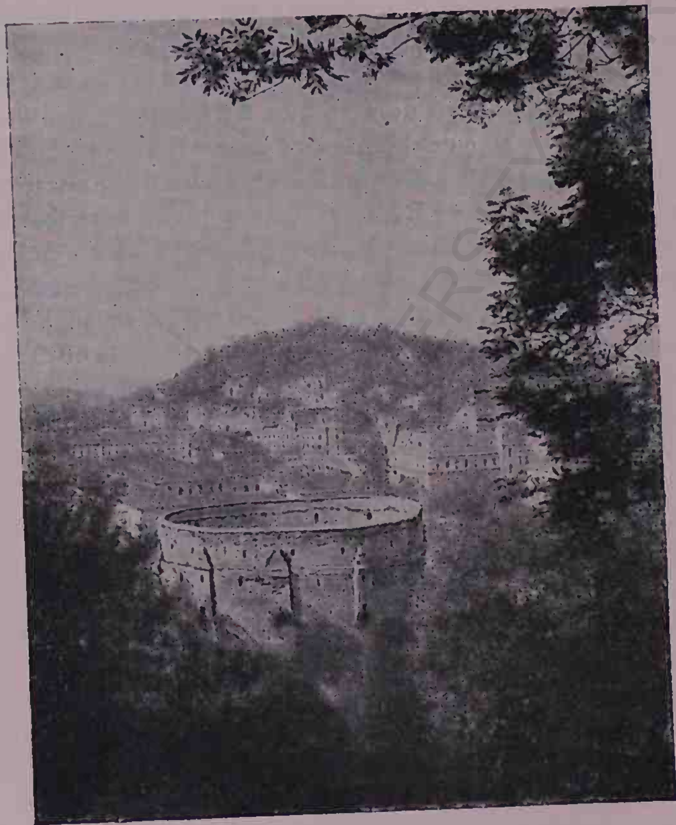
Cererile de cumpărături ale domnilor sunt foarte numeroase în documentele pe care ei le adresează Braşovului.

Basarab cel tânăr (Ţepeluş) cere odată 2 leagăne şi 10 mese frumoase, specificând că să fie rotunde şi altă dată cere şi 2 zidari (evident că pe ăştia nu-i cumpăra!). Radu cel Mare cere două care, dar să fie mari şi bătute cu fier şi să aibă coşuri

şi toate ale lor, precum şi 6 blăni de pântece de vulpe şi de jder. Tot el, altădată, vrea un cal sur, mare şi frumos, cu hamuri bune, pe care e în stare să dea până la 100 florini; odată cere şindrilă, altădată un maistru sticlar pentru a-i face nişte ferestre de biserică; şi în fine cel mai amuzant e că într'un document cere 5 bucăţi de... săpun a 4 fl. bucata şi 5 buc. a 3 fl. E singura cerere de săpun ce se găseşte în documentele vechi. Să sperăm că s'a mai cumpărat săpun şi cu alte ocazii şi că cele 10 bucăţi cerute de Radu cel Mare n'au fost folosite de toţi domnitorii până la Mihai Viteazul. In orice caz e picantă această adresă prin care aflăm că Radu cel Mare se spăla cu săpun braşovenesc! Moise Vodă cere un tunar. Vlad VI cere un leagăn. Doamna Elena a lui Matei Basarab cere în 1649 jupânesii Caterina judiceasca din Braşov izvoade împletite şi mai mari şi mai mici şi de câlţi şi « de tot fealul », precum şi seminţe de flori « de tot fealul ». Vasile Lupu cere un grădinar, iar Lăpuşneanu un brutar. Toma Cantacuzino scrie după zidari şi un ştucator, pentru o casă a lui din Bucureşti. In 1617 Radu Mihnea comandă la Braşov tunuri. In 1644 Matei Basarab cere un meşter clopotar, n'are însă pilele trebuitoare lucrătorului şi trimite să i le aducă tot de aci. Amuzantă e şi aventura unor pahare de argint comandate de Mihnea, pentru zestrea fie-sii Ruxandra, viitoarea soţie a lui Bogdan Orbul al Moldovei. Mihnea moare între timp şi braşovenii nu mai vor să înapoieze paharele, plătite, soţiei lui, Doamna Voica, iar aceasta după repetate proteste e nevoită să facă apel la regele Ungariei ca să le recapete.

Departe de a se reduce numai la relaţiile dela cumpărător la vânzător, legăturile dintre Domnii Ţării Româneşti şi ai Moldovei şi Braşov sunt mult mai largi. Domnul Ţării Româneşti are să-şi ocrotească supuşii săi trecuţi dincolo de graniţe şi mai întâi pe cumpărătorii păcăliţi de preacinstiţii negustori,

ba chiar şi pe negustorii români. Iată ce scrie într'un document Basarab cel Tânăr, pe la 1480:



Bastion din vechile ziduri
Foto Netoliczka-Braşov

«Aşa ni s'au sărăcit toţi negustorii, căci voi nici nu le plătiţi, nici nu-i lăsaţi să vânză altor negustori din ţara ungurească. Şi apoi, marfa care nu vă place, voi nu-i lăsaţi să se

întoarcă cu ea îndărăt ca s'o dea dela cine au luat-o, ci le aprindeţi piperul şi vreţi să-i pierdeţi şi pe ei cum aţi făcut cu Dragota. Iar vămile nu mai sunt ca înainte, că aţi mărit şi vămile ».

Mereu se întâlnesc asemenea plângeri, cum că s'au confiscat mărfurile unor cetăţeni şi se cere eliberarea lor. Relaţiile comerciale erau foarte agitate. După cum se vede, negustorii braşoveni căutau să se îmbogăţească pe orice cale şi de aceea aveau legi aspre şi vămi mari.

Nu numai Ţara Românească, dar şi Moldova are relaţii comerciale cu Braşovul. Alexandru cel Bun dă şi el privilegii de comerţ oraşului. La 1459 Ştefan cel Mare le întăreşte şi deşi Braşovul ajută în 1468 expediţia lui Matei Corvin contra Domnului Moldovei, relaţiile comerciale sunt continuate. Ştefan aduce de aici arme. Tot din Braşov Alexandru Lăpuşneanu aduce pilule purgative! Un anume Ioan Benkner din Braşov era agent comercial al lui Lăpuşneanu, pentru care îl găsim cumpărând din Polonia colori, în valoare de 4500 de aspri, pentru biserica din Slatina. (Un agent diplomatic sas găsim în slujba lui Mihai Viteazul, anume pe braşoveanul Marcu Schonkebank, care împreună cu Banul Mihalcea este intermediarul voevodului, în 1597, pe lângă curtea din Praga).

E interesant să vedem ce cumpăra Constantin Brâncoveanu dela Braşov: în general lucrări în metal, cruci, potire, cădelniţe, candele, legături de evanghelii, inele, lucrări de metal mai grosolane, vase, clopote, căldări, precum şi lucruri în piele. Negustorul lui Brâncoveanu era Mano Apostol. El venea deseori aici pentru a fixa preţuri, a da comenzi şi a le achita. De altfel Brâncoveanu făcea un mai activ negoţ în Braşov, unde avea două rânduri de case, una în Şchei şi alta în Braşovechi, lucru care-i alarmase pe Saşii cari nu vedeau cu ochi bun înstăpânirea aici a niciunui străin şi mai ales a unuia

puternic. Sunt nostime tertipurile întrebuinţate de Brâncoveanu pentru a rămânea stăpânul caselor din Braşovechi, de unde Saşii voiau să-l scoată şi până la urmă l-au şi scos. In aceste case îşi trimetea Domnul produsele viilor sale, pe care le desfăcea în mod clandestin. Intr'o scrisoare el protestează precum că nu este negustor ordinar. Şi 'ntr'adevăr nu era unul ordinar, ci de contrabandă. Işi trimetea vinul pentru a fi depozitat, dar de fapt îl vindea pe sub mână.

Se expedia la Braşov lână pentru facerea postavurilor. Domnitorii făceau aici postavurile cele proaste, pentru soldaţii lor, postavuri de trei colori diferite. Sunt frecvente reclamaţiile din cauza întârzierilor. Meseriaşii din acea vreme se vede a nu fi fost mai vrednici şi mai punctuali decât cei de azi. Ei trebuiau să fie mereu îndemnaţi, altfel nu-şi executau lucrul la timp. Şi Moldovenii îşi aduceau de aici postav de calitate inferioară, pentru săraci. Mereu Domnii protestează de întârziere: meseriaşii nu se ţineau de cuvânt şi nu dădeau lucrul la ziua sorocită.

Găsim adesecori ameninţări cu represalii. Domnii ameninţă că de nu se vor restitui mărfurile negustorilor români, se vor despăgubi dela negustorii braşoveni prinşi în ţară.

Uneori averi ale boierilor, sau chiar ale Domnilor, au rămas în Braşov şi magistraţii nu se îndură să le dea înapoi: poate în speranţa că va muri hoţul de păgubaş. Astfel tezaurul împreună cu doamna şi sora lui Basarab III cel tânăr se găsesc la un moment dat în mâinile braşovenilor şi câte parlamentări a trebuit să ducă Domnul până să şi le capete înapoi!

Tot în legătură cu comerţul erau şi afacerile de hotare. Ţărani din Ţara Românească fugeau în Ardeal spre a scăpa de bir şi ţiganii căutau să scape de robie tot acolo. Dacă Braşovul nu voia să-i restitue — pentrucă îi convenea să aibă oameni cari le munceau pe mai eftin — se făceau opriri de mărfuri

ale negustorilor braşoveni pentru a se obţine ceea ce se dorea. Hoţii de asemenea treceau dintr'o parte într'alta. In aceste pricini judecătorul era Domnul Ţării Româneşti, sau când lucrul era mai puţin grav boierii, dacă se puteau înţelege cu Saşii.

Din Ţara Bârsei treceau în Ţara Românească păstori bârsani cu oile lor (năzdrăvana *Mioriţă* e tot bârsană, adică din Ţara Bârsei!) şi ei aveau la început un reazim special, luându-li-se doar o mică taxă de păşunat pe cap de animal. Abia mai târziu prin sec. XVII—XVIII a început a li se face nedreptăţi, fiind supuşi la aceleaşi dări grele, oerit, văcărit, etc., ca şi băştinaşii. Ei ofereau un însemnat venit Ţării Româneşti.

In sfârşit negustorii braşoveni se instalează în ţările române, unii la Bucureşti, alţii la Iaşi şi printre ei sunt mulţi Români din Şchei, care se bucură de un regim de favoare, aceasta prin sec. XVIII mai ales. Ei erau supuşi unor dări mai mici decât localnicii. Alţi români şchei se aşezară în Câmpulung şi fac negoţ cu vin, cu oi, cu lână şi zărăfie. Aşa e un anume Calviani Pater care a avut legături cu Brâncoveanu, iar un Hagi Ghiurcu a avut legături cu Stolnicul Constantin Cantacuzino. Şcheii aveau în Ţara Românească moşii şi vii, şi Saşii de asemenea. In 1717 Nicolae Mavrocordat îngădue Şcheilor din Câmpina exportul vinului. In 1735 vedem pe negustorul braşovean Coandă păstrându-şi oile în Muntenia.

Iată cum arată Grigore Ghica pe braşoveni în ţară:

«...voă tuturor Românilor şi altor străini, Saşi, Ungureni, carele locuiţi în ţara Ardealului şi treceţi cu oile la păşune în Ţara Domniei Meale...».

După cum într'un act de danie către biserica Sf. Nicolae, în 1619, Mihnea acordă celor ce fac «în ţeara Domnii meale» negoţ braşovenesc scutirea «de 'mprumută neguţtorească şi de schimbul banilor, de cai de olac şi de alte dajdii câte vor fi preste an în ţeara Domnii meale».

Din Braşov ca şi din Sibiu sau Bistriţa îşi aduceau Domnii Români din ambele ţări medici sau bărbieri, pentru consultaţii, ca şi leacurile trebuitoare. Braşovul era chiar un centru de învăţătură pentru bărbierii doctori. Aici se aflau la un moment dat doftori sau chirurgi de seamă, fie localnici, fie străini stabiliţi în treacăt ori permanent.

In 1436 Iliaş Vodă al Moldovei scrie aci interesându-se despre un fiu de croitor din Roman trimis să 'nveţe meşteşugul bărbieriei. In 1534 Vlad Vintilă al Ţării Româneşti chiamă din Braşov pe Gregorio tonsori şi pe Nicolao balneator, ca să-i puie... ventuze şi să-i lase sânge! Acelaşi Grigore, faimos se vede treaba, e chemat şi de Petru Rareş în 1536, pentru alte pricini. Lui Al. Lăpuşneanu, care de obiceiu cumpăra aici medicamente — l-am văzut cerând pilule purgative! — dar care îşi avea bărbierul lui doctor în Bistriţa, îi trimit braşovenii în trei rânduri câte unul, în 1557 pe Petrus Barbitonsor şi în 1560 pe un altul, care se vede că nu i-a plăcut Domnului, deoarece în 1568 merge iar Petru la el. In 1545 vine din Braşov la Radu Paisie Radu Vraciul, ca să caute pe fiul Domnului, pe Marco. In acelaşi an: se trimite lui Mircea pe Gheorghe Vraciul. In 1507 Radu cel Mare cerea la Braşov un meşter priceput în boala de... picioare. In 1538 se pomeneşte despre un doctor Paul care avea leafă plătită de oraş, la trei luni şi care a mers şi în Moldova lui Petru Rareş. In 1657 Constantin Basarab Cârnul trimite aici după medicamente. Şi aşa mai departe...

Legăturile trebuiau forţamente să fie şi politice. Prin apropierea sa de graniţă, Braşovul era cel mai potrivit refugiu al Domnilor şi boierilor pribegi, de unde aşteptau să se întoarcă vremurile bune spre a putea reintra în ţară. Capitolul pribegilor e cel mai vast în istoria oraşului. Se 'nţelege că aceşti Domni pribegi legau legături de prietenie cu localnicii, pe cari nu-i uitau. Intre Ţara Românească şi Braşov erau şi fără aceste

prietenii chiar interese pentru ca Domnii Români să trimită orașului săsesc știri asupra mișcărilor turcești. Brașovenii erau informaţi exact asupra ameninţărilor de invazii şi cel dintâi document românesc scris e adresat de boierul Neacşu din Câmpulung Brașovului, informându-l asupra manevrelor Turcilor la Dunăre. Toţi Domnii și boierii trimiteau asemenea vești și iată cum se se adresează Radu V dela Afumaţi, în 1521.

« Deci vă grăește Domnia mea: în ceasul în care veţi vedea această carte a domniei mele, daţi veste tuturor pușcașilor și voinicilor din Brașov și din Ardeal și din Ţara Bârsei și cu toţii să săriţi și să tăbărîţi la Rucăr, că dacă ni se va întâmpla vreo sminteală Domniile voastre să fiţi gata ».

Uneori Domnii români sunt siliţi de Turci să însoţească armatele în expediţii de prădare în Ţara Bârsei și atunci citim scrisori de disculpare și asigurări de prietenie.

Se 'nţelege că legăturile acestea trebuiau să cunoască uneori furtunoase aventuri. Astfel când Vlad Ţepeș face prin 1460 o prădăciune grozavă în regiunea Sibiu și Brașov, cu iuţeala fulgerului, trăgând în ţeapă vreo 41 de negustori și 300 de tineri brașoveni acuzaţi de spionaj! E drept că și brașovenii i-au copt-o apoi, căci ei au ticluit scrisoarea cu care l-au pârît lui Matiaș Corvinul și ei l-au dat pe mâna regelui de l-a băgat la gherlă pe doisprezece ani.

Vinovaţi erau uneori și brașovenii cari nu se purtau prea leal faţă de Domnii Ţării Românești, ci căutau doar vicleneşte propriul lor interes. Așa se explică jocul de duplicitate faţă de regele ungur și Domnul român și-l vedem pe Laiotă Basarab plângându-se într'o scrisoare că i s'au oprit solii, lucru, spune el, pe care nu-l fac nici Turcii, dar mi-te creștinii! Și când Brașovul nu li se pare Domnilor prea cumsecade, apoi îl ameninţă cu năvala turcească. Iar alteori comunică

braşovenilor că s'au înţeles cu Turcii ca să nu-i prade şi i apără de aceştia.

La Braşov se retrag şi uneltesc boerii şi mai ales Domnii,



Strada Sforii
Foto M. G. Samarineanu-Oradea

contra altor Domni, ceea ce aceştia ştiu şi-i mustră pe magistraţi, cerându-le pe duşmanii pribegi. Sunt numeroase aceste cereri de extrădare, care nu sunt satisfăcute nicio-

dată. Aşa Bădica Radul şi boerii lui îl cer braşovenilor pe viitorul Radu V dela Afumaţi care-i va şi lua locul. Alexandru Aldea care în 1432 a cerut ajutor braşovean contra Turcilor, cere mereu şi ameninţă că nu i se dă înapoi boerii fugari şi le face reproşuri magistraţilor. Iar Radu V dela Afumaţi, la rândul său, scrie despre feciorul unui boier al său, care pentru o vină a lui a căzut în mâinile lor, pentrucă ar avea gust să-i tae numai puţin nasul şi pe urmă îi dă drumul.

Şi ca să se vadă ce interesaţi erau braşovenii de situaţia politică a ţării vecine, iată în ce termeni ironici îi informează Albul, vornicul lui Alexandru Aldea, care prin 1431 le scrie despre Vlad Dracul, plecat la Turci şi despre care credea că nu se va mai înapoia:

« Şi vă dau de ştire despre Voevodul pe care l-aţi pus aici, despre Drăculea. Cui îi este drag dintre voi, să-l sărute, căci n'o să-l mai vedeţi; am nădejde în Dumnezeu că de unde merge nu se va mai întoarce ».

Raporturile erau uneori şi de politeţă doar. Astfel Radu Paisie îi invită pe braşoveni la nunta ficei sale, la care şi trimit aceştia ca delegat pe Mihail Roth, în 1541. Chiar şi un jupân Calotă, mare vornic, îi invită pe braşoveni la nunta fiicei sale. Iar Neagoe Basarab îi pofteşte la târnosirea bisericii Curtea de Argeş, în 1520.

La Braşov a avut Vlad Călugărul un moment hărăghie (monetărie) mutată aici dela Sighişoara unde va fi făcut-o Mircea care a primit privilegiul dela Domnul unguresc de a bate monedă cu valoare circulatorie şi la Braşov.

3.

FANTOMELE BRAŞOVULUI

Când luna e pe cer, după miezul nopţii, când barbara lumină electrică a civilizaţiei s'a stins, când reclamele luminoase şi-au închis ochii impudici, prin întunericul străzilor, din unghere negre de case, încep să iasă fantomele Braşovului. Sunt şiruri lungi şi palide de melancolie, a căror strecurare fără murmur alunecă de-a-lungul zidurilor negre, rătăcind pe acolo pe unde au mai trecut, de mult, odată. Apariţiile sunt învelite în lungi caftane, cu cuce împodobite de lungi pene, pe cap, la cingătoare o subţire sabie încovoiată şi din umbrele pământii ale feţei se desprind bărbi şi mustăţi venerabile.

Sufletele neobosite ale strămoşilor români, desprinse din zidurile vechilor mânăstiri, se perindă mereu prin oraş într'o neodihnită tulburare, ca pentru a pecetlui cu încă o legitimitate dreptul nostru imprescriptibil asupra lui. Pe cine pot evoca aici Ungurii dacă ar vrea să-şi legitimeze dreptul asupra unui loc unde n'au pus la temelie niciun suflet, nici sânge? Şi pe cine pot evoca Saşii fără ca acela să fie legat prin lanţurile de prietenie, de interes sau de suferinţă, cu Românii? Aici au fost stăpâni cu numele o mie de ani şi Saşii şi Ungurii, dar adevăraţi stăpânitori n'au fost ei. Au fost doar arendaşii istoriei. Din primele epoce, prin toate spărturile unor aşezări uzurpate, pătrund în organizarea lor de viaţă Românii. Sunt ca o apă din care încerci să scapi baricadând uşile, dar care se prelinge printre scândurile şubrede, pe la colţurile ferestrelor, sau până şi pe coş. E prea veche legătura dintre noi şi aceia cari au muncit acest pământ cu mii de ani înainte, înainte chiar de venirea Romanilor, pentru a putea fi cutro-

piţi de un intrus, chiar dacă el ne-a stăpânit o mie de ani. Pe aceste locuri ne simţim atât de siguri, cum nu s'au simţit ei niciodată. De aceea noi n'am căutat justificări, n'am făcut scandaluri, nu ne-am încordat să-i dăm la o parte. Printre ei şi pe deasupra lor se încheagă ţara românească, în ciuda tuturor vicisitudinilor şi a meschinăriilor. Asta o spun fantomele româneşti care se plimbă neobosite în fiecare noapte pe uliţele Cetăţii, între miezul nopţii şi cântatul cocoşilor. Şi-au ales ora atât de târzie ca să nu-i cuprindă puhoiul pestriţ al mulţimii de toată ziua. Se sfiesc de lumină şi de lume. Caută pacea întunericului şi singurătatea lui. Şi sunt multe fantomele acestea care revin să viziteze oraşul pe care l-au făcut de mult românesc, fiecare, cu prezenţa aici.

In fruntea tuturor apare umbra lui Mircea cel Bătrân, în reţeaua de metal a cavalerului medieval, aşa cum s'a retras din calea Turcilor, după lupta dela Rovine. In acel an 1395 voevodul român intra pentru prima oară şi era primul desigur — în Braşovul pe care-l însemna cu o predestinare românească. Venea să aştepte retragerea păgânilor, dar se şi întâlnea cu Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, cu care încheia un tratat de alianţă şi de apărare contra păgânilor. Trebue să fi fost magnifică trecerea mândră a voevodului, în podoabe simple, urmat de boieri bărboşi şi călăreţi cu flamuri, toţi cu căşti de fier ţuguiate, cu zale şi lănci, umplând străzile Cetăţii cu ploaia ropotită a copitelor de cai, în văzul calm al burghezilor ieşiţi prin porţi şi ferestre. Nu simţeau oare aceia că voevodul care intra atunci venea să lege firul puţină vreme rupt al istoriei româneşti pe aceste meleaguri?

In umbra lui Mircea se perindă toţi Domnitorii câţi au pribegit aici. Fiecare a stat ani de zile, făcând cu prezenţa lor un fel de reşedinţă de refugiu, loc de exil pentru toţi după

ei. Toţi Vlazii şi toţi Basarabii, urmaşii lui Vlaicu şi ai lui Mircea şi dintre ei umbra lui Vlad Călugărul între a tuturora



Interior din muzeul săsesc
Foto Netoliczka-Braşov

mai scumpă, mergând să dea târcoale ctitoriei sale, bisericii Sf. Nicolae, asupra căreia îşi simte drepturi de stăpân. Mai

în urmă, Vlad Ţepeş surâde sadic din bărbuţă, ascuţindu-şi ţepile privirilor la amintirea incursiunilor de pedepsire din Ţara Bârsei, când i-a lovit aspru pe vecinii săi nestatornici. El a fost adăpostit în Braşov şi înainte de a fi fost domn, când era doar pretendent ca şi un Dan, ca şi un Vladislav, ca şi Basarab Laiotă — care şi moare aici în 1497 şi pare-se a fi fost îngropat la Sf. Nicolae — ca şi Radu V dela Afumaţi, pe care-l cerca atât de insistent Radu Bădică, şi acesta pribeag pe aici la rândul lui, ca şi Moise Vodă şi Radu Iliaş şi alţii şi alţii.

Curg în şiruri dese voevozii şi printre ei se amestecă şi Matei Corvinul, fiu de Român ajuns Domn unguresc, ciudat însă semnificativ fapt, prevestind simbolic dreptul unic al Românilor de a stăpâni Transilvania. In 1462 Matei Corvinul era la Braşov şi o pictură veche din Biserica Neagră are pe ea armele sale şi ale doamnei sale Izabela.

Mai vajnic dintre toţi calcă Petru Rareş, care după ce a bătut pe Ferdinand la Feldioara, în 1529, se îndrepta asupra oraşului şi-l bătea cu tunurile stricând bunătate de ziduri şi ameninţând cu pârjol Cetatea — pe care o şi strică în acelaş an Turcii — nepotolindu-se decât după ce braşovenii i se supun lui şi lui Zapolya, dar vicleană şi vremelnică supunere, ca se rupe îndată cu retragerea Domnitorului nervos şi fidelitatea săsească se întoarce spre austriacul Ferdinand. Insă Petru Rareş a stat în Braşov şi în vremea pribegiei sale, când lăsându-şi nevasta în cetatea Ciceiului vine să-i facă aici un copil Ecaterinei, nevasta curelarului Weis Iőrg, membru în consiliul celor 100. N'o fi venit el înadins pentru asta, dar isprava a făcut-o şi fiul său are pretenţii la domnie, ajungând chiar pe tronul Moldovei, pentru scurtă vreme, sub un nume ce-i trădează origina. Iancu Sasul însă repede-i gonit din scaun şi fuge la Liov unde găseşte o moarte crudă, e

tăiat de polonezi pentrucă a aţâţat pe Turci împotriva lor. E şi el aici, mărturie încă odată a vitalităţii româneşti biruitoare, alături de tatăl său.

Iată-l şi pe Despot, uzurpatorul Heraclid al tronului lăpuşnenesc. Şi el s'a ascuns câteva luni în acest oraş primitor, însă burghezii se temeau mai mult de mânia Lăpuşneanului decât de şansa nesigură a vagabondului şi deaceea-l gonesc, când Domnul Moldovei protestează că-i sunt adăpostiţi aici vrăjmaşii, iar pentru o datorie de 50 de florini i se reţin hainele şi bijuteriile de aur şi de argint.

Şi Petru Cercel, care va ajunge până la curtea regilor Franţei şi va sta alături de Caterina de Medicis, şi el fuge în Ardeal şi e unul din dăruitorii bisericii Sf. Nicolae, atunci când ajunge Domn. Dar la fuga sa, în Ţara Bârsei, averile-i sunt prădate şi închise la Sfat, sub lacăt, un lacăt tare, cumpărat înadins din Cracovia, fapt care nu-l va fi consolat prea mult pe pribeagul prinţ.

Dar mai plină de freamăt e grămada fantomelor în locul acesta. O umbră mai dârză se ţine între celelalte. E umbra lui Mihai care păşea în 1600 în acest Braşov şi stătea în strană la Sf. Nicolae, ascultând slujba şi era şi portretizat pe zid. Mihai e legat de destinul oraşului şi prin prezenţa lui aici şi prin luptele care le-a avut prin preajmă şi prin acel privilegiu de comerţ, pe care în acelaşi an i-l dă, din Alba-Iulia.

In urma lui calcă apăsat Radu Şerban, urmaşul său, care în 1603, după ce a bătut pe Moise Székely a intrat aici şi-a petrecut în Cetate, trebuind să stea alături de Basta, trădătorul lui Mihai. Intre Radu Şerban şi Saşi legătura e mai trainică prin prietenia sa cu Mihail Weis, magistratul localnic, care în 1611 îl anunţă de planurile lui Báthory Gabor, pe care Domnul român, după ce mai întâi se retrage în Moldova, se întoarce şi-l bate bine chiar sub zidurile Cetăţii. Cu

Weis s'a întâlnit voevodul român în repetate rânduri, şi această prietenie consfinţeşte legătura Românilor cu Braşovul. Şi nu era oare în mintea ageră a lui Mihail Weis o clară viziune a viitorului, când acorda Domnitorului român o încredere şi un sprijin atât de fidel? Şi parcă acelaşi semn al istoriei face ca în 1640 carul mortuar cu oasele lui Radu Şerban, mort cu douăzeci de ani înainte la Viena, să treacă tot prin Braşov!

Printre umbre se mai strecoară şi aceea sfioasă a lui Nicolae Pătraşcu, fiul lui Mihai-Viteazul, care şi el a petrecut aici câtva timp. După el un Radu Mihnea şi Ştefan Tomşa, care au asistat împreună la slujba bisericească la Sf. Nicolae, în 5 Noemvrie 1613, primul ca Domn al Ţării Româneşti, al doilea al Moldovei, spunând cu prezenţa lor consensul ambelor ţări în destinul istoric ce le îndrepta spre acest oraş.

Mai târziu Constantin Brâncoveanu, care a avut atâtea legături cu acest oraş, trecând cu oastea turcească pe care trebuia s'o însoţească, intră în oraş, după înfrângerea imperialilor la Zârneşti-Tohani şi asistă şi el la slujbă, la Sf. Nicolae, la 27 August 1690. E şi el aici.

Figuri strălucite de Domni, printre ele se strecoară şi altele, neamuri de domni, boeri, ca Velicico Costin, Matei Cantacuzino şi Constantin Căpitanul Filipescu, toţi trei trecători în 1679 pe aici. In « Socotelile Braşovului » scrie la 13 Mai: « ...Zu Morgen, Kömpt Postelnikul Villitzkul, ein molnersch Legat... ».

Văduva lui Şerban Cantacuzino trăia aici cu copiii ei şi vornicul Purice vine în mare taină, ca să nu afle Brâncoveanul, de o ia pe Casandra Cantacuzino să-i fie soţie lui Dimitrie Cantemir, asta pela 1699. Şi Păuna, văduva lui Ştefan Cantacuzino, fiul Stolnicului, — mort ca şi tată-său, ca şi Brâncoveanu, pedeapsă divină, — după peregrinări prin Europa vine să se statornicească aici în 1726, unde şi moare

în 1740, singură, asistată doar de prietenia duhovnicului său, părintele Eustaţiu din Şchei. E îngropată probabil şi ea la Sf. Nicolae.

Printre şirurile de Domnitori sunt mai nenumărate şirurile de boeri, mulţi cunoscuţi, alţii fără figură distinctă, mulţi, legiune, din toate secolele, de toate vârstele şi rangurile şi vornici şi spătari şi hatmani, până la simpli comişi, toţi pribegind, toţi creind cu prezenţa lor în Bârşov o tradiţie istorică. Totdeauna au fost nenumăraţi boierii refugiaţi aici şi nu cred să fi fost o singură zi, de-a-lungul unei întregi istorii, în care să lipsească din oraş câţiva boieri români de dincolo. Mai ales sec. XVIII e plin de boerii fugari. In 1770 erau aici 150 familii pribege, între care ale boierilor Tudorachi Balş, Nicolae Dudescu, Clucerul Pană, Filipescu, Nicolae şi Manolachi Brâncoveanul şi... Ienăchiţă Văcărescu.



Altarul Biserici Bartolomeu
Foto Ing. Weis--Wiena

Caftanul de atlas vişiniu, tivit cu blană de samur şi înaltul potcap cu triunghiu pe frunte, care-i lăsa însorită faţa încadrată într'o barbă neagră, se vor fi plimbat adesea pe străzile Cetăţii, salutate de câte o burtă greoaie de meseriaş sau de

chelia lucitoare a vreunui consilier, iar mai totdeauna s'au instalat în strană la Sf. Nicolae şi-l văd pe boierul venerabil mormăind printre dinţii puternici răspunsurile la slujbă. A stat mult la Braşov ctitorul poeziei româneşti, cei cinci ani dintre 1769—1774, şi-l găseşte în acest timp aici şi Iosif II, prinţ moştenitor şi coasociatul mamei sale Maria Theresa, doritor să-şi cunoască ţara. Iosif II a vrut să-i cunoască şi pe boierii români aflători în oraş şi i-a primit în audienţă, i-a invitat la o serată şi la o revistă militară şi fermecat — zice-se — de înţelepciunea boierului Văcărescu, atât de cult, vorbind bine câteva limbi, şi l-a ataşat ca traducător între el şi asistenţii străini şi s'a întreţinut mult timp cu el, rezemându-se de braţul căftănit. O scrie cu mândrie boierul şi trebue să-l credem. A lăsat o puternică impresie în amintirea sa acest fapt şi fantezia ne arată zâmbitorul tablou al prinţului cu perucă, cu haine de atlas alb sau azuriu, încărcat de stele şi medalii, cu lentă şi sabie subţire, sprijinindu-se de făptura greoaie dar paşnică a bărbosului tovarăş de o zi.

Cu Iosif II trebuie să se mai întâlnească odată Ienăchiţă Văcărescu, în 1781, la Viena, unde mergea să ceară extrădarea odraslelor lui Ipsilanti, pornite în aventură prin ţări străine şi împotmolite tot la... Braşov! Sătule de viaţă bună şi de învăţătura ticnită ce primeau acasă, beizadelele lui Alexandru Ipsilante au fugit în lume, dar au fost oprite de şeful garnizoanei Braşov, generalul Eichholz, care nu avea puterea de a le restitui disperatului părinte fără aprobarea Impăratului. Dintre cele două beizadele, Constantin, ajuns Domn la rândul său, mai vede şi el locul de copilărească aventură al său, ca fugar în 1806.

Dar înaintea lui Constantin Ipsilanti a venit la Braşov Mihai Vodă Şuţu, tremurându-i şi barba şi imineii de frica

haiducului Pazvantoglu care bătea marginile Dunării și pustia tot în cale.

In niște însemnări ale popii N. Grid, găsim aceste două note care consemnează evenimentele:

« 1802. 21 Mai. Mihai Vodă Şuţu, de frica Pazvantului dela Vidin, cu toată familia sa au venit la Brașov », și

« 1806. 18 August. Costandin Ipsilant Vodă al Ţării Românești, cu tot haremul au venit în Brașov de frica pedepsii capului, lui Capigi Bașa... ».

Cu M. Şuţu au venit mii de oameni, așa încât se scumpise viaţa într'un chip neobişnuit şi brașovenii cereau chirii nemai pomenite! Pare-se că de pe atunci s'a creiat tradiţia de scumpete, această veșnică problemă brașoveană!

In 1818 intră în Brașov Caragea Vodă cu toată familia și cu toate averile câte viclenia grecului știuse să le salveze dinaintea prea binecunoscutului Capigi Bașa care aducea în tăișul hangerului prea binecuvântata soartă ce aștepta pe toţi Domnii ieșiţi din Fanar.

In 1821 o altă mare năvală de pribegi și un vice notar al companiei grecești poate să noteze în însemnările sale:

« 1821. Martie 1. au început boierii a veni în Brașov și la Simihai au avut foarte mare lipsă de case ».

Vin atunci Alexandru Şuţu cu soţia sa Eufrosina și cu Nicolae Şuţu care scrie în memoriile sale câte aveau de îndurat burghezii pașnici de pe urma pribegilor. Era și prinţesa Ralu Caragea, cea pasionată după teatru și care îngjhebase și aici niște reprezentaţii cu o trupă a unui anume Ghergby. Şi teatrul și chefurile se înșirau și boierii damblagii făceau scandaluri care se deslegau târziu noaptea în faţa mesei poliţaiului. Viaţa calmă a orașului era tare tulburată și se închipue nemulţumirea acelor oameni cari din tată în fiu, de sute de ani, sting luminile la ora 10 și se culcă, iar când

chefuesc o fac pe ascuns, aşa cum fac elefanţii amorul, şi nu ies pe străzi să cadă. Scandalul era cu atât mai mare cu cât unii boieri locuiau în Cetate, chiar lângă Biserica Neagră, iar alţi în Şchei şi vizitele se prelungeau până târziu noaptea, când porţile se închideau şi întârziaţii făceau gălăgie să fie lăsaţi să se întoarcă în patul lor. A fost atunci o adevărată înstăpânire românească în oraş şi chiar violent pitoresc românească. Acum nicio umbră nu se mai clatină, nici reazămă de zid, dar multe vor fi regretând viaţa de chiolhan pierdută în amintire.

Se aflau în 1821 aici, între alţii Grigore şi Costache Ghica, Barbu Văcărescu, Constantin Bălăceanu, Grigore Brâncoveanu, Episcopii Ilarion al Argeşului şi Constantin de Buzău, precum şi trei mitropoliţi: Dionisie Lupu, Dositei Filitis care şi moare aici în 1826 şi Nectarie, mort tot aici în 1825, ambii îngropaţi în cimitirul grecesc, alături de Elena Brâncoveanu—Cantacuzino, de tatăl ei Manolachi Brâncoveanu şi de mama sa Zoiţa Sturza.

In 1824 trece pe aici şi fata lui N. Caragea Mărioara Mano, bătrână şi amărâtă. Dar în acelaşi an boierul Constantin Radovici cunoscut sub numele de Dinicu Golescu îşi vântură caftanul pe meleagurile acestea, prim popas în călătoria spre apus şi găseşte lucruri juste de notat privitoare la psihologia şi organizaţia socială a Saşilor, dar e ciudat că nu pomeneşte nimic — şi ce păcat! — despre Românii din Şchei.

Biserica Sf. Nicolae mai primeşte în fiecare noapte vizita umbrei lui Anton Pan, care a slujit aici, cântăreţ în strană şi în 1821 şi în 1828 şi care a avut mai multe legături cu Braşovul pentrucă întors în Bucureşti i se trimit ucenici la biserica sa Lucaci, să-i prepare pentru meseria de dascăli. Anton Pan, « finul Pepelei, cel isteţ ca un proverb », a umplut bolţile Sf. Nicolae de cântările vocii sale frumoase, mai trăgând ochiade

şcheaucelor agăţate cu ochii de mustaţa sa şi de laptele brun al obrazului său oriental. El a trecut prin munţii Prahovei şi a putut să scrie, inspirat de ei, una din cele mai frumoase poezii ale sale:

Munţilor, fiţi mărturii
Că prin voi călătorii
Cu sufletul plin de dor
Şi inima de mohor.

Dar însoţitorul său era prea frumos şi prea delicat pentru a-i fi frate şi sub hainele sale bărbăteşti vor fi bănuit pudicii Şchei ceva străin de bărbăţie, căci nu l-au putut tolera pe Pan mult în casa Domnului, ca pe un slujitor ce-şi ţinea ibovnică nelegitimă. Şi Pan a plecat de aici pentru a i se întoarce doar umbra de acum.

După revoluţia din 1848 se află în trecere şi Gh. Bibescu domnitorul şi I. Heliade Rădulescu şi Christian Tell şi G. Sion, toţi strânşi în jachetă cu doi bumbi la spate şi acoperiţi de pălăria tare cu fundul înalt a revoluţionarilor francezi, mulţi cu lavaliere romantice desigur, oferind săsoaicelor ispititorul şi frivolul tablou al unui occident care se apropia şi de acest oraş cu paşi repezi.

In Iulie 1862 vine la Braşov Al. Odobescu spre a lua parte la a doua şedinţă plenară a « Asociaţiei transilvane » şi vorbeşte frumos despre Românii din Şchei, despre importanţa instituţiei Astra şi ne arată, în jurul unei mese, pe intelectualii ardeleni de atunci, în fruntea cărora stăteau cei doi mitropoliţi, unul din Sibiu, Andrei Şaguna, celălalt din Blaj, Alex. Sterca Şuluţiu, şi apoi Timotei Cipariu, Gh. Bariţiu, Andrei Mureşeanu...

In 1866 se opreşte puţin pe aici şi Alexandru Ioan Cuza, gonit de o ţară ingrată, ducând spre apus o pribegie melancolică.

Şi, poate în acelaşi an, poate cu un an după aceea, având abia 17 ani atunci, poposea în vechea Cetate străbătută de atâtea valuri româneşti şi cel mai mare poet al Românilor, Mihai Eminescu, mare pentrucă a fost unul dintre cei puţini cari au colindat ţara românească şi au cunoscut-o pe de rost înainte de a fi scris limba ei şi de aceea când a făcut-o a pus în opera lui tot sufletul a ceea ce a cercetat la vatră şi 'n ultimele cotloane ţărăneşti. A venit în Braşov cu trupele de teatru de coada cărora se ţinea şi unde făcea pe suflerul. El a stat în admiraţie înaintea bisericii Sf. Nicolae, a vorbit cu Românii şcheieni, le-a aflat credinţele, limba şi amintirile şi a evocat în câteva strofe un trecut întreg. Sunt foarte puţini aceia cari cunosc aceste două strofe scrise de Eminescu, la 17 ani, în poezia « Invia-vor voevozii ». Adresându-se bisericii Sf. Nicolae poetul exclamă:

Dom regal, cu mândre turle, a lui Neagoe tezaur
Pe Mihai ce admirat-ai în zenitul său de aur
Şi slăvit-ai a lui Radu (Şerban) îndoită biruinţă...
In a doua înviere s'ar putea să n'ai credinţă?

Apoi vorbind de bine cunoscutul obicei strămoşesc al Şcheilor:

Juni semeţi, cu surle 'n frunte şi cu zumzet de cimpoaie
Scutură din letargie inimile ce se 'ndoaie.
Implini-se-va destinul, când sfărma-vor buzdugane
De vătafi şi-armaşi izbite, a cetăţii porţi duşmane.

Destinul s'a împlinit şi Junii au pătruns în Cetate. Şi pe deasupra tuturor acelora cari au stat mai mult sau mai puţin pe aici, acelora cari au trecut doar în fugă sau cari s'au stabilit să trăiască şi să moară, peste toţi aceia cari au miruit cu prezenţa lor viaţa românească din Braşov, consfinţind un destin dinainte stabilit şi aducând prin locul acesta presimţirea stăpânirii de azi, umbra lui Eminescu pluteşte în cea mai mare mulţumire. In noapte cortegiul umbrelor se depărtează încet clătinându-se şi risipindu-se în aburii pe care-i aduce dimineaţa.

4.

FIGURI BRAŞOVENE

JOHANNES HONTERUS

Dacă Braşovul a fost creat de alţii şi ca oraş şi ca centru comercial, oraşul de azi, oraşul cultural e creat de Honterus. Figura blândă a Sasului Honterus are asupra oraşului mai multe drepturi decât oricare alta. Pentrucă el a dat oraşului şi credinţa şi cultura. De cea dintâi a beneficiat — cum era şi natural — doar Saşii. De cea de a doua s'au împărtăşit şi Românii.

Născut chiar în Braşov, în 1498, fiul unui bine văzut pielar, Iohannes Honterus a putut să fie ţinut la studii înalte în străinătate, de către tatăl său. A studiat la Viena unde şi-a luat bacalaureatul în 1522 şi unde a căpătat în 1525 şi titlul de magister şi a continuat să se perfecţioneze la universitatea din Cracovia şi Basel. Revine în Braşov în 1533 şi aduce cu el noua descoperire a secolului, tiparul, exact o sută de ani după ce în Mainz un alt neamţ îl născocise.

Tiparul pus în funcţiune de Honterus în 1533 există şi astăzi. Casa de tipografie întemeiată de el e cea mai veche

existentă azi în România (deşi tiparul a ajuns la noi pentru prima oară cu Macarie în Ţara Românească, în 1508). Acea



Statuia lui Honterus
Foto M. G. Samarineanu-Oradea

tipografie a trecut prin mai multe mâini până a ajuns în 1833 proprietatea familiei Gött, al cărui urmaş o are şi astăzi.

In această tipografie de eroice amintiri, unde Saşii au publicat 100 de ani gazeta « Kronstädter Zeitung », s'a tipărit mulţi ani şi « Gazeta de Transilvania » apărută din iniţiativa şi cu munca lui Gh. Bariţiu, dar şi cu generosul concurs al primului Gött care a avut tipografia.

Honterus se 'ntoarse din apus cu o bogată cultură umanistică. El vede necesitatea integrării oraşului său în marea mişcare umanistă din Europa. Om conştient, el vedea mişcarea de iluminare a omului, în plin avânt pretutindeni şi care nu făceau decât să continue Renaşterea italiană. Honterus iniţiază clădirea de şcoli, face cursuri şi dă programe, ba, mai mult, scrie şi tipăreşte cărţi. Afară de cărţile teologice, privitoare la reformă, afară de textele de clasici greci şi latini, mai publică şi opere originale ca « Lateinische Grammatik » 1535, « Griechische Grammatik » 1539 şi o « Kosmographie in Versen » 1541, care cuprinde şi hărţi, printre care aceea a Ardealului şi a întregului ţinut balcanic.

Honterus e astfel introducătorul învăţământului umanist la Saşi şi prin aceasta şi animatorul spiritului creator german. El nu se mărgineşte la aceasta. Insufleţit de ideile reformei lui Luther, Honterus întreprinde reforma credinţei Saşilor şi îndreptarea lor spre o spiritualitate pe care o vedea atât de organic potrivită lor. Şi Saşii au înţeles ceea ce cuprindea natural, organic sufletului german reforma şi au primit-o fără dificultate. Intâi a trecut Braşovul la noua credinţă, pe care Honterus a făcut-o înţeleasă prin două opuri importante şi prin vorbiri ţinute conducătorilor poporului; mai târziu acceptând reforma toţi Saşii, în urma adunării naţiunii săseşti din Sibiu (fapt care are loc în 1550). Reforma înlătură spiritul internaţionalist al catolicismului şi prin introducerea limbii naţionale în cult şi în cărţile bisericeşti era primul şi cel mai important pas către literatura naţională. Intre 1550, de când s'a statuat

definitiv reforma și 1668 când s'au înstăpânit Austriacii asupra Brașovului, nici picior de catolic n'a mai existat pe aici.

Se poate spune că Honterus a deschis la Brașov epoca Renașterii. El le-a dat Sașilor învățământul, religia și simțul națiunii lor, introducând aici reforma umanismului și noul spirit al vremurilor prin invențiile noui.

Honterus a murit în 1549, după ce a avut mulțumirea să vadă izbânda activității sale, atât de sumară — 16 ani de când venise înapoi în patrie — dar atât de rodnică. El deschide în Brașov o nouă eră, aceea de cultură, care s'a permanentizat până azi aci.

CORESI

Nu se știe decât prea puțin despre viața acestui diacon care a părăsit cariera mai demnă pe acele vremuri, a preoției, pentru a îmbrățișa pe aceea de meșter tipograf. Va fi fost el atras de un presimțământ puternic, sau numai de gândul unui câștig mai sigur? Pe acea vreme tipăritura de cărți abia lua avânt și cărți românești mai ales încă nu fuseseră culese decât doar un catehism calvin, pe la Sibiu, care nu s'a păstrat. Tipar a existat în Țara Românească încă din 1508, când Macarie scoate primele cărți la noi, dar acelea erau slavonești. Primele cărți trebuia să le facă, să le și scrie și să le și publice, acest diacon Coresi, care — după N. Iorga — ar fi din Chios și ar fi fost adus în Țara Românească în suita lui Pătrașcu cel Bun. Așa se și explică de ce la un moment dat fuge în Brașov. I-era frică se vede de Mircea Ciobanul, care prigonea pe sfetnicii predecesorului său fiindcă venise în a doua a lui domnie.

Coresi vine, singur la Brașov, prima oară, în 1556 și se mai întoarce la Târgoviște în 1557. Va fi venit însoțind pe Pătrașcu

cel Bun în trecere pe aici atunci şi va fi vizitat poate şi tipografia lui Honterus, pe care acum o conducea Valentin Wagner. Coresi se 'ntoarce la Târgovişte cu Pătraşcu cel Bun, pentru a termina acolo imprimarea unei cărţi, însă în 1558 teama de Mircea Ciobanul îl face să se întoarcă şi să se stabilească în Braşov. Trebue că era prea în favoarea domnului Pătraşcu, diaconul tipograf, altfel nu se explică teama lui. Trebue să fi fost mai aproape de inima şi secretele Domnului decât ca un simplu diacon. Dar mai era desigur şi altceva.

In Braşovul de curând reformat, unde Honterus dăduse un avânt atât de puternic culturii naţionale, umanismului şi tiparului şi unde toţi Saşii erau pătrunşi de însemnătatea cărţii scrise în limbă naţională, Coresi, care fusese încă în 1556, văzuse că terenul e mult mai prielnic pentru o întinsă activitate tipografică, decât în Ţara Românească, unde desele schimbări de Domni făceau o activitate continuă, şi chiar viaţa, nesigure. Coresi a văzut că Braşovul e oraş unde Românii se află într'un impresionant număr şi că fapta lui nu va rămâne fără sprijin serios şi fără rădăcini într'un teren viu şi a apreciat şi poziţia strategică a oraşului în vecinătatea imediată a Ţării Româneşti. Mai mult, vorbind cu Saşii de aici, ei îşi vor fi exprimat de pe atunci hotărîrea de a sprijini tipărirea de cărţi româneşti şi prin aceasta intenţia de a-i atrage pe Români la reformă. In ei Coresi găseşte sprijinul necesar. El şi-a luat cu sine uneltele de tipograf, literile chirilice şi clişeele pe care le va reproduce în toate cărţile, acele foarte frumoase gravuri în lemn. Aşa că pe lângă teamă l-a alungat aici şi perspectiva unui lucru rodnic şi asigurat.

In 1559 Sfatul Saşilor hotăreşte «reformarea Românilor din Şchei şi introducerea printre ei a catehismului luteran». Acela căruia i se adresează pentru traducerea sa e neapărat diaconul Coresi care primeşte această însărcinare din partea

magistratului de atunci Hans Benkner. Catehismul apare în 1559—60 sub numele de « Intrebare creştinească ». Numai atât nu era însă deajuns, Românii aveau nevoie de cărţi bisericeşti în limba lor şi Saşii înţelegeau asta. De aceea îi vedem pe magistraţii de atunci, ca Hans Benkner şi Lukas Hirscher, îndemnând — gândindu-se desigur şi la câştigul probabil de pe urma întreprinderii — ca diaconul Coresi să dea la iveală acele cărţi necesare.

In 1561 apar Evangheliile sub titlul de « Tetraevanghelul », tradus spune autorul « cu zisa jupânului Haneş Bégner...», iar în anul următor un evangheliar în limba slavonă, tot « din porunca Jupânului Haneş Bégner ». Diaconul Coresi era ajutat în munca sa de Tudor Diacul. Cărţile tipărite în continuare sunt: « Lucrul apostolesc » (Praxiul) în 1563, « Tâlcul evangheliilor » (Cazania) şi « Molitvenic » în 1564, apoi « Psaltirea » în 1570 şi un « Liturghier » în acelaşi an, « Pravila Sfinţilor Apostoli » în 1580 şi în 1581 o a doua cazanie intitulată « Evanghelie cu învăţătură » pe care o dădu la tipar « cu jupânul Hrăjil Lucaci, judeţul Braşovului şi a tot ţinutului Bârsei... ».

Coresi primea şi comenzi din Ţara Românească, pentru care avem ştire de un popă, apoi un Vlădică, veniţi înadins în 1573 pentru aceasta la Braşov. In 1568 a tipărit un « Sbornic » slavonesc pentru Alexandru III. Tipăriturile slavoneşti ale sale sunt în număr de 11. In sfârşit mai dă la iveală şi o « Psaltire slavo-română » în 1577.

Pe la 1583 diaconul Coresi trebue să fi murit, deoarece atunci îl găsim continuator pe fiul său Şerban. Activitatea sa a stârnit şi o concurenţă. Emulaţia nu putea fi decât bună. Alături de diaconul Coresi găsim pe un altul, diaconul Lorinţ, care prin 1570 şi mai târziu, tipăreşte paralel cu Coresi cărţi slavoneşti.

Ce păcat că n'avem niciun detaliu, cât de mărunt asupra vieţii lui Coresi, închinată culturii! Nu putem şti nimic decât că a fost un învăţat, cunoscător al limbii româneşti din jurul Târgoviştei, unde ar fi locuit mult, că a fost ajutat şi de tovarăşul său Teodor Diacul, a fost şi un om isteţ care a ştiut să folosească mişcarea reformată săsească în folosul Românilor. Căci dacă diaconul Coresi ar fi fost un fanatic ridicol nu mai începea limba românească atât de curând. Abil diplomat — dovedindu-şi spiţa grecească! — diaconul care a pus temelia limbii literare româneşti a ştiut să facă un compromis care a folosit culturii române. A acceptat în aparenţă reforma, dar inteligentul om de biserică şi-a dat seama desigur de vanitatea reformei printre Români! Va fi văzut el că ortodoxia nu poate fi înlocuită în niciun caz în sufletul Românilor cu reforma. Şi atunci îşi va fi spus că trebue să profite de entusiasmul nelimitat al Saşilor cari în acel moment au crezut că şi Dumnezeu e luteran. Şi a pus bazele literaturii româneşti.

Figura anonimă, pe care nu poţi agăţa nicio trăsătură, a lui Coresi, zâmbeşte desigur viclean în umbrele de dincolo... A ştiut să folosească momentul şi s'a strecurat cu îndemânare pe lângă ceea ce cu opacitate au vrut Saşii şi a făcut el altceva mai bun. Cărţile româneşti ale diaconului Coresi n'au rămas numai în Braşov. Ele s'au răspândit în tot Ardealul şi 'n ambele ţări româneşti, au fost citite şi întrebuinţate la nouile traduceri ce s'au făcut mai târziu şi asta încă până la finele secolului XVIII. Limba română literară s'a născut aici la Braşov. Aici ea s'a imprimat în slovă tipărită. E poate cea mai de seamă îndreptăţire românească asupra oraşului. De aici a plecat izvorul care trebuia să se transforme în fluviile de azi. Şi e de mirare că trecând prin Braşov Eminescu nu şi-a adus aminte de acel diacon umil care a scris primul o limbă în care Eminescu apoi a creiat.

ANDREI MUREŞEANU

N'a fost Braşovean, dar a venit atras de o chemare care i-a făcut pe atâţia să se oprească şi să se stabilească aici. Ca şi Gh. Bariţiu şi Mureşeanu e un fiu adoptiv al oraşului. Dar ca şi el va fi simţit inconştient că Braşovul e printre oraşele româneşti cel mai de seamă, punct de răscruce în inima neamului românesc şi locul de unde trebuia să pornească evenimentele cele mai de seamă pentru fiinţa lui culturală. Parcă de aceea a şi hărăzit soarta bardului, nu de mare geniu creator, dar cu un rost profetic necontestat, să-şi arunce din acest loc strigătul lui de trezire care a devenit apoi imnul de legătură al tuturor Românilor.

Născut în Bistriţa, în 1816, Andrei Mureşeanu a învăţat la Blaj şi a ieşit de acolo institutor, calitate în care urma să se stabilească la Braşov în 1838. A venit ca institutor, dar a făcut şi profesorat, ajutând astfel pe Bariţiu şi aici ca şi în ziaristică, într'o vreme când era lipsă mare de oameni în toate domeniile şi nu se ajunsese la o extremă specializare. El rămâne în Braşov până în 1850, lucrând şi pe terenul didactic şi pe cel cultural-politic, cu sârg colaborând la « Gazeta de Transilvania » şi la « Foaia pentru minte, inimă şi literatură », în mod permanent, cu articole şi poesii, în aceasta din urmă publicându-şi « Răsunetul », în 1848, poezie intitulată azi după primul ei vers: « Deşteaptă-te române ». In 1850 Andrei Mureşeanu primeşte postul de translator, adică traducător pentru actele româneşti, pe lângă guvernul transilvan şi trebue să se ducă la Sibiu, unde stă până la 1861. Atunci se înapoiază în Braşov unde luptase atâta, pentru a muri peste doi ani, cu mintea întunecată. Familia lui a rămas legată şi azi de oraşul care nu s'a învrednicit să ridice măcar un bust aceluia care prin prezenţa şi prin munca sa a mai pus aici o chezăşie de românism.

Andrei Mureșeanu n'a fost un creator mare de precizie, un realizator estetic de valori universale. Dar el e totuși o figură de seamă. E printre acei Români — care 'n Ardeal au fost înainte de războiu legiune! — care a dus o muncă dârză și aproape anonimă, de zi la zi, cu articolul, cu poezia, cu vorba,



Brașovul nou și cel vechiu

Foto M. G. Samarineanu-Oradea

sau cu fapta culturală, pentru întreținerea trează a unei conștiințe românești mereu amenințată și pentru menținerea unei limbi destinată să fie purtătoarea unei mari literaturi. Numele lui rămâne legat în primul rând de poezia care și azi parcă își mai păstrează rostul ei de trezire a unor indolențe prea lesnicioase și pe care cu drept cuvânt o putem socoti ca « Marsilieza » românească.

GH. BARIŢIU

Bătrânul gazetar român, primul mare gazetar român, a venit la Braşov ca simplu meditator al unor bogaţi fii de negustori români. Născut în 1812, studiind desigur tot la Blaj, de unde va fi ieşit profesor, Gh. Bariţiu avea înăscut spiritul întreprinzător. El adună în jurul său mai mulţi elevi, într'o aşa numită şc. comercială. In acelaşi an, când a şi venit, în 1836, deschide « Cazina română », un loc de întâlnire şi de petrecere pentru Români, aşa cum a rămas şi până azi. (Dar în aceste locuri, pe atunci, se petrecea cu folos, pentrucă în conversaţii se întreţinea limba română şi se schimbau noutăţi şi păreri despre tot ce privea sufletul românesc pe atunci robit. Ele erau un mod de cultivare a conştiinţei naţionale şi a limbii române.)

Şcoala comercială, la care a avut la început doar 12 elevi, capătă tot mai multe cereri şi când elevii ajung la impresionanta cifră de 80, Bariţiu nu mai poate duce singur răspunderea lucrului şi-l chiamă într'ajutor pe Andrei Mureşanu, în 1838. Ca profesor, secundat de Mureşeanu, a funcţionat Bariţiu mult timp. Şi totuşi numai atât nu-l mulţumea pe neobositul străbunic al gazetăriei româneşti. El concepea o mai întinsă acţiune şi mai directă, o operă de educare a maselor largi româneşti, în spirit politic şi cultural. Ori acest lucru nu se putea face decât prin presă şi de aceea în 1838 scoate « Gazeta de Transilvania ».

O încercare de publicaţie periodică făcuse şi Ioan Barac, un modest poet, dar şi el cu meritul de harnică furnică urzitoare de cultură. Ioan Barac funcţiona ca translator pe lângă senatul braşovean. El scoate în 1837, cu cheltuiala negustorului Radu Orghidan, o revistă, « Foaia Duminecii », care dispare însă repede. In acelaşi an, având şi ajutorul lui Gh.

Bariţiu, scoate « Foaia de săptămână », din care apar numai 2 numere, pentrucă, necăpătând permisiunea dela guvern, e suspendată. Se vede că Barac nu prea avea noroc; pe ce punea mâna dădea greş.

Mai norocos e Bariţiu. Tot împreună cu Barac scoate, începând din Ianuarie 1838, « Foia literară », care peste o jumătate de an devine « Foia pentru minte, inimă şi literatură ». Permisiunea pentru această revistă o capătă în 15 Martie 1838, ca şi aceea pentru un ziar politic şi atunci începe să apară « Gazeta de Transilvania ». Tipograful Iohannes Gött îi dăduse concursul său în obţinerea autorizaţiei şi tot el şi publică ziarul vreme de vreo 50 de ani şi mai bine. Saşii îşi aveau încă din 1837 ziarul lor « Siebenbürger Wochenblatt », devenit cu timpul actualul « Kronstädter Zeitung ».

Dela început Bariţiu a fost în legătură cu oamenii de cultură din Ţara Românească, mai ales cu I. Heliade-Rădulescu din Bucureşti şi cu Ioan Maiorescu din Craiova, care-şi dau colaborarea pentru gazeta lui. Ajutat şi de Andrei Mureşeanu, Bariţiu îşi duce cu succes cele două foi ale sale, contribuind la trezirea sentimentului românesc şi adăogând un sprijin revoluţiei din 1848, an în care din cauza articolelor sale ajunge prin închisori şi foile îi sunt suprimate. In 1849 ele reapar, dar sunt iar suprimate şi în 1850, când reapar pentru a doua oară, Bariţiu nu mai are voe să fie director şi de aceea îl găsim directorul ambelor, începând dela acea dată, pe Iacob Mureşanu.

Intreprinzătorul Bariţiu avea nevoe de hârtie. Lipsa unei fabrici îi stânjenea activitatea şi atunci cumpără maşini din Germania le aduce la Zărneşti, unde face acea fabrică de hârtie care mai există şi azi şi pe care Bariţiu a condus-o 20 de ani. Iată că primul mare gazetar român a fost şi unul dintre primii industriaşi.

In 1868 Brașovul îl pierde pe Barițiu care se duce la Sibiu, unde spiritul său de animator îl chema să-și arunce și acolo scânteile. Și într'adevăr scoate acolo mai multe cărți, precum și revista « Astrei », « Transilvania ». Dar ceea ce Barițiu a inițiat și a pus pe picioare atât de bine nu s'a distrus după plecarea sa. Foile continuă să apară, iar la un moment dat « Gazeta Transilvaniei » a rămas singură și continuă să trăiască încă, dar azi nu mai e scrisă ca atunci și nici nu-și mai are rostul acela. A rămas o simplă venerabilă relicvă.

După cum aici s'au tipărit primele cărți românești, după ce aici s'a publicat primul calendar românesc în 1731, tot Brașovului îi revine cinstea de a fi pornit prima activitate gazetărească în stil mare...

CINCINAT

A trecut printre umbre, de curând și Cincinat Pavelescu, trubadurul cunoscut de toți doar sub numele de botez atât de răspândit și sugestiv, magistratul care aspira de zeci de ani să ajungă la București, simțindu-se totuși atât de bine aici, unde-l puteai vedea pretutindeni, cu luna plină a cheliei împodobită de o aureolă pletoasă albă, cu inseparabilul monoclu pe care rareori îl lăsa să atârne la capătul șiretului negru, cu mănuși și cu ghete albe, cu un zâmbet niciodată oprit și cu o afabilitate curtenitoare. A fost și Cincinat o figură a orașului acesta și nu putea fi despărțit de el, în amintire, așa încât pentru mulți prieteni orașul le pare acum gol fără prezența lui.

Intr'adevăr lipsește verva lui spumoasă care nu se potrivea cu austeritatea nemțească a orașului, dar tocmai de aceea era plăcută. Il iubeau toți și minoritarii, chiar și acei Sași pentru care ușurătatea amabilă a sa era ceva bizar,

exotic. Şi pentrucă era un om bun îl iubeau toţi. El era procurorul care n'a cerut nicio condamnare (decât odată, ne spunea el, contra unui individ care şi-a omorît pe cea de a doua nevastă şi, spunea el indignat, «să se înveţe minte măgarul, dacă a făcut prostia a doua oară, nu mai putea fi iertat», şi râdea. Poetul în schimb era pe cale să facă acest necugetat gest pentru a treia oară!)

Odată braşovenii au putut vedea cu stupoare un om în vârstă, îmbrăcat în haine albe de dril, cu panama pe cap, cu mănuşi şi monoclu, cu ghetre albe şi pedalând pe o bicicletă. La o mai de aproape cercetare au văzut că originalul biciclist nu era altul decât Cincinat în persoană, a cărui fantezie trubadurescă şi pasiune pentru secolul perucilor pudrate, nu-l făcea refractar civilizaţiei mecanice. Insă ingratul mecanism n'a vrut să aprecieze omagiul pe care i-l aducea poezia şi s'a răzbunat aruncând pe poet, care şi-a scrântit un picior.

De atunci nu şi-a mai permis asemenea originalităţi tehnice, rămânând în umbra voluptoasă a femeilor, pe care le adora şi între celelate femei, mai fidele, cărţile, din care avea multe, şi scumpe şi rare, ediţii princeps, ediţii de lux într'o bibliotecă de care se mândrea şi pe care o punea cu generozitate la dispoziţia oricui. Cu câtă rafinată voluptate glana în bibliotecă, scoţând un volum sau altul, răsfoindu-l pătimaş şi arătându-l vizitatorului ocazional.

Bietul Cincinat! Acum o fi umblând cu umbrele, când miezul nopţii se crapă în douăsprezece în turla din Sfat, însă tot zâmbind graţios, de loc rigid aşa cum l-a făcut un sculptor nepriceput în bronzul care stă la capătul promenadei.

Şi relativ la acest bust: când nu fusese încă inaugurat era învelit cu o pânză groasă. Un amic, privindu-l, spunea: «Cum o fi răbdând bietul Cincinat să stea cu ochii acoperiţi când simte atâtea femei frumoase trecând pe dinaintea lui?!

Să știi că dacă nu l-or inaugura mai curând, se va desveli singur ».

Acum bustul e descoperit, dar nu pare deloc a privi femeile — pe care le omagia ca un adevărat poet și cavaler — ci, încruntat stă așa cum n'a fost Cincinat niciodată în viață. Dar în sufletele celor care l-au cunoscut Cincinat zâmbește încă.

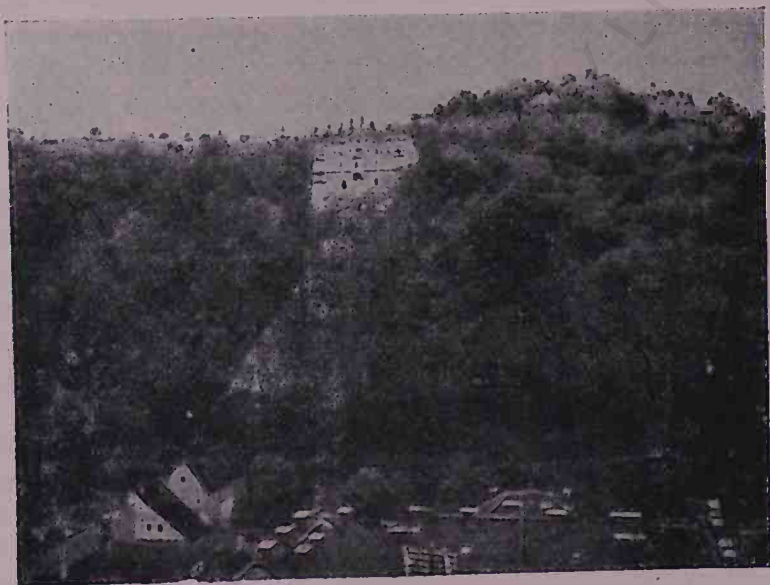
INCHIDERE

Brașov e orașul-caracatiță: zeci de brațe întinde în toate direcțiile în plină expansiune. Hărăzit unei creșteri mari orașul se risipește din nucleul său spre câmpie, adăogând an de an case noui și străzi noui. Anul 1937 însemnează creșterea populației permanente cu o cifră de 10—20 de mii locuitori, odată cu începerea lucrului la fabricile unite pentru locomotive și vagoane Astra-Unio-Romloc.

Oraș tentacular, Brașov este și orașul cu zeci de fețe: un Ianus multifrons; însemnătatea activităților sale este egală în toate: una se întrece cu cealaltă pentru întâietate.

Oraș de fabrici, Brașovul ascunde în case cu aspect pașnic mașini ce-și trimit produsele în țara întreagă. Câteva uzine au exteriorul unor instituții industriale, cu fațada ciuruită de sute de ferestre geometrice și egale, cu multă sticlărie și trabuce imense aruncând fumurile spre cer. Incolo altele, cele mai multe, nici nu se pot bănui în locuințele și curțile cu înfățișare burgheză pe care numai o firmă modestă indică destinația. O imensă populație trăiește după urma acestor fabrici care sunt nepoate umilelor ateliere de meseriași care se înșirau în veacul de mijloc de-a-lungul străzilor din Cetate. Tradiția meseriilor e veche aici și i-a venit ușor să-și schimbe doar haina devenind marea industrie a sistemului capitalist.

Centru agricol, Brașovul e înconjurat de sate de cerealiști, zarzavagii, fructari sau crescători de vite, ale căror produse brute sau transformate vin și se revarsă în acest debușeu care le înghite pentru întreținerea sa. Sute de căruțe



«O măsea cariată a istoriei» (St. Roll)
Foto M. G. Samarineanu-Oradea

se înșiră Vineri pe străzile din Cetate, încărcate cu pestrița lume vegetală a fructelor și legumelor sau cu muzica rău mirositoare a păsărilor. Intinse pe tarabe se lăfăesc brânzele ca niște imense icre albe cu lingura înfiptă în ele, jucăriile ovale ale ouălor, alături de scufiile boțite de varză sau de căpățâni degenerate de gulie... Un belșug expus comerțului în detaliu care are și reversul său în comerțul în mare, care

nu încetează toată săptămâna, cărat în camioane mari sau automobile.

Oraș comercial, Brașovul își etalează zilnic străzile pline de activitatea neîntreruptă a transporturilor, cu trotuarele aglomerate de lăzi pe care mușchii desveliți ai hamalilor le subtilizează repede în pivnițe, băgate sub mari magazine occidentale, cu vitrine lungi, luminoase și artistic aranjate. Brașov e centrul de plasament al centurei sale dar și locul de unde radiază aprovizionarea ei cu produse străine de regiune. Importanța economică a orașului nu s'ar putea exprima bine decât în cifre, în dansuri de milioane vehiculate zilnic de schimbul imens de aici.

Oraș de muncă aridă, Brașovul e și un centru turistic și vara și iarna e căutat de excursioniștii cari se îndreaptă spre Poiană, Postăvar, Bucegi, Piatra Mare, Codlea, Piatra Craiului sau Munții Făgărașului. Snobismul turistic își expune tricourile și bocancii, skiurile și alpenștokurile, rucksacurile și bășcile, un imens material accesoriu, pentru a se plimba pe străzi sau a umple cafenelele. Dar oraș grav, Brașovul dă cel dintâi exemplul mustrător turistului iluzionist, prin locuitorii săi cari sunt printre cei dintâi turiști din țară.

Centru turistic, Brașovul este totuși cel mai neglijat. N'are nici până acum un birou turistic așa cum ar trebui organizat, nu un simulacru de birou cu o masă plină de prospectele tuturor orașelor străine, dar din care lipsește un ghid local. Orașul n'are încă un ghid și n'are prospecte de reclamă. Un birou turistic ar trebui să stea neîntrerupt în centru, la dispoziția publicului, cu pereții împănați de hărți ale regiunii, cu informații precise asupra orașelor și stațiilor tuturor mijloacelor de comunicație, cu semnele drumurilor, și cu o secție informativă pentru adrese de gazde. Azi excursioniștii străini

de oraş n'au de unde afla în ce parte a oraşului staţionează diferitele autobuze dintre care pe multe o vigilenţă bine plasată le-a gonit dela promenadă, pentru a le vârî prin curţi misterioase, ferite de lume şi imposibil de nimerit.

Centru sportiv, Braşovul n'are decât mărunte echipe de football, dar sportul pe care-l face e mai temeinic decât oricare altul. Copiii oraşului au terenuri de gimnastică şi corpul şi-l desvoltă în aer liber. E drept că Saşii îngrijesc mult mai bine decât noi de gimnastică, dar au reuşit şi Românii să dea atleţi din această regiune, atleţi cari, ce-i dreptul, s'au format mai mult din mila lui Dumnezeu decât graţie pedagogiei de specialitate. Braşovul are un teren de patinaj care vara se transformă în teren de tenis. In Poiană se poate face skyul pentru care exerciţii au loc oricând şi în oraş, pe micile înălţimi apropiate. Vara concursuri de automobile, de motociclete sau de hipism întreţin viu interesul spectacular pentru sport.

Centru climateric, Braşovul are un aer agreabil care foloseşte bolnavilor de plămâni. Oraş de spitale şi oraş de bolnavi, nu vezi în el nici de unele nici de ceilalţi, fiind şi aici discret ca de obiceiu. Spitalele şi sanatoriile sunt ascunse în case cu acelaşi plăcut aspect de vile sau de locuinţe burgheze, ca şi fabricile şi sunt de preferinţă înghesuite în multă verdeaţă, prin locurile mărginaşe, aninate pe coaste. Bolnavii stau ascunşi în natura din jurul oraşului. Localnicii parcă n'au fost niciodată bolnavi. Figurile cele mai frecvente de aici sunt cele rotunde, cu obrajii roşii şi bucălaţi, cu şolduri pline şi uneori chiar cu burţi frumos sculptate de bere. Un vânzător de coroane funerare şi probabil că şi dricar, stă zilnic în uşa prăvăliei sale din centru, cu o gambetă neagră pe cap, surâzând palid străzii, parcă în perpetuă lipsă de clienţi. La Braşov n'am văzut încă înmormântări: probabil că aici nu mor oamenii!

Centura din jurul Brașovului, către care nu te poți îndrepta fără a trece întâi prin el, e deasemeni împănată de localități climaterice, ca Râșnov, Codlea, Noua, Bran, ca și localitățiii cu băi și ape minerale ca Zizin.

Oraș de plăcută recreație Brașovul e invadat în fiecare Sâmbătă de o năvalnică oaste de Bucureșteni, ale căror mașini luxoase sfidează cumpătarea și austeritatea localnicilor, strecurându-se perfid prin munca lor ca un ecou dintr'o lume unde mai mult se distrează decât se muncește. Orașul a devenit loc de week-end pentru chiaburii a căror muncă importantă de o săptămână încheiată a fost petrecerea, drept care trebue să vină aici să se odihnească plictisindu-se. Căci se plictisesc aceste ființe buhăite și palide care nu știu să guste aspectul unei străzi, frumusețea simplă a unei case, linia unui peisagiu sau să viziteze un monument istoric, ori un muzeu și așteaptă nerăbdători noaptea pentru a se băga într'un local să repete ceea ce pot face și acolo de unde au venit: să bea și să danseze.

Dar mai presus de toate Brașov este un centru de cultură. Brașov e un oraș de școli. Aici se învață cu temei. Aici un intelectual are posibilități de lucru, de cercetare, are biblioteci și are un mediu prielnic. Brașovul mai e și un oraș de publicațiuni, care a fost totdeauna în tradiția locală. Ungurii au vreo două foi, dar fără mare tradiție. Sașii în schimb scot o gazetă numai, și bună. Tot ei au și o revistă lunară de literatură și cultură, « Klingsor », al cărei aspect occidental și a cărei ținută serioasă au apreciat-o mulți până acum.

Românii au avut multe periodice aici. Mai trăiește încă bătrâna « Geztă a Transilvaniei » într'o agonie lentă. Nenumărate reviste au apărut, dintre care trebue să ne aducem aminte întâi de *Brașovul literar*, pe care-l patrona Cincinat Pavelescu, înconjurat de o ceată de tineri entuziaști.

Bătrânul trubadur vroia parcă să reînvie vremea *Foii pentru inimă şi literatură*, apărută aici de mult. Alţi tineri au scos *Frize*, dar şi aceasta a dispărut şi azi mai rezistă doar *Prometeu* şi *Ţara Bârsei*. Condusă de profesorul Axente Banciu, un pasionat al slovei tipărite, aceasta din urmă a ajuns un fel de colecţie de anale a regiunii, aşa încât cercetătorii istoriei oraşului nu se pot dispensa de a-i cerceta colecţia. Literatura pe care o publică este regretabilă, dar partea de istoriografie locală, susţinută de câţiva harnici cercetători de documente, e un admirabil izvor de informaţie.

Braşovul a dat câţiva pictori de talent deosebit ca Hans Eder, Fritz Kimm, R. Schun, H. Morres, V. Maximilian, etc.

Braşovul e oraş pasionat de muzică. E drept că Românii nu se îmbulzesc la concerte nici de cum. Doar Tiberiu Brediceanu, compozitorul, ne mai salvează de ruşine, conducând şi mai ales susţinând împotriva nepriceperii şi relei voinţe a tuturor, un conservator de muzică, sub auspiciile societăţii *Astra*. Saşii în schimb îşi au societăţile lor muzicale unde executanţii sunt amatori, cu o educaţie muzicală îngrijită şi cu o tehnică onorabilă. E o societate corală «Bach» şi e şi o societate filarmonică pentru concerte simfonice. Concertele se ţin lanţ, întretăindu-se cu acelea ale conservatorului *Astra*, care are un program săptămânal de educare a publicului, cu concursul profesorilor săi. In orchestra filarmonică oameni a căror meserie e avocatura, medicina sau negustoria, execută cu gust şi pasiune pe Bach, pe Mozart sau pe Haendel. Sufletul mişcării muzicale este profesorul Victor Bickerich, om de largă cultură şi de subtilă pricepere muzicală, un excelent dirijor şi organizator destoinic. Oraşul mai are şi norocul câtorva executanţi solişti buni, cum sunt pianiştii Im. Bernfeld şi W. Schlandt, vioristul Willy Teutsch sau violoncelistul Aug. Moldrick.

Conferinţele, mai multe decât chiar ar trebui, întreţin curiozitatea publicului pentru variatele probleme intelectuale şi *Astra* şi *Liga Culturală* şi *Asociaţia Profesorilor Secundari* şi *F.O.R.* sunt în neîntreruptă activitate în tot timpul anului şcolar.

Vara oraşul e sediul unor cursuri de limbi latine, lucru foarte bun, dar insuficient încă, deoarece ar trebui să li se adaoge şi studiul limbilor germanice, atât de potrivit în cadrul acesta, ba eventual o universitate permanentă de vară, cu conferinţe din toate domeniile de specialitate ştiinţifică, unde studenţii să vină pentru a-şi forma un mod de a vedea şi de a gândi, şi nicidecum să afle ceea ce se poate găsi în orice carte.

Idealul unei universităţi de vară la Braşov s'ar putea împlini foarte uşor dacă s'ar găsi o înţelegere pe lângă aceia cari conduc treburile oraşului. Pentrucă rolul primarului nu trebue să se reducă la pavarea străzilor şi la supravegherea unei bune perceperi a taxelor comunale. Şi acestea sunt fapte importante, dar nu sunt numai ele. Primăria trebue să sprijine şi avântul cultural al unui oraş. Şi misiunea primăriei Braşovului este cea mai grea. Poate că de aceea şi lipseşte omul care să şi-o asume. Oraşul a avut odată o orchestră municipală prevăzută în bugetul comunal. Suma a diminuat treptat, după război, până la totala ei volatilizare. Un om de iniţiativă ca profesorul Bickerich se sbate zadarnic ca să obţină din nou acea sumă, ridiculă faţă de veniturile primăriei, ca să reorganizeze acea orchestră. Zadarnic se va sbate şi de aici înainte, căci pentru municipalitatea Braşovului muzica militară pare că este idealul estetic suprem.

* * *

Oraş plural, excelând prin vioiciunea vieţii sale, Braşovul are un viitor de strălucire pe care-l arată pârtia ascendentă

a trecutului său. Ameninţat astăzi de o înstrăinare sub raportul social, oraşul este ca rosturi românesc. Vai de cei ce



Bastion din vechile ziduri
Foto M. G. Samarineanu-Oradea

nu-şi dau seamă de lucrul acesta şi-l neglijează. O politică strâmbă poate permite ca în anii din urmă elementul românesc

să devină minoritar la Brașov. Fie ca acest strigăt să le ajungă ca un avertisment acelora pe care inconștiența îi face să doarmă pe ambele urechi: Brașovul începe să cuprindă prea mulți unguri. Și cuprinde prea mulți pentrucă orașul a fost și trebue să rămână românesc.

Brașovul a putut fi guvernat de străini, de Sași sau de Unguri: destinul său s'a desemnat dela început românesc. Pentrucă de multe ori nu numărul locuitorilor, nici nuanța conducerii dau caracterul unui oraș, ci sensul spre care gravitează istoria sa. Ori istoria Brașovului l-a îndreptat totdeauna spre Țara Românească. O mișcare centripetală l-a aruncat totdeauna în sfera de influență a României, a unei Românii care în trecut exista doar ca o schemă abstractă, ca un plan predestinat, ca o presimțire ce avea să se realizeze pe deasupra diferitelor părți despărțite. Niciodată Brașovul n'a evoluat, nici politicește, nici economic, spre centrul vechii stăpâniri austro-ungare. De aceea și suferința lui în urma războiului vamal din 1880. Când n'a putut să-și urmeze calea lui spre România, Brașovul și-a păstrat o independență care l-a ținut departe fie de Cluj, fie de Budapesta, fie de Viena.

Rar se întâmplă ca într'un oraș locuit de atâți străini, cari totdeauna au format majoritatea, să se întâmple atâtea evenimente capitale pentru istoria unui neam vecin. Românii sunt azi o treime din populația orașului — de unde odinioară erau o jumătate — și s'a întâmplat din cauza lipsei de seriozitate a politicei de după război. Dar Români au fost aici totdeauna și în așa măsură încât orașul să poată fi revendicat de ei.

Dar cum n'ar fi românesc orașul care a fost reședința aproape a tuturor Domnilor și refugiul tuturor boierilor dela începutul Țării Românești și până în veacurile mai apropiate?

Cum n'ar fi astfel oraşul unde s'a născut limba literară românească exprimată în primele ei tipărituri? Cum n'ar fi astfel oraşul unde ortodoxia a cunoscut cea mai puternică citadelă şi cea mai invincibilă? Cum n'ar fi astfel oraşul în care s'a născut presa Românească şi din care a pornit strigătul de trezire al Românilor de pretutindeni? Cum n'ar fi astfel oraşul unde au stat şi unde au învăţat o mare parte dintre marii bărbaţi şi intelectuali, oameni ai bisericii, scriitori şi oameni de Stat, din România de ieri şi de azi? Nu cantitatea formează criteriu de valoare, ci calitatea. Prin număr n'au biruit Românii niciodată. In luptele cele mai victorioase ei au fost totdeauna mai puţini decât adversarul. Şi de data aceasta am biruit şi vom mai birui. Numai aceia cari au în mână răspunderea gospodăriei acestei ţării să ia seamă şi să nu se joace. Românismul din Braşov trebue îngrijit şi ferit de copleşitorul străinism care i se aruncă în spinare zi de zi.

Pe deasupra Braşovului se înalţă aureola unui românism care trebue să fie odată total, definitiv, atotstăpânitor. Braşovul e la o răscruce. Drumul cel mai greu pentru el acum începe şi rămâne să fim vrednici a-l face. Străbunii ne îndeamnă zâmbitori să ne întărim pe aceste locuri odată pentru totdeauna, să desăvârşim ceea ce ei au început. In misiunea românească pe care o prevedem pentru viitor, Braşovul ocupă locul din mijloc. Aşa cum îl situează şi geografia ţării. Atenţia conducătorilor aici să se îndrepte.

Pe azurul limpede, stema cea veche a oraşului se înalţă tot mai sus cu o coroană nouă, românească, deasupra rădăcinii de gorun înfipt adânc într'un destin de neînlăturat.

1 Octomvrie 1936.

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR FOLOSITE PENTRU CARTEA DE FAȚĂ

1. ION BOGDAN: *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria.* București, 1902.
2. C. GANE: *Trecute vieți de Doamne și Domnițe*, vol. I. București, 1933, vol. II. București, 1935.
3. DINICU GOLESCU: *Insemnare a călătoriei mele.* (Ed. Nerva Hodoș). București, 1910.
4. CONST. C. GIURESCU: *Istoria Românilor*, vol. I. București, 1935.
5. N. IORGA: *Studii și documente*, vol. 10. *Brașovul și Românii.* București, 1905.
6. — *Socotelile Brașovului și scrisori către Sfat*, (în Analele Acad. Rom. Secț. Ist.). București, 1899.
7. — *Indreptări și întregiri cu privire la istoria Rom.* (în « Analele Acad. Rom. » Secț. Ist.). București, 1905.
8. — *Acte românești și câteva grecești din arhivele companiei de comerț oriental din Brașov.* Văleni de Munte, 1932.
9. — *Istoria comerțului*, 2 vol. București, 1925.
10. — *Istoria bisericii românești.*
11. — *Scrisori de Domni și scrisori de Boeri.*
12. — *Scrisori de negustori.*
13. — *Istoria românilor în chipuri și icoane.*
14. — *Sate și preoți în Ardeal.* București, 1902.
15. — *Neamul Romănesc în Ardeal.* București, 1906.
16. Dr. ION LUPAȘ: *Contribuțiuni la istoria ziaristicei românești ardelene.* Sibiu, 1926.
17. FR. MÜLLER LANGENTHAL: *Geschichte unseres Volkes.* Sibiu.
18. D. MAZILU: *Diaconul Coresi.*
19. CANDID C. MUȘLEA: *Protopopi de altă dată ai Brașovului*, 2 vol.
20. ION MUȘLEA: *Obiceiurile Junilor.* Cluj, 1930.

21. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, 7 vol., 1899—1918.
22. Dr. POMPEI GH. SAMARIAN: *Medicina și farmacia în trecutul românesc*. Călărași, 1925.
23. Dr. STERIE STINGHE: *Istoria bisericii Șcheilor Brașovului*. Brașov, 1899.
24. — *Documente privitoare la trecutul Românilor din Șcheii Brașovului*, 5 vol. Brașov, 1901—1906.
25. HERMANN TONTSCH: *Die Honteruspresse in 400 Jahren*. Brașov, 1933.
26. *Țara Bârsei*, întreaga colecție, 1928—1936.
27. HEINRICH WACHNER: *Kronstädter Heimat und Wanderbuch*. Brașov, 1934.

CUPRINSUL

CENTURA

BRAŞOVUL CARE A FOST:

MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI, 1937

60